

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

**ANNE BABASI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ ERGENLERİN
YAŞAMDA ANLAM, ÖZNEL İYİ OLUŞ VE BENLİK SAYGISI
DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Feyzanur MEHEL

Danışman

Doç. Dr. Nursel TOPKAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Haziran, 2019

TELİF HAKKI

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu Ek Madde 40 hükümleri çerçevesinde (Ek:22/2/2018-7100/10 md.) “*Lisansüstü tezler yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından gizlilik kararı alınmadıkça, bilime katkı sağlamak amacıyla Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından elektronik ortamda erişime açılır.*”

Araştırmacılar tezlerin tamamı veya bir bölümünü yazarın izni olmadan ticari veya mali kazanç amaçlı kullanamaz, yayınlamayabilir, dağıtamaz ve kopyalayamaz. Ulusal Tez Merkezi Web Sayfasını kullanan araştırmacılar, tezlerden bilimsel etik ve atıf kuralları çerçevesinde yararlanırlar.

YAZARIN

Adı : Feyzanur

Soyadı : MEHEL

Bölümü : Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı- Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

İmza :

Teslim Tarihi:

TEZİN

Türkçe Adı : “Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Ergenlerin Yaşamda Anlam, Öznel İyi Oluş Ve Benlik Saygısı Düzeylerinin Karşılaştırılması”

İngilizce Adı : “The Concept of Meaning in Life, Subjective Well-Being and Self in the Adolescents With Divorced and Not Divorced Parents”

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Feyzanur MEHEL

İmza:

KABUL VE ONAY

Feyzanur MEHEL tarafından hazırlanan “Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Ergenlerin Yaşamda Anlam, Öznel İyi Oluş ve Benlik Saygısı Düzeylerinin Karşılaştırılması” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Nursel TOPKAYA

Eğitim Bilimleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Başkan: Doç. Dr. Nursel TOPKAYA

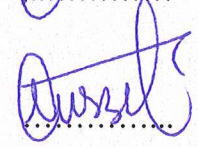
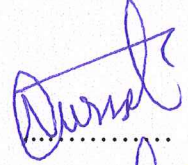
Eğitim Bilimleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Melek KALKAN

Eğitim Bilimleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Üye: Dr. Öğretim Üyesi İbrahim DEMİRCİ

Eğitim Bilimleri, Sinop Üniversitesi

Bu tezin Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Tarihi: __/__/__

Prof. Dr. Ali ERASLAN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

(İmza ve Mühür)

'Varlıklarına şükrettiğim anneme ve babama...'

TEŞEKKÜRLER

Her çalışma bir tohum gibidir. Sulandıkça, filizlenir, gelişir, büyür, ağaç olur, dallanır meyve verir. Çalışmamın büyümesine, gelişmesine katkı sunan, tek bir sayfaya sığdıramayacağım herkese minnettarım.

Tezimin her aşamasında, akademik bilgi ve becerilerinin yanı sıra, pozitif enerjisini, zamanını, tecrübelerini benimle paylaşan, içtenliği ve hoşgörüsü ile bana yol gösteren, sabırla ve özveri ile çalışmamı destekleyen, umutsuzluk anlarımda cesaretlendiren, geleceğe yönelik teşvik edici cümleleri ve güdüleyiciliği ile yoluma ışık katan çok değerli danışmanım Doç. Dr. Nursel TOPKAYA'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Başladığım günden bugüne kadar, manevi desteklerini esirgemeyen başta can dostum Meltem ER olmak üzere tüm arkadaşlarıma, mesai paydaşlarıma, hep yanımda hissettiğim dostlarıma çok teşekkür ediyorum.

Hayatımın her anında olduğu gibi bu süreçte de en az benim kadar yorulan, destekleri ve motive edici tavırlarıyla güçlü hissettiren, çıkmaza girdiğimde akılcı yollarla yön veren, çok sevgili babam Ali Kemal MEHEL'e teşekkür ederim. Başarılarıma benden daha çok sevinen, sevgi ile üstesinden gelinmeyecek iş olmadığı bilincini bana kazandıran, cesaretlendiren, motive eden, hep yanımda hissettiğim, kelimelerle ifade edemeyecek kadar değerli bulduğum sevgili annem Hatice MEHEL'e en kalbi teşekkürlerimi sunuyorum. Sürecin sonuna yaklaştıkça benim kadar heyecanlandığımı hissettiğim, bunaldığım her an güdüleyici olan, yaratıcı fikirleri ile yol açan, iyi ki benim kardeşim dediğim, Yusuf MEHEL'e teşekkür ediyorum. Bu süreç içinde annelik duygusunu yaşayan, sabırlı duruşuna her zaman hayran kaldığım, bana sonsuz güven duygusu veren ve beni destekleyen ablam, Kerem'in annesi Hayrunnisa MEHEL KARAGÖZ'e teşekkür ederim. Kısacası, hayat yolumda yaşamıma anlam katan, bana yaşamı anlamlı hissettiren, pozitif enerjileriyle mutluluğuma mutluluk ekleyen, beni ben olduğum için, olduğum gibi kabul eden herkese teşekkür ederim.

**ANNE BABASI BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ ERGENLERİN
YAŞAMDA ANLAM, ÖZNEL İYİ OLUŞ VE BENLİK SAYGISI
DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Feyzanur MEHEL

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mart, 2019

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerin, yaşamda anlam seviyeleri, öznel iyi oluş seviyeleri ve benlik saygısı puanlarını incelemektir. Araştırma, Ordu ilinde liselere devam etmekte olan 461 (anne babası boşanmış 216, anne babası evli 245) ergen üzerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, Yaşamda Anlam Ölçeği (Demirbaş, 2010), Oxford Mutluluk Ölçeği (Akıncı- Çötök ve Doğan, 2011), Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (Çuhadaroğlu, 1986) ve araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Verilerin analizi SPSS 23 istatistik programında gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, anne babası boşanmış ergenlerin, anne babası boşanmamış ergenlerle karşılaştırıldığında, daha az kardeş sayısına sahip, anne eğitim düzeyi daha yüksek, anne ve baba ile ilişki değerlendirmeleri daha olumsuz, yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik kavramı puanlarının ise daha düşük olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler : Boşanma, Ergen, Yaşamda Anlam, Öznel İyi Oluş, Benlik Kavramı.

Sayfa Sayısı : 111

Danışman : Doç. Dr. Nursel TOPKAYA

VII

**THE CONCEPT OF MEANING IN LIFE, SUBJECTIVE WELL-
BEING AND SELF IN THE ADOLESCENTS WITH DIVORCED
AND NOT DIVORCED PARENTS**

MS Thesis

Feyzanur MEHEL

ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

May 2019

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the levels of meaning in life, level of subjective well-being and self-esteem scores of adolescents with divorced and non-divorced parents. The research was carried out on 461 adolescents (216 divorced parents, 245 married parents) attending high schools in Ordu. Participants were administered the Meaning in Life Questionnaire (Demirbaş, 2010), Oxford Happiness Scale (Akıncı-Çötök ve Doğan, 2011), Rosenberg Self-Esteem Scale (Çuhadaroğlu, 1986) and Personal Information Form developed by the researcher. The data were analyzed by SPSS 23 statistics program. As a result of the analysis, adolescents with divorced parent, compared with the not- divorced parent adolescents, the number lower siblings, the mother's education level is higher, the relationship with the mother and father more negative, meaning in life, subjective well-being and self-concept scores are lower than non-divorced parent adolescents.

Key Words : Divorce, Adolescents, Meaning in Life, Subjective Well Being, Self Esteem.

Number of Pages : 111

Advisor : Assoc. Prof. Dr. Nursel TOPKAYA

VIII

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI.....	II
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	III
KABUL VE ONAY	IV
TEŞEKKÜRLER	VI
ÖZ	VII
ABSTRACT	VIII
İÇİNDEKİLER.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	XII
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
I. GİRİŞ.....	1
1.1 Problem Cümlesi	5
1.2 Alt Problemler	5
1.3 Denenceler	6
1.4 Araştırmanın Önemi	6
1.5 Sayıtlar	9
1.6 Sınırlılıklar	9
1.7 Tanımlar	10
İKİNCİ BÖLÜM	11
II. KURAMSAL ÇERÇEVE	11
2.1 Boşanma Kavramı.....	11
2.1.1 Boşanma.....	11
2.1.2 Boşanmanın Etkileri.....	12
2.2 Ergenlik Dönemi.....	14
2.2.1 Ergenlik	14
2.3 Yaşamda Anlam	18
2.3.1 Yaşamda Anlam Kavramının Gelişimi.....	18
2.3.2 Yaşamda Anlam.....	19
2.3.3 Logoterapi	23
2.4 Öznel İyi Oluş	36
2.4.1 Öznel İyi Oluş Kuramları	38
2.4.2 Öznel İyi Oluşu Etkileyen Faktörler	44
2.4.3 Öznel İyi Oluş ve Ergenler	45

2.5 Benlik Kavramı.....	46
2.5.1 Benlik Saygısı	54
2.5.2 Benlik Gelişimi	55
2.5.3 Ergenlik Döneminde Aile İçi İletişim ve Benlik.....	57
2.6 İlgili Araştırmalar	58
2.6.1 Boşanmış ve Boşanmamış Anne Babaya Sahip Ergenlerle İlgili Yapılan Araştırmalar	58
2.6.2 Yaşamda Anlam Kavramı ile İlgili Yapılan Araştırmalar	60
2.6.3 Öznel İyi Oluş ve Boşanmış Boşanmamış Anne Babaya Sahip Ergenler ile Yapılan Araştırmalar	63
2.6.4 Benlik Kavramı ve Boşanmış Boşanmamış Anne Babaya Sahip Ergenler ile Gerçekleştirilen Araştırmalar	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	67
III. YÖNTEM	67
3.1 Araştırma Deseni	67
3.2 Evren ve Örneklem	67
3.3 Veri Toplama Araçları.....	67
3.3.1 Kişisel Bilgi Formu	67
3.3.2 Yaşamda Anlam Ölçeği.....	68
3.3.3 Oxford Mutluluk Ölçeği.....	69
3.3.4 Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği	70
3.4 Veri Toplama Süreci	71
3.5 Verilerin Analizi	71
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	75
IV. BULGULAR.....	75
4.1 Örneklemeye İlişkin Bulgular	75
4.2 Birinci Denenceye İlişkin Bulgular	75
4.3 İkinci Denenceye İlişkin Bulgular	76
4.4 Üçüncü Denenceye İlişkin Bulgular.....	77
4.5 Dördüncü Denenceye İlişkin Bulgular	78
4.6 Beşinci Denenceye İlişkin Bulgular.....	79
4.7 Altıncı Denenceye İlişkin Bulgular	79
4.8 Yedinci Denenceye İlişkin Bulgular.....	80
4.9 Sekizinci Denenceye İlişkin Bulgular	81
4.10 Dokuzuncu Denenceye İlişkin Bulgular	81
4.11 Onuncu Denenceye İlişkin Bulgular	82

BEŞİNCİ BÖLÜM	83
V. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER	83
5.1 Sonuç ve Tartışma	83
5.2 Öneriler	93
KAYNAKÇA	94
EKLER	111

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Çalışma Grubuna İlişkin Betimsel İstatistikler.....	75
Tablo 2: Okul Başarısı Değerlendirmelerine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ve Ki-Kare Testi Sonuçları	76
Tablo 3: Kardeş Sayısına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ve Ki-Kare Testi Sonuçları	76
Tablo 4: Anne Eğitim Düzeyine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ve Ki-Kare Testi Sonuçları	77
Tablo 5: Baba Eğitim Düzeyine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ve Ki-Kare Testi Sonuçları	78
Tablo 6: Anneye İlişki Değerlendirmelerine İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları	79
Tablo 7: Babayla İlişki Değerlendirmelerine İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları	80
Tablo 8: Öznel İyi Oluş Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları	80
Tablo 9: Benlik Saygısı Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları	81
Tablo 10: Anlam Arayışı Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları	82
Tablo 11: Anlam Varlığı Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları	82

SİMGELER VE KISALTMALAR

MEB **Milli Eğitim Bakanlığı**

YAÖ **Yaşamda Anlam Ölçeği**

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar aile kavramı araştırmacılarının ilgisini çeken konulardan biri olmuştur. Toplumsal yapıların oluşmasında ailenin önemli bir rolünün olduğu da bilinmektedir. Toplumda meydana gelen biyolojik, sosyolojik, kültürel ve ekonomik pek çok değişim aile yapısını etkileyebilmektedir. Özellikle, son yıllarda kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve toplumların yaşadığı belirgin kültürel değişimler, ekonomik ve sosyal sıkıntılar boşanma gibi istenmeyen durumların toplumda belirgin bir şekilde yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır (Nazlı, 2009). Aile kavramı ve boşanma gibi ailenin yapısında meydana gelen değişimlerin aileler ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri bilinmesine rağmen, aile kavramının tanımının ne olduğuyla ilgili olarak alan yazınında bir görüş birliği bulunmamaktadır (Nazlı, 2009; Özgüven, 2001). Aile kavramı ile ilgili tanımlamalar incelendiğinde çoğunlukla, ailenin sosyal hayatın temel birimlerimden biri olarak değerlendirildiği, bu birimin özelliklerinin ise sosyal bir grup, birliktelik, örgüt, yapı, sosyal kurum ve topluluk gibi farklı biçimlerde belirtildiği görülmektedir (Özgüven, 2001). Aile; en az iki kişiden oluşan, iletişim, danışma ve etkileşimin olduğu, evlilik, kan bağı, evlat edinme ya da birlikteliğin bir araya gelerek sağlandığı yapı şeklinde açıklanmıştır (Sonawat, 2001). En geniş tanımıyla aile; kan veya çocuk sahibi olma bağları ile birbirine bağlı, aynı evi ve geliri paylaşan, birbirleri ile sürekli ilişki ve etkileşimde bulunan, karı-koca, anne-baba, kız-oğul ve kız kardeş-erkek kardeş gibi sosyal bağları olan bireylerin oluşturduğu birlikteliktir (Ağdemir, 1991). Bu yapıyı oluşturan bireyler birbirlerini her yönden etkileyerek ve üzerlerine düşen rolleri gerçekleştirerek birlikte bir yaşam sürerler.

Aile kavramına ilişkin farklı tanımlar olmasına rağmen, aile kurumunun belli başlı işlevleri yerine getirdiği bilinmektedir (Kır, 2011; Nazlı, 2009; Özgüven, 2001). Ailenin yerine getirdiği işlevler, bulunduğu topluma, toplumun işleyiş biçimine

katkılar sağlamaktadır. Kır (2011) ailenin işlevlerini altı başlık altında toplamıştır. Bunlar; biyolojik işlev, psikolojik işlev, eğitim işlevi, toplumsal işlev, kültürel işlev ve ekonomik işlevdir. Neslin devamını sağlama, kadınların ve erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını toplumun kabul ettiği bir şekilde sağlamasına yardımcı olma biyolojik işlev içerisinde yer alır. Psikolojik işlev içerisinde; sıcak yuva oluşturma ve duygusal doyum, sevgi ve özsaygıyı geliştirme işlevleri bulunmaktadır. Toplumsal işlev; güvenlik, bireyi toplumsallaştırma, sosyal statü sağlama, eş seçme ve yuva kurma, huzurlu ve güvenli bir hayat edindirme, hayatı paylaşma, boş zamanını değerlendirme gibi işlevleri içermektedir. Eğitim işlevi ile bireyi geliştirmek ve seçimleri konusunda yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Kültürel işlev ise gelenekler ve din değerlerin çocuklara aktarılmasıyla ilgilidir. Son olarak, ekonomik işlev içerisinde ise çocukların iş bulmasına ve meslek sahibi olmasına yardımcı olma gibi görevler yer almaktadır.

Geçen yüzyılda ataerkil yapıdaki geniş aileler çoğunlukta; günümüz toplumu büyük ölçüde çekirdek ve parçalanmış ailelerden oluşmaya başlamıştır (Öztürk, 2006). Günümüzdeki değişimler aile yapısını da etkilemiş ve geniş aile çekirdek aileye hatta yalnızca bireye dönüşmüştür (Gün, 2006). Günümüzdeki ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler aynı zamanda evlilik süresi içinde bireylerin ihtiyaç ve beklentilerinin sağlanamaması, eşler arasındaki iletişim ve paylaşımı azaltması gibi problemlere de neden olabilmektedir (Nazlı, 2009). Azalan etkileşim ve paylaşım eşlerden birinde ya da her ikisinde stres ve endişe oluşumuna yol açabilmektedir. Oluşan endişe ve stres beraberinde başka problemleri tetikleyebilmekte ve eşler boşanma ile sonuçlanan bir ayrılık sürecine girebilmektedirler (Özgüven, 2014).

Eşler beraberliklerini sonlandırma kararı aldıklarında sonuç aile kurumundaki herkesi etkilemektedir. Anne- babanın ayrılması çocuklar açısından zor bir yaşantıdır ve psikolojik gelişimlerini riske atabilmekte ve çocuk için birçok problemi beraberinde getirebilmektedir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar boşanmanın çocuklarda bir dizi probleme neden olduğunu göstermektedir (Amato ve Keith, 1991; Furstenberg, 1990; Şirvanlı-Özen, 1998). Örneğin, boşanma olayı sonucunda çocuklarda kaygı düzeyi artış göstermektedir (Wyman, Cowen, Hightower ve Pedro-Carroll, 1985). Boşanma öncesinde, sırasında ve sonrasında aynı zamanda çocuklarda öfke, kaygı, kırgınlık, depresyon ve suçluluk gibi duygular görülmektedir

(Uzun, 2013). Kaygı düzeyinin artması da ergenin kendini değersiz ve mutsuz hissetmesine neden olabilmektedir.

Öfke, kaygı, kırgınlık, depresyon ve suçluluk gibi çocukların ruh sağlığını riske sokabilecek duyguların yanı sıra, boşanmış aileye sahip ergenlerin yaşadığı sıkıntılardan biri de benlik kavramı ile ilgilidir. Benlik kavramı; kişinin kendisine bakışı, kendisine yönelik algılarıdır (Shavelson, Hubner ve Stanton, 1976). Çocuklar dünyaya geldikleri andan itibaren içinde bulunduğu sosyal çevreden etkilenerek bir benlik kavramı oluştururlar. Oluşan benlik benimsendiğinde ise benlik saygısı meydana gelir. Benlik saygısının istenilen yönde yüksek olabilmesi için bireyin ilk sosyal deneyimi olan ailesinin hoşgörülü, çocuğun özgüvenini ve gelişimini destekleyici bir tutum içerisinde olması gerekir. Yapılan araştırmalara göre boşanmış ailelerden gelen çocukların boşanmamış aileden gelen çocuklara göre benlik saygıları daha düşük olduğunu göstermektedir (Öztürk, 2006).

Boşanma olayı kişide olumsuz duygularda artış yaşanması ile ilişkili olabileceği gibi öznel iyi oluş gibi olumlu duygularda azalma yaşanması ile ilişkili olabilir. Ergenler ev ortamında yaşadıkları çatışmalar ve boşanmayla sonuçlanan olaylar karşısında olumlu duygularında azalma yaşayabilirler. Öznel iyi oluş ya da mutluluk; bireyin yaşamındaki olumlu duygu ve düşüncelerinin miktarca yüksek olması bir diğer deyişle bireylerin yaşam doyumlarının ve olumlu duygularının toplamı olarak tanımlanmaktadır (Wilson, 1967). Anne babanın ayrı ya da birlikte olma durumu öznel iyi oluşun belirleyicilerinden biri olabilir (Kartal, 2013). Boşanma süreciyle aile düzenindeki bozulmalar, anne baba arasında yaşanan çatışmalar, kaygılandırıcı yaşantılar, çocuğa gösterilen tutum, çocukların öznel iyi oluşlarını olumsuz etkilemektedir (Dursun, 2015). Boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip çocuklarla yapılan araştırmalarda, boşanmış aileden gelen çocukların öznel iyi oluş puanlarının daha düşük olduğu görülmüştür (Amato ve Keith, 1991).

Yaşamda anlam, güçlü bir öznel iyi oluş hissetmede ve bunu sürdürmede kritik bir faktör olduğundan, boşanma aynı zamanda yaşamda anlamda değişimlerle ilişkili olabilir (Zika ve Chamberlain, 1992). Yapılan bir araştırmada yaşamda anlamın öznel iyi oluşla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Doğan, Sapmaz, Tel, Sapmaz ve Temizel, 2012). Aynı araştırma sonuçlarına göre hayatta anlam varlığının olmasının

ergenler üzerinde öznel iyi oluşu artırıcı bir etkisi vardır. Ergenlik döneminde yaşamda anlam duygusu, psikolojik sağlık, akademik katılım ve genel mutluluğu da kapsayan pek çok faktörle ilişkilidir (Schwarz, 2016). Frankl (2009), bireylerin anlam arayışını doğuştan getirdikleri bir motivasyon ve güç olarak açıklamakta ve yaşamın anlamının insandan insana ve günden güne değişebileceğini belirtmektedir. Bu önemli olan, yaşamın genel anlamı değil, daha çok belirli bir anda bireyin yaşamının özel anlamıdır (Frankl, 2009).

Yaşamda anlam, ergenin sağlık riski taşıyan davranışlardan korunmasında rol oynayabilir (Brassai, Piko ve Steger, 2011). Ergenler, kendilerine bir anlam bulmak için mücadele vermektedirler. Yaşamda anlam veya amaca sahip olmak, ergenlik dönemindeki bir kişinin karşı karşıya kaldığı krizi çözmesine yardımcı olabilir (Rathi ve Rastogi, 2007). Yaşamın anlamsız olduğunu düşünen ergenler, uyuşturucu gibi zararlı etkileri olan maddelere yönelebilirler (Schwarz, 2016). Blair (2004) ergenlerde anlam eksikliğinin depresyonun altında yatan önemli bir neden olabileceğini belirtmekte ve ergenlerin anlam arayışı ve keşfetme sürecinde olmasının, ergenin depresif belirtilere odaklanmasını engelleyebileceğini ifade etmektedir.

Ergenler ile yapılan araştırma sonuçlarına göre yaşamda anlam ile sağlık durumu (Brassai ve diğerleri, 2011), öznel iyi oluş (Rathi ve Rastogi, 2007) ve olumlu duygulanım (Hicks ve King, 2007) arasında ilişki vardır. Ayrıca yaşamda anlam ile zihinsel sağlık arasında yüksek düzeyde pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Halama ve Dedova, 2007). Yaşamda anlam, intihar eğilimi (Wilchek-Aviad, 2015) ve uyuşturucu madde kullanımını (Nicholson ve diğerleri, 1994) ile negatif olarak ilişkili, fiziksel aktivite (Öztekin ve Tezer, 2009) ve sağlıklı davranışlar (Myrin ve Lagerström, 2006) gibi genel sağlığı artırıcı eylemler ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bazı araştırmacılar, yaşamda genç bireyler arasında bir koruyucu etmen olarak anlamın belirlenmesinin genel sağlığın, iyi oluşun ve sağlıklı davranışların araştırılmasında bir öncelik olması gerektiğini ifade etmektedir (Brassai ve diğerleri, 2011). Yaşamda anlam oluşturmak için ergenlik dönemi uygun bir dönem olabilir. Çünkü bu dönemde ergenler kimlik arayışı ile birlikte yaşam anlamlarını da keşfetme fırsatı bulmaktadırlar. Kimlik ve anlam ergenlik döneminde kendiliğinden gelişen

birbiriyle uyumlu iki kilit bileşendir (Negru-Subtirica, Pop, Luyckx, Dezutter ve Steger, 2016).

Bu çalışmada, boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerin yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik kavramı puanlarının anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, aile birlikteliği durumunun, anne-baba eğitim düzeyi, kardeş sayısı, algılanan okul başarısı, anne ve baba ile ilişki değerlendirmesine göre farklılaşma durumları incelenmiştir.

1.1 Problem Cümlesi

Boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerde yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik kavramları puanları anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.2 Alt Problemler

1. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve okul başarısı değerlendirmesi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anne ile ilişki değerlendirmesi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
6. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve baba ile ilişki değerlendirmesi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
7. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve öznel iyi oluş arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
8. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
9. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anlam arayışı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
10. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anlamın varlığı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.3 Denenceler

1. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve okul başarısı değerlendirmesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
5. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anne ile ilişki değerlendirmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.
6. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve baba ile ilişki değerlendirmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.
7. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve öznel iyi oluş arasında anlamlı bir farklılık vardır.
8. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
9. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anlam arayışı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
10. Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anlamın varlığı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

1.4 Araştırmanın Önemi

Türkiye’de boşanma istatistikleri incelendiğinde de boşanma oranının günden güne arttığı görülmektedir. Ülkemizde 2008 yılına kadar gerçekleşen boşanma sayısı 100 binin altındadır. Ancak, 2009 yılından itibaren boşanma oranlarında hızlı bir artış yaşanmış ve boşanma sayısı 114.162’ye yükselmiştir. 2014 ve 2015’te ise 130 bini geçmiştir. 2016 yılında 126.164 boşanan birey varken, 2017 yılında bu rakam 128.411’e yükselmiştir. Boşanma hızı 2001’de 1.41 iken 2017’de 1.60’a ulaşmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2018).

Günümüzde boşanmaların geçmişe oranla artması nedeniyle çok sayıda çocuk boşanma olayından etkilenmektedir. Son yıllarda ailelerde birlik ve beraberliğe verilen

önemin azalması, boşanmaya karşı olumsuz bakış açısının değişmiş olması, evliliklerde yaşanan anlaşmazlıklar, tartışmalar ve gerilimlerin artması boşanma oranlarının artış göstermesine yol açan sebeplerdendir (Abbott, Tyler ve Wallace, 2006; Demirli ve Arslan, 2018). Çocuklar ebeveynleri arasındaki etkileşimin niteliğine karşı son derece duyarlıdırlar. Ebeveyn çatışmalarına şahit olma, çocukların gelişimleri üzerinde uzun vadede olumsuz etkilere neden olmaktadır (Amato, 2000). Sürekli çatışmanın yaşandığı bir ortam çocukların kendilerini güvensiz hissetmesine sebep olabilmektedir (Harold ve Conger, 1997). Diğer taraftan, boşanma süreci boyunca anne babanın yaşadığı stres çocuklarda ihmal edilme, sosyal çevre ile olan ilişkilerin bozulması, gelişimlerine uygun olmayan davranışların gösterilmesi, benlik saygısında düşme, uygun olmayan sorun çözme davranışlarının benimsenmesi, yalnızlaşma ve içe dönük olma gibi olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir (Karakaya, 2018; Öngider, 2011). Ayrıca ebeveynleri boşanmış olan çocuklar ebeveyni birlikte olan akranlarıyla karşılaştırıldığında daha fazla akademik, psikolojik ve davranışsal sorunlar sergilemektedir (Sun, 2001). Boşanma sonucunda ergenlerde yaşam doyumunda düşme (Chase-Lansdale, Cherlin ve Kiernan, 1995), yüksek kaygı ve depresyon (Strohschein, 2005) görülebilmektedir.

Boşanmış aileye sahip çocukların boşanmamış aileden gelen çocuklara göre anksiyete, somatik şikâyetler, saldırganlık, sosyal sorunlar, dikkat sorunları, etkinliklere katılmama, sosyal işlevlerde bozulma ve olumsuz benlik kavramı gibi problemlerle karşılaştığı belirlenmiştir (Kasuto, 2017). Alan yazını incelendiğinde annesi ve babası boşanmış ergenlerle gerçekleştirilen araştırmalar boşanmış aileye sahip ergenlerin, depresyon (Tezcan, 2017), kaygı (Öztürk, 2006), umutsuzluk (Shek, 2007) ve sürekli öfke (Fiyakalı, 2008) düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca boşanmış aileden gelen ergenlerin boşanmamış aileye sahip akranlarına göre daha fazla duygusal sorun yaşadığı görülmüştür (Jurma, 2015). Şentürk (2006), aile parçalanmasının çocuklarda akademik başarı düşüklüğüne, ruh sağlığı problemlerine, anti sosyal davranışlarda bulunmasına, zararlı madde bağımlılıkları yaşamasına neden olabileceğini belirtmektedir.

Gelişim psikolojisine göre ergenlik döneminin çocukluk döneminden ayrılmasının en temel nedeni bu dönemde hızlı bir biçimde yaşanan fiziksel, duygusal, sosyal ve

bilişsel değişimlerdir. Bu gelişim alanlarında yaşanan hızlı değişimler de beraberinde uyum sorunlarını getirebilmektedir (Kayma-Güneş ve Gökler, 2017). Ergenin bu süreçte bir de aile içerisinde boşanma ile sonuçlanan sorunlarla baş başa kalması bu sürecin başarılı bir şekilde geçirilmesini daha da zorlaştırmaktadır. Boşanmanın insan bilincini/ varlığını ve hayatını anlamlandırma sürecini olumsuz yönde etkileyen bir etmen olması sebebiyle, ergenlerin boşanma olayından nasıl etkilendiğinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır (Bilici, 2014; Öngider, 2013).

Boşanma sürecine maruz kalan çocuklar okula uyum, günlük yaşam problemlerini çözebilme, arkadaşlık ilişkileri, akademik başarı konularında eksiklik yaşadıklarından yaşamlarını anlamlandırmada güçlük çekmektedirler (Bilici, 2014). Annesi babası boşanmış çocukların hayatı anlamlandırmada sorunlar yaşadığı, bir denge durumu ile hayata bağlanamadıkları ve kendilerini boşlukta hissettikleri belirlenmiştir (Bilici, 2018). Yine, ebeveynlerin boşanması ergenin öznel iyi oluşunu tehdit edecek pek çok stresli olayı beraberinde getirmektedir. Boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip çocuklarla yapılan araştırmalarda, boşanmış aileden gelen çocukların öznel iyi oluş puanlarının boşanmamış aileye sahip ergenlere göre daha düşük olduğu görülmüştür (Amato ve Keith, 1991). Hızlı duygusal ve fiziksel değişmelerin yaşandığı, bireyin bağımsızlığını, kimlik duygusunu ve toplumsal üretkenliğini kazandığı ergenlik döneminde, ergenlerin boşanmanın olumsuz etkileri ile baş edebilmeleri, öznel iyi oluş düzeylerini artırarak olumlu duygulara sahip olabilmeleri önem taşımaktadır (Dursun, 2015). Tüm bunların yanı sıra, benlik gelişiminin ön planda olduğu ergenlik döneminde boşanmanın etkileri artmaktadır (Karakaya, 2018). Bazı çocuklar boşanma sebebinin kendileri olduğunu düşünerek suçluluk hissetmektedirler. Kendini değersiz hisseden çocuklarda da düşük benlik saygısı gelişmektedir (Kasuto, 2017). Araştırmalar annesi babası boşanan çocukların diğer akranlarına göre daha düşük benlik saygısı geliştirdiğini ortaya koymuştur (Karakaya, 2018).

Bu araştırmada anne babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik kavramları incelenmiştir. Boşanmanın olumsuz etkilerini önleyebilmek ve/ veya en aza indirebilmek amacıyla ergenlerin hangi değişkenlerden nasıl ve ne ölçüde etkilendiğinin bilinmesi önem taşınmaktadır. Boşanmanın ergenin yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik kavramlarına etkilerini belirleyerek ileride

yapılacak çalışmalar için veri sağlanması hedeflenmiştir. Böylelikle, ebeveyn ayrılıklarının günümüzde sürekli olarak artması sonucunda, bu durumdan etkilenen ergenlerin gelecek yaşamlarında, boşanmanın olumsuz sonuçlarının bir sorun haline gelmesinin önüne geçilmesi amacıyla yapılacak çalışmalara katkı sunulabilir. Bunların yanı sıra, yurt içinde ve yurt dışında boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerle pek çok değişkenin karşılaştırmalı olarak ele alındığı görülmektedir (Akyol, 2013; Paul Raul Amato ve Keith, 1991; Fiyakalı, 2008; Hannum ve Dvorak, 2004; Kotan, 2016; Öngider, 2011, 2013; Peters ve Ehrenberg, 2008; Richardson ve McCabe, 2001; Sun, 2001; Tezcan, 2017; Uzun, 2013). Alan yazını incelendiğinde boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerle yapılan çalışmalarda yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik kavramlarının birlikte ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamış ve bu değişkenlerin incelendiği sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmüştür (Alparslan, 2016; Dursun, 2015; Kasuto, 2017; Öztürk, 2006; Tolungüç, 2016). Bu anlamda, araştırma sonuçlarına bağlı olarak öğrencilerin yaşamda anlam oluşturma, öznel iyi oluşu artırma ve benlik kavramlarının geliştirilebilmesi için psikolojik danışmanlara ve bu konuda çalışan uzmanlara, yapılacak çalışmalara yön vermesi ve bilgi sağlaması amaçlanmaktadır.

1.5 Sayıtlar

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan; Yaşamda Anlam Ölçeği, Oxford Mutluluk Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu'nda yer alan maddelere öğrencilerin içtenlikle cevap verdiği kabul edilmiştir.

1.6 Sınırlılıklar

Bu çalışmanın sınırlılıkları şunlardır;

1. Bu çalışmanın çalışma grubu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Ordu ilinde eğitim gören ortaöğretim kurumu öğrencileri ile sınırlıdır.
2. Bu çalışmada kesitsel bir araştırma deseni kullanılmıştır. Bu nedenle, bulgulara ilişkin neden-sonuç ilişkisi kurulamaz.
3. Bu çalışmada öz-bildirim tarzı ölçekler kullanılmıştır. Bu nedenle, araştırma sonuçları öz-bildirim tarzı ölçeklere karışan orta yol cevap verme, sosyal beğenilirlik gibi hataları içerebilir.

4. Bu araştırma sadece Ordu ilinde eğitim gören anne ve babası boşanmış ve boşanmamış ortaöğretim kurumu öğrencileriyle gerçekleştirildiğinden, sonuçlar farklı illerde yaşayan ve farklı öğretim kademelerine devam eden öğrenciler için genellenebilirliği düşüktür.

1.7 Tanımlar

Bu araştırmanın kullanılan kavramlarının tanımları aşağıda bulunmaktadır.

Yaşamda Anlam: İnsandan insana değişen ve hayatta temel bir güdü olan yaşamda anlam; problemlere doğru çözümler bulmak ve her birey için, kesintisiz olarak koyduğu görevleri gerçekleştirme sorumluluğunu üstlenmek manasına gelmektedir (Frankl, 2009).

Öznel İyi Oluş: Konuşma dilinde ‘mutluluk’ olarak anılan öznel iyi oluş, bir kişinin hayatını bilişsel ve duyuşsal olarak değerlendirmesidir (Diener ve Diener, 1996).

Benlik Kavramı: Bireyin kendisini algılaması, kendisinin diğer bireylerle olan ilişkilerine ait algılamaları ve tüm bu algılara verilen değerlerdir (Özen ve Gülaçti, 2010).

Benlik Saygısı: Bireyin kendisini benimseyerek değer vermesi, kendine güven ve saygı duymasıdır (Çuhadaroğlu, 1986).

Ergenlik Dönemi: Bireyin yaşamında duygusal ve fiziksel süreçlerin sebep olduğu psiko sosyal gelişme ile başlayan, bireyin bağımsızlığını, kimlik duygusunu ve toplumsal üretkenliğini kazandığında son bulan dönemdir (Senemoğlu, 2012).

İKİNCİ BÖLÜM

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Boşanma Kavramı

Bu bölümde boşanma kavramı ile ilgili kuramsal açıklamalara yer verilmiştir.

2.1.1 Boşanma

Sanayi ve endüstrinin hızlı bir gelişme göstermesi ile meydana gelen sosyo- ekonomik ve demografik değişiklikler aileyi de etkilemiştir. Bu etkilenmeler; birlikte yaşayan geniş ailelerin yerini çekirdek ailelere bırakmasına, kadının sosyal ve ekonomik hayatta faaliyet göstermesine, evlenme yaşındaki yükselmeye, doğum şekillerinde çeşitlenmelere, doğum oranlarının azalmasına, evlenmemiş nüfusta, boşanmada ve yaşlı nüfusunda artışa yol açmıştır (Ekşi, 2005).

Boşanma, hukuk düzeninde tarafların karşılıklı isteklerine göre kurulan evlilik birlikteliğinin yine eşlerden birisinin ya da her ikisinin rızasıyla veya hukuki şartların oluşması sonucunda mahkeme kararı ile son bulması olarak tanımlanmaktadır (Şanlı-Yayın, 2017). Ayrıca boşanma, kişilikleri, sosyal ve kültürel değerleri, alışkanlıkları, tepkileri ile birbirleri ile uyum sağlayamayan, birlikte iken çiftlerden birinin veya her ikisinin sosyal ve mesleki sorunlar yaşadığı; fiziksel ve psikolojik yakınmalar geliştirebileceği bireylerin ayrı iken daha sağlıklı olabilmesi gerçeğine dayanan sosyal bir durumdur (Öztürk, 2006). Boşanma; yalnızca eşlerin ortak zorluk yaşadığı bir durum değil, sonuçları açısından müşterek çocukları da olumsuz etkileyecek bir olgudur (Aktaş, 2011).

Aile yapısı değişikliği üzerinde yapılan araştırmaların çoğu, boşanma ve yeniden evlenmenin olumsuz sonuçlarını açıklamaktadır. Tek ebeveynli aileler eksik sayılmaktadır ve ergenlerde sıklıkla, suçluluğa, düşük akademik performansa, okulu bırakmaya, anne-baba ile olumsuz ilişkilere, benlik saygısının azalmasına ve cinsel uyumsuzluğa neden olabilmektedir (Barber ve Eccles, 1992).

2.1.2 Boşanmanın Etkileri

Evlilikte eşlerin benzer aile yapısına ve geleneklere sahip olması, aynı ırk, mezhep ve toplumsal kesimden olması yetişme şartlarındaki ve eğitimlerindeki benzerlikler çiftlerin anlaşma olasılıklarını arttırmaktadır (Kulaksızoğlu, 2004). Evlilik sonrası yaşanan bazı zıtlıklar ve anlaşmazlıklar ayrılığa yol açabilmektedir.

Çocuğun davranışlarında anne- baba- çocuk ilişkisinin etkili olduğu bilinmektedir. Günümüzde sıkça rastlanan aile parçalanması olayının da çocuklar üzerindeki olumsuzlukları dikkat çekmektedir (Aral ve Başar, 1998).

Boşanma, mevcut aile yapısını değiştiren en önemli faktörlerden bir tanesidir. Boşanma durumu, normal gidişatın aksi bir olay olduğundan dolayı aile içerisindeki bireylerin tümünü etkilemesi olasıdır. Aile içerisinde en çok etkilenebilecek bireylerden birisi de çocuklardır (Türkarlan, 2007).

Boşanmış ailede yetişen çocuk veya ergenler karşı cins ile ilgili özdeşim kuracakları modelden eksik kaldıkları için cinsel kimlik oluşturmada bocalama yaşayabilirler. Ergenlik öncesinde veya ergenlik döneminde anne babanın boşanması çocukta suçluluk oluşturabilir. Boşanmaya kendisinin neden olduğu düşüncesi çoğu zaman ebeveynlerin ergene yönelttikleri suçlamadan dolayı oluşur. Boşanmış anne babadan gelen ergenler bu durumu arkadaşlarından ve yakın çevresinden saklama isteği duyarlar (Kulaksızoğlu, 2004).

Boşanma sonrası anne babasından birinden ayrılan çocuk, yaşamında var olan düzenin değişmesi, güvencelerinden birinin eksikliği, yaşam alanlarında meydana gelen değişiklikler, boşanmaya giden süreçte yaşananlar sebebiyle durumdan etkilenmektedir. Her olayda olduğu gibi boşanma olayında da çocukların etkilenme seviyeleri farklılık göstermektedir (Kahraman, 2016).

Ergenlik dönemindeki çocuklar boşanmayı çok boyutlu olarak algılamaktadır. Boşanmanın yasını tutmak, duygusal gereksinime ihtiyaç duymak, bağlılık çatışması yaşamak, çekilmeyi tercih etmek ya da ailede sorumluluk aldığı için mutluluk duymak ergenlerin boşanma sonrası gösterdiği tepkilerdendir (Keskin, 2007). Çocuğun yaşı, gelişim ve kişilik özellikleri boşanma olayından etkilenme seviyeleri üzerinde etkili olabilecek faktörlerdir (Türkarlan, 2007).

Toplumun temelinde aile olduğu ve boşanmanın etkileri göz önüne alındığında boşanma olayı sadece aile içerisindeki bireyleri değil tüm toplumu ilgilendiren bir durumdur. Boşanma olayı çocuklarda çeşitli uyum problemleri yarattığı için toplumsal sağlığı etkileyen bir sorundur. Ayrıca boşanmış aileden gelen çocuklar okulda ve sosyal ortamlarda boşanmamış aileden gelen çocuklara göre daha fazla problemlili davranış göstermektedir (Størksen, Røysamb, Holmen ve Tambs, 2006).

Boşanmış aileye sahip çocuklar sosyal açıdan incelendiğinde okul ortamında daha az arkadaşla sahiptirler ve arkadaşlarıyla daha az vakit geçirme eğilimindedirler. Aynı zamanda etkinliklerde yer almaktan kaçınırlar. Tüm bunların sonucunda da boşanmış aileye sahip ergenlerin toplumda potansiyel destek kaynakları azalmaktadır (Wyman ve diğerleri, 1985).

Anne- babası boşanmış çocuklarda suç ve madde bağımlılığı artmakta, akademik başarıda düşüş görülmekte ve yakın çevrede ilişki zedelenmesi meydana gelmektedir. Amato (2000), ayrılma sürecinin insanlarda bir çok stres yaratıcı olayı harekete geçireceğini belirtmiştir. Bu stresörler yetişkinler ve çocuklar için olumsuz duygular, davranışlar ve sağlık riskini artırır. Belirtilen olumsuz sonuçların şiddeti ve süresi çeşitli koruyucu faktörlerin varlığına bağlı olarak kişiden kişiye değişir (Amato, 2000). Başarılı süreç değerlendirmesi, bireylerin boşanma ile ilgili az sayıda semptom geçirme, yeni aile, iş veya okul rollerindeki iyi durumları ve eski evliliğe artık bağlı olmayan bir kimlik ve yaşam tarzı geliştirdikleri ölçüde ortaya çıkar (Amato, 2000).

Amato (2000) boşanmanın eşler ve çocuklar üzerindeki etkilerinden bazılarını şu şekilde belirtmiştir;

- ✓ Çocuğun bakımını üstlenen ebeveynin, çocuğun bakımına daha fazla sorumluluk yüklenmesi,
- ✓ Çocuğun velayetini kaybetme kaygısı,
- ✓ Evli arkadaşlar ve komşularla olan ilişkilerin azalmasıyla sosyal çevreden gelen duygusal desteğin azalması,
- ✓ Çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçları için eski eşle yaşanan sorunlar,
- ✓ Eski eşin istenilmeyen ziyaretleri,
- ✓ Ekonomik yönden yaşanan problemler ve diğer stresli yaşam durumlarıdır.

Boşanma öncesi yaşanan çatışmalar, çocuklarda davranışsal problemlere yol açabilir. Boşanma durumunun çocuklar üzerindeki stres etkileri şunlardır (Amato, 2000);

- ✓ Çocuğun anne ve babasının birlikte sağlayacağı destekten eksik kalması,
- ✓ Velayetinden mahrum kaldığı ebeveyn ile ilişki kaybı yaşanması,
- ✓ Anne baba arasında devam eden çatışmalar,
- ✓ Ekonomik refahın düşmesi, ev ve okul ortamında meydana gelen değişimlerdir.

2.2 Ergenlik Dönemi

2.2.1 Ergenlik

Bireyin yaşamında her gelişim döneminin kendine özgü özellikleri vardır. Fakat biyolojik, psikolojik ve sosyal yönden hızlı ve önemli değişimlerin yaşandığı önemli gelişim dönemlerinden biri ergenlik dönemidir. Ergenlik dönemi, duygusal ve fiziksel süreçlerin sebep olduğu cinsel ve psiko sosyal gelişme ile başlayan; bireyin bağımsızlığını, kimlik duygusunu ve toplumsal üretkenliğini kazandığında son bulan bir dönemdir (Derman, 2008). Ergenlik döneminde tamamlanması gereken bir takım gelişim görevleri bulunmaktadır. Ercan (2001) 15-18 yaş kapsayan lise döneminde bir ergenin tamamlaması gereken gelişim görevlerini şu şekilde sıralamıştır:

- ✓ Hızla gelişen ve oransal olarak değişen bedene uyum sağlama,
- ✓ Yaşlılar arasında bir yer edinebilme,
- ✓ Bir meslek seçme ve bu meslek için hazırlanma,
- ✓ Ekonomik bağımsızlık kazanma,
- ✓ Aileden bağımsız olma,
- ✓ Yetişkin toplumsal konumuna erişme,
- ✓ Evlilik ve aile kurmaya hazırlanma,
- ✓ Uygun bir yaşam felsefesi sayesinde kişisel değer duygusu oluşturma.

Derman (2008) ergenlik dönemini üç evrede açıklamaktadır. Bu evreler; başlangıç evresi, orta ergenlik ve geç ergenliktir. Aşağıda sırasıyla bu evreler hakkında bilgi verilmiştir.

Başlangıç Evresi (Erken Ergenlik): 12- 14 yaş arasını kapsayan dönemdir. Hızlı fiziksel ve davranışsal değişiklikler görülür. Hızlı büyüme ve olgunlaşma kızlarda erkeklerden daha önce görülür. Erken büyüme erkeklerde ruh sağlığı açısından önemli etkiler göstermesine karşın kız çocuklarda düşük benlik algısı, depresyon, anksiyete ve yeme bozukluklarına sebep olabilir (Derman, 2008). Yakın arkadaşlıklar önem kazanmaya başlar ve aynı cinsiyetten arkadaşlar ve grup etkinlikleri tercih edilir. Soyut becerilerin gelişmesi ile birlikte, felsefe, din, ölüm ve politika gibi konular ergen tarafından ilgi çeken konulardır (Derman, 2008). Zaman kavramı ve gelecekle ilgili kaygılar artış gösterir. Aynı zamanda ergen, zamanın geçmekte olduğunu ve ölümlülüğü fark eder.

Orta Ergenlik: 15- 18 yaş arasını kapsayan bu dönemde anne babadan ayrışma ve ayrı bir birey olduğunu ebeveyne onaylatma çabası vardır (Kulaksızoğlu, 2004). Orta ergenlik döneminde ergenin anne babasıyla çatışmalar yaşamasına sebep olan bazı etmenler bulunmaktadır. Ergenin duygusal açıdan kendini ebeveyninden uzak tutmaya çabalaması, duygusal yatırımını özellikle karşı cins üzerine aktarması, riskleri olduğundan az algılaması, kendilerini her şeyi yapabilir olarak görmesi çatışma sebepleri olarak sıralanabilir (Kulaksızoğlu, 2004). Ergenler bu dönemde kendilerini başkalarının gözünden görürler ve dış görünüş, hobiler vb. açılardan grupça onaylanmak isterler. Akranları tarafından onaylanmamak benlik saygılarının azalmasına sebep olabilmektedir.

Geç Ergenlik: 18 yaş dolayları ile başlayıp kimlik bütünleşmesiyle son bulan dönemdir. Akademik ve sanatsal arayışlar, sosyal bağlar ergenin kendini daha iyi tanımasına ve bir topluluk içerisinde yer almasını sağlar. Ergen bu dönemde kimlik duygusunu oluşturur. Kimlik duygusu ergenin ‘ben kimim?’, ‘ne olacağım?’ sorularına yanıt verebilmesi kendi kimliğini oluşturabilmesi ve kendini kabullenebilmesidir (Derman, 2008). Ergenin ne olduğuna ve ne iş yapmak istediğine karar veremediği yaşadığı güçlük onu kimlik karmaşasına sürükler. Tam tersi durumda ise kimlik kazanımı gerçekleşir (E. Arslan ve Arı, 2008). Dönem sonunda ergen, iş seçebilme, yakın ilişkiler kurma ve bunları sürdürübilme, toplum içerisinde yetişkin rolleri üstlenecek konuma gelebilme özelliklerini kazanır (Derman, 2008).

Kişilerin yetişkinler arasında konumunu kazanabilmesi, ergenlik sürecinde belirli bilgi, beceri ve deneyimi kazanabilmesi ile ilişkilidir. Ergen bireyin, erişkinler arasında aranan olgunluğa erişebilmesi, yetişkinlerin beklentilerini yerine getirebilmesi için öncelikle ergenlik dönemini sağlıklı geçirmesi gerekmektedir. Bu dönemin, sağlıklı geçmesi için ön koşul ise yoğun bir şekilde yaşanan duyguların tanınması ve davranışların kontrol altına alınabilmesidir (Duran ve Eldeleklioğlu, 2005).

Ergenlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında kalmış olan bir ara dönemdir. Çocukluk dönemi ve ergenlik dönemi arasındaki en belirgin duygusal farklılıklar duyguların ifade ediliş biçimleridir (Kulaksızoğlu, 2004). Çocukluk döneminde öfke, sevinç, kızgınlık gibi duygular anında ve açık davranışlarla gösterilirken ergenlik döneminde bu duygular daha çok gizlenip örtülür. Ergenlerin duygusal tepkileri genelde benzerlik göstermektedir. Ergenlik döneminde bireyde meydana gelen değişiklikler davranış, tutum ve duygularda da farklılaşmalara yol açar. Duyguların yoğunluğunda artış görülür, bir anın bir anı tutmadığı duygusal istikrarsızlık kendini gösterir. Aşık olma, mahcubiyet ve çekingenlik, aşırı hayal kurma ve buna eşlik eden gündüz rüyaları, tedirgin hissetme ve huzursuzluk, yalnız kalma isteği, çalışmaya karşı isteksizlik ve çabuk heyecanlanma ergenin yoğun yaşadığı diğer duygulardandır (Kulaksızoğlu, 2004).

2.2.1.1 Ergenlikte Bilişsel Gelişim

Bilişsel gelişim canlı yaşamında doğumla birlikte başlayan bir süreçtir ve organizmanın çevreye uyum yapabilme yeteneği olarak da tanımlanabilmektedir (Ahioğlu-Lindberg, 2011). Uyum sürecinde organizma, çevreden gelen uyarıcıları alır, işler, değerlendirir, değiştirir ya da kabul eder ardından tüm bunları anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirir (Ahioğlu-Lindberg, 2011).

Ergenlik dönemi ile birlikte somut işlemler dönemini tamamlayan çocuk soyut düşünce sistemini geliştirmeye başlar. Somut işlemler dönemde elde ettiği kazanımlarının üzerine yenilerini ekleyerek üst düzey düşünme becerisini geliştirir.

Ergenler bilişsel açıdan farklı bir yapı gösterirler, bunun sebebi artık soyut kavramları daha fazla düşünmeye, daha kompleks problemler çözmeye, diğer bireylerin bakış

açılarını anlamaya başlamaları ve somut döneme göre ahlaki ve etik açıdan daha yüksek bir bilince sahip olmalarıdır (Gül ve Güneş, 2009).

Bilişsel gelişim her ergende aynı sırada ve özellikte devam etmeyebilir. Bu süreçte bireysel farklılıklar görülebilmektedir. Ergenlik döneminde kimlik oluşma süreci ile birlikte bilişsel gelişim de hız kazanır, fizyolojik ihtiyaçlar ve duygu yoğunluğunda da artış görülür (Derman, 2008).

2.2.1.2 Ergenlikte Sosyal ve Duygusal Gelişim

Ergende duygusal gelişim ve değişme konusunda dikkat çeken ilk nokta, duygusal yoğunluktaki artış ve istikrarsızlıktır. Bu açıdan, sözü edilen duygusal dalgalanmalar; aşık olma, mahcubiyet ve çekingenlik, aşırı hayaller kurma, huzursuzluk ve tedirginlik, yalnızlık isteği, çalışma isteksizliği ve çok çabuk heyecanlanma gibi duygu durumları içermektedir. Ergenlik dönemindeki gençlerle yapılan araştırmalar, ergenlerin duygusal sorunlarının; buldukları yaş grubuna, okula devam durumlarına, aile tutumlarına, ergenin kendi bireysel zekâsına ve çevreleri tarafından kabul edilme seviyelerine göre değiştiğini göstermektedir (Koç, 2004).

Ergenlik döneminde duygusal yoğunlukta artış görülür. Duygusal yoğunluk sonucunda ise ergenler, duygularını ifade ederek sergileme ihtiyacı duyarlar. Aynı zamanda, duygusal tepkiler de istikrarsızlık görülür. Duygusal durumların aniden değişebilmesinin yanı sıra duygu tutarsızlığı da kendini gösterir. Anne, babanın kaybı veya her ikisinin kaybı ya da yakın birinin kaybı ergende yalnızlık hissi oluşturabilir (Kulaksızoğlu, 2004).

Sosyal gelişme, bireyin içinde yaşadığı toplumda kabul edilebilir şekilde davranmayı öğrenme sürecidir (Kulaksızoğlu, 2004). Çocuğun diğer insanlarla olan sosyal ilişkilerinin nasıl olacağını yaşamının ilk yıllarındaki deneyimleri önemli bir yere sahiptir. Anne- baba tarafından gösterilen sevgi, beslenme ve bakım çocuğun temel güven duygusunu pekiştirir. Bireyin erken çocukluk döneminde anne- baba ilişkileri sıcak ise gelecekte diğer insanlara da bu şekilde davranma olasılığı yüksektir.

2.2.1.3 Ergenlikte Fiziksel Gelişim

Ergenlik, bireylerde fiziksel ve psikolojik değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde diğer gelişim alanlarının yanı sıra cinsel organlarda fiziksel ve fonksiyonel değişiklikler görülmektedir (Set, Dağdeviren ve Aktürk, 2006).

Bu dönemde boy ve kilo artışı ile birlikte iç organlar ve iskelet sistemi de hızla büyümekte, vücutta kas ve dokular gelişmekte ve yağ dokusunda artış görülmektedir (Alisinanoğlu, 2002). Ergenlerde, öncelikle el ve ayakların büyümesi hızlanmakta, daha sonra ön kol ve bacaklar sonrasında üst kol ve uyluklar uzamaktadır. Bu sebeplerden dolayı ergenlik döneminde sakarlıklar görülebilmektedir. Bu dönemde, uzunlamasına büyümeyi enine büyüme takip etmektedir. Ergenlerde, kalçalar, omuzlar ve göğüs kemikleri genişlemekte ve yüz kemikleri büyümektedir. Bir yandan da çene uzaması ve burun büyümesi görülür. Örtülü dönemde sakin kalan dürtüler fizyolojik değişimlerle birlikte ergende yeniden canlanır. Cinsel dürtü kaynaklı çatışmalar bu dönemde yeniden görülebilir (Alisinanoğlu, 2002).

2.3 Yaşamda Anlam

2.3.1 Yaşamda Anlam Kavramının Gelişimi

Tarihsel süreçte yaşamın anlamı, felsefe ve psikoloji alanlarındaki en zorlayıcı kavramlardan biri olmuştur. Yüzlerce yıl boyunca yaşamda anlamın doğasını anlamaya çalışanlar içerisinde Kierkegaard, Nietzsche, Camus, Sartre, Frankl, May, Yalom gibi psikolog, psikiyatrist ve filozoflar bulunmaktadır (Feldman ve Snyder, 2005). Anlam kavramı ilk kez yirminci yüzyılın başlarında, Wilhelm Dilthey, Eduard Spranger, Sigmund Freud ve Alfred Adler'in, 1940'larda Viktor Frankl, Alexei Nikolaevich Leontiev'in eserlerinde görülmüştür (Leontiev, 2005).

Yaşamda anlam konusundaki çalışmaların psikoloji alanında yer almaya başlaması 2. Dünya savaşının sonra görülmektedir. Bu konuda varoluşçu psikolojinin temsilcilerinden Frankl'ın çalışmaları önemli bir yere sahiptir (Demirbaş, 2010).

Tarih boyunca insanlar, kendilerini ve etraflarındaki dünyayı anlama arzusu duymuşlardır ve bu tür arzuları desteleyen bilişsel ve davranışsal etkinlikler sergilemişlerdir. Yaşamda anlam konusu süreç boyunca bu kadar önemli bir yere sahipken, özellikle son 40 yılda psikoloji literatüründe anlam ile ilgili deneysel

araştırmaların neredeyse tamamen ihlal edilmesi şaşırtıcıdır (Steger, Kashdan, Sullivan ve Lorentz, 2008).

2.3.2 Yaşamda Anlam

İnsanlar anlamlı ilişkilerin oluşturduğu bir dűnyada yaşarlar. İnsanlar, nesnelere ilişkilerinden soyutlayıp saf olarak değil, kendileri için taşıdıkları önem bakımından algılar. Algılar ise insanların amaçları tarafından ortaya konur (Adler, 2016). Örneđin; ‘tahta’ insanla ilişkisi açısından tahta anlamını, ‘tař’ insan yaşamında bir görevi oynayabildiği seviyede tař anlamını içerir (Adler, 2016). Anlam, kişiler tarafından olayların, önceki inançlar ve beklentiler ile mantıklı bir şekilde uyuruğu hissedildiğinde ortaya çıkmaktadır (Leontiev, 2005).

Son yıllarda yaşamda anlam, iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık üzerinde giderek artan bir odaklanma ile birlikte dikkat çekmektedir (Steger, Frazier, Oishi ve Kaler, 2006). Yaşamda anlam, iyi olma halinin ve terapötik gelişmenin bir göstergesi, başa çıkabilmenin bir kolaylaştırıcısı olarak kabul edilen pozitif bir değişkendir (Steger ve diğerleri, 2006). Yaşamda anlam, genel olarak, bir amaç ya da birleştirilmiş amaçlar duygusunu içerir (Rathi ve Rastogi, 2007).

Yaşamın anlamı ve tanımını açıklamaya yönelik olarak, psikoloji alanındaki pek çok yapı gibi birçok farklı tanım ve anlam kuramı bulunmaktadır. Genel olarak bu kuramların iki kavramı açıkladığı görülmektedir.

- ✓ Yaşamın anlamı, kişinin yaşamını değerlendirmesinde veya anlamasında evrensel bir yoldur.
- ✓ Yaşamın anlamlı olduğuna inanmak, olumsuz duyguların (zellikle kaygı ve depresyon) ve zihinsel rahatsızlıkların azalması ile ilişkilidir (Feldman ve Snyder, 2005).

Bazı kuramlarda anlam arayışı akıl sağlığının önemli bir işareti olarak görülürken bazılarında ise tam tersi bir bakış açısı önerilmiştir (Steger ve diğerleri, 2008). Anlam arayışı, insanlara yeni fırsatları ve zorlukları araştırmaya teşvik eden ve deneyimlerini anlama ve organize etme isteklerini uyandıran, yaşamın doğal ve sağlıklı bir parçası olabilir (Feldman ve Snyder, 2005). Frankl (2009), anlam arayışının insanlardaki birincil motivasyon gücü olduğunu belirtmiştir. Bunun aksine bazı araştırmacılar

anlam arayışını, fonksiyonel bozuklukların bir belirleyicisi olarak görür. Örneğin, Baumeister (1991), anlam arayışının yalnızca ihtiyaçları engellenen bireyler arasında olabileceğini ileri sürmüştür. Reker (2000) ise her iki olasılığı da kabul eder. Bu görüşe göre anlam arayışının hem sağlıklı hem de sağlıklı motivasyonel güçleri bulunmaktadır. Bunlardan farklı olarak anlam arayışı, farklı insanlardaki farklı temel güdülerden kaynaklanabilir ve dolayısıyla bu güdülere bağlı olarak farklı olasılıklara sahip olabileceğinden önceden keşfedilmesi mümkün olmayan bir durumdur (Steger ve diğerleri, 2008).

Frankl (2009), bireylerin anlam arayışını doğuştan getirdikleri bir motivasyon ve güç olarak açıklamaktadır. Yaşamın anlamının insandan insana, günden güne ve hatta saatten saate değişebileceğini belirtmektedir. Bu nedenle önemli olan, genelde yaşamın anlamı değildir, daha çok belirli bir anda bireyin yaşamının özel anlamıdır. Yaşamda anlamı genel kavramlarla ortaya koymak, satranç şampiyonuna sorulan basit bir soru ile açıklanabilir; 'Söyleyin ustam, dünyadaki en iyi hamle nedir?'. Bir maçta belli bir durumdan ve rakibin kendi kişiliğinden bağımsız en iyi hamle diye bir şey yoktur. Aynı durum insanın varoluşu içinde geçerlidir. Kişilerin soyut bir yaşam anlamı arayışına girmesi doğru değildir. Herkesin yaşamında özel bir mesleği ya da kendince geliştirdiği bir misyonu, yerine getireceği bir görevi bulunmaktadır. Frankl'a göre bireylerin bu görevlerinin farkına varması ve sorumluluklarını kavraması gerekmektedir (Frankl, 2014).

Adler de Frankl'a benzer şekilde ne kadar insan varsa, yaşamın anlamına ilişkin o kadar görüş olduğu fikrindedir. Bu düşünce aslında her anlam az çok yanlıştır görüşünü de getirmektedir. Yaşamın mutlak anlamını hiçkimse tam olarak bilemez (Adler, 2016).

Adler (2016) yaşama verilen kişisel anlamın, asla gerçek bir anlam sayılmadığını vurgulamıştır. Bir anlamdan söz edilebilmesi için onun başka insanlarla ilişkisinin olması gerekir. Yalnızca bir tek kişi için anlam taşıyan bir durum gerçekte anlamsızdır. 'Yaşamın anlamı' konusundaki tüm doğru görüş ve düşüncelerin belirleyicisi, onların genel-geçer özellikte bir durum olarak değerlendirilmesidir.

Frankl'ın toplanma kampı deneyimleri yaşamda anlam kavramını açıklamasına yardımcı olmuştur. Toplanma kamplarında kalan insanların yaşama tutundukça, geride kalan yakınlarını ve gelecekteki hayallerini düşündükçe motivasyonlarının yükseldiğini gözlemlemiştir. Frankl (2014) toplanma kamplarının fiziksel ve zihinsel zorlayıcılığına karşın insanları ayakta tutan bir ruhsal güçten bahsetmiştir. Kampta geçen günlerde kendisini etkileyen düşüncelerden birinin de sevgi olduğunu belirtmiştir.

Sevgi, şairler ve düşünürler tarafından ortaya konan nihai ve en yüksek hedeftir (Frankl, 2014). İnsan sevgi ile kurtuluşa ulaşabilir. Dünyada hiçbir şeyi kalmayan biri, kısa bir süre için bile olsa, sevdiği insana yönelik düşüncelerle mutlu olabilir.

Ruh sağlığı, yaşamın anlamını ve anlamlı hissettiren inançları içerecek şekilde tanımlanmıştır. Yaşam süresi üzerinde geliştirilen gelişim teorileri, üretken ve yaratıcı olmak ya da ilerleyen yıllarda duygusal bütünleşmeyi sağlamak gibi yaşamda çeşitli amaçlara veya hedeflere atıfta bulunur (Ryff, 1989). Dolayısıyla, olumlu işlevler gören bir birey, amaçlara, niyetlere ve bir yön duygusuna sahiptir. Tüm bunlar birlikte ele alındığında ise bireyin yaşamının anlamlı olduğunu hissetmesine katkıda bulunur (Ryff, 1989).

Frankl (2014) insanların hayata anlam verirken iki seçeneğinin olduğunu belirtmiştir. Bunlar sevmek ve acı çekmektir. İnsan, eylemlerini ve sevmesini engellediğinde yaşama imkânlarını sınırlayan faktörlere yüz çeviriyorsa, bu sınırlamalar ve kısıtlamalar karşısında acılarını omuzlayabiliyorsa, birtakım değerler yaratıyor demektir. Yani bir insanın güçlükler karşısındaki mücadelesi, kişinin kendi hayatı üzerinde söz sahibi olduğunu gösterir ve bu durum hayatına anlam katar (Frankl, 2014). Frankl burada spor ruhu örneğini vermektedir. Sporcuların, önlerine engeller koyup bunlarla uğraşarak büyüüp olgunlaştığını dile getirmiştir. Ancak hayattaki engellerin istedik şekilde yaratılmadığını ve acıların bireyin yaşamına anlam kazandıran bir parça olabilmesi için onların istendiğinde yaratılabilen veya kaçılabilen bir engel olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Bireyler 'Ama niçin bütün bunlar? Ne anlamı var sanki yaşamanın?' gibi soruları en küçük bir yenilgi ile karşılaştıklarında dile getirmektedirler (Adler, 2016). Frankl

(2014) hayattan gelen sorunları bir satranç mücadelesine benzetmiştir. Oyunlarda ‘en doğru hamle hangisidir?’ sorusunun geçersizliğine işaret ederek hamlelerin önceki hamlelere, oyundaki yakın ve nihai hedeflere göre değişik göstereceğini belirtmiştir. İntihar etme davranışını düşünen bireyleri de aynı örnek ile açıklamıştır. Bir anlık sıkışan bir oyuncunun taşları ve satranç tahtasını fırlatmasının sorunu çözmeyeceğini açıklamıştır. İntihar eden bireylerin de kendi hayatlarını elleriyle kaldırıp attığını, çözümsüz görünen bir hayat sorununu bu sayede halledebileceğini sandığını dile getirmiştir.

Adler dünyada mutlu bir varoluşa sahip olabilmek ve yaşamda anlam duygusuna erişebilmek için birtakım yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yükümlülükler; diğer bireylerle ilişkilerin sürdürülmesi, geçinebilmek için meslek sahibi olunması ve insanlığın devamı için sevgi dolu bir ilişkiye girilmesidir (Guttman, 2008). Söz konusu ödevler birey için gerçeği oluşturur. İnsanlar, evrenin sınırlamaları ve olanakları çerçevesinde kendini geliştirmek zorundadır. Bireylere düşen; karşılıklarına çıkan zorluklara karşı sürekli uğraşp didinmek ve çözümün dünya ile ilişkili olması gerektiğini unutmamaktır. Söz konusu ödevlerden bir diğeri de insanların topluluklar halinde yaşadığı gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bireyler, kendilerindeki güçsüzlükler, yetersizlikler ve sınırlamalardan dolayı her zaman başkalarına bağımlı durumdadır. Yaşam sorunlarının tümüyle tek başına mücadele etmek imkansızdır. Diğer insanlarla el ele çalışarak kendi yaşamımızı ve insanlığın yaşamını sürdürme ödeviyle duygularımızın uyum içerisinde çalışması gerekir. Üçüncü ödev ise iki ayrı cinsiyet olarak yaşayan insanların, toplumun varlığının sürdürülebilmesi için sevgi ve evlilik bağı kurmasıdır (Adler, 2016).

Adler belirttiği üç yaşam ödevi ile ilgili olarak üç farklı sorundan bahsetmiştir. Bunlar;

- ✓ Kendime, yeryüzünde doğal koşullarda hayatta kalmamı sağlayacak nasıl bir uğraş bulabilirim?
- ✓ İnsanlar arasında kendime nasıl bir konum belirlemeliyim ki diğer bireylerle birlikte çalışıp toplumsal yaşamın güzelliklerinden onlarla birlikte yararlanabileyim?

- ✓ İnsanların iki ayrı cinsiyet olduğu ve insanlığın devamının sağlanabilmesinin cinsel yaşama bağlı bulunduğu gerçeğini dikkate alarak davranabilmek amacıyla neler yapmalıyım?

Belirtilen sorulara karşı tutum ve tavırlar, yaşamın anlamına ilişkin inancı açıkça dile getirmektedir (Adler, 2016).

Hayatın kozmik anlam ve kişisel anlam olmak üzere iki tür anlamı vardır (Yalom, 2011). Dünyevi anlamda bireylerin bir tür olarak dünyadaki hayatlarının amaç ve hedeflerinden söz edilir. ‘Benim yaşamımın anlamı ne?’ sorusu ile bazı filozofların dünyevi anlam olarak nitelendirdikleri kavramı açıklamaktadır. Anlam duygusuna sahip olmak, yerine getirilecek görevlere ya da hedefe sahip olmak ile ilişkilidir. Kozmik anlam, bireylerin dışında ve ondan üstün olan düzeni anlatmaktadır. Birey kozmik anlam içerisinde olmaksızın, dünyevi anlama sahip olabilir. Anlamlar, birbirlerine benzememeleri sebebiyle her an değişiklik gösterse de hiçbir zaman eksik olmazlar. Yaşam, anlamdan arınık değildir (Yalom, 2011).

Anamlılık kavramı, bireyin yaşamının tutarlı, anlamlı, yol gösterilebilir ve sahiplenici olarak değerlendirilmesine dayanan temel bir anlam duygusu olarak tanımlanır (Schnell, 2009). Yaşamın anlam ve amacı birbiri ile ilişkili kavramlardır. Bireyler yaşamlarında bir amaç belirlediklerinde, anlam bulmaları kolaylaşmaktadır. Bireylere yaşamlarının anlamı sorulduğunda gelecekteki amaçlarından söz ettikleri görülmektedir. Bu da anlam ve amacın ilişkisini göstermektedir (Emmons, 2005).

İlgili literatür ışığında, yaşamda anlam tanımları gözden geçirildiğinde yaşamda anlam, yaşam amaçlarını içeren, yaşam boyu süren ve bireye özgü olan temel bir güdüdür. Yaşamda anlam ile ilgili çalışmalar farklı kategoriler üzerinde yoğunlaşsa da öne sürülen ortak kategorilerin bireyler arası ilişkiler ve amaçlar olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Demirbaş, 2010).

2.3.3 Logoterapi

Logoterapi Yunanca *logos*, ‘anlam’, ‘içerik’ ve *therapeuein* ‘bakım, çare bulma, iyileştirme, tedavi’ kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur (Frankl, 2014). Logoterapi kişinin ‘zihinsel-akli’ boyutunu göz önünde bulundurarak hayatın anlamına ulaşabilmek için varoluş mücadelesini esas belirleyici motivasyon olarak

kabul edip bu düşünceyi Freud'un psikanalizinin ve Adler'in bireysel psikolojisinin yanında 'Üçüncü Viyana Okulu Psikoterapi Hareketi' olarak geliştirmeyi amaçlamıştır (Frankl, 2014).

Birinci Viyana Okulu, Sigmund Freud tarafından geliştirilen, insan ruhunu keşfeden ve tıp dünyasında bir düşünce olan psikanalizdir. Freud, özellikle kişinin haz alma duyusunun bilinçdışında bastırıldığı durumlarda ortaya çıkan fiziksel rahatsızlıkların psikolojik boyuttan kaynaklanabileceğini savunmuştur. İkinci Viyana Okulu Freud'un meslektaşı olan Alfred Adler tarafından kurulmuştur. Adler, Freud'un, nevroz ve hastalıkların psikolojik baskılardan kaynaklanabileceği düşüncesini kabul etmekle birlikte bu tür durumların yalnızca baskılanma ile değil güç isteği ile de ilişkili olabileceğini savunuyordu. Aşağılık duygusundan kaynaklanan hastalıkları iyileştirebilmek için Adler, bireysel psikolojiyi geliştirmiştir. Frankl ise bastırılmış duygular veya güç isteminin yanı sıra bir anlam arayışının da bunalımlara yol açabileceğini belirtmiştir (Barnes, 2000).

Frankl, Freud'un pek çok deterministik fikrine karşı tepki göstermiş ve kendine ait kuramı ve uygulamaları sorumluluk, özgürlük, anlam ve değerler üzerine inşa etmiştir. Bununla birlikte 'anlam yoluyla terapi' anlamına gelen logoterapiyi geliştirmiştir (Corey, 2008).

Logoterapi, insanı, güdülerinin ve içgüdülerinin doyumunun giderilmesinden, id'in, egonun ya da süper egonun çatışan istekleri arasında arabulmaktan, sadece topluma ve ortama uyum sağlamaktan değil, bir anlam bulma çabasından oluşan bir varlık olarak görmesi bakımından psikanalizden ayrılmaktadır (Frankl, 2014).

Frankl'ın kendi yaşamındaki anlam arayışı logoterapi kurucusu olmasında etkili olmuştur. Frankl erken çocukluğundan itibaren anlam konusuyla yakından ilgilenmiştir ve yetişkinliğinde anlam ile ilgili felsefi çalışmalar yapmıştır. Frankl eğitimini tamamladıktan sonra, lise öğrencileri için intiharı önleme çalışmalarına başlamıştır. Teorisini deneysel olarak doğruladığı Alman hapishanelerinde çalışmıştır. 1960'lara gelindiğinde Frankl'ın logoterapisi tamamlanmıştır ve insanlar Frankl'ın kitaplarından ve derslerinden fikirler almıştır (Barnes, 2000).

Frankl, modern insanın karşı karşıya kaldığı en zor psikolojik sorunun yaşamda anlam eksikliği nedeniyle oluşan varoluşsal boşluk olduğunu belirtmiş ve tedavi amaçlı logoterapiyi geliştirmiştir. Diğer bir deyişle logoterapi, insanın varoluş sorumluluğunu üstlenmesine, duygusal sıkıntılarının dışına çıkmasına ve yaşamın anlamını ve amacını bulmasına yardımcı olan, problemin kökenine inen psikolojik, terapötik bir tedavi sürecidir (Kang ve diğerleri, 2009).

Logoterapi, daha çok gelecek üzerinde, yani hasta tarafından gelecekte gerçekleştirilecek anlamlar üzerinde odaklanır. Ayrıca logoterapi, nevrozların gelişmesinde önemli rol oynayan bütün kısır döngülü oluşumları odaktan çıkarır. Böylece nevrotik bireyin benmerkezciliği sürekli olarak beslenmek ve geliştirilmek yerine parçalanma aşamasına girer (Frankl, 2014).

Xu (2010) logoterapinin üç temel ilkeye dayandığını belirtmiştir. Bunlar,

1. İnsan yaşamındaki temel motivasyon, yaşama bir anlam verme isteğidir,
2. Hayat, ümitsiz gibi görünen bir durumda veya hayatın son anlarında bile bir anlam taşır,
3. İnsanoğlu, yaşamda anlam bulma özgürlüğüne sahiptir.

Frankl (2014) yaşama anlam katabilmek amacıyla, bireylerin sevdikleri insanlarla olan korunan imajlarından, doğadan, sanattan, din ve mizahtan, hedeflerden, beklentilerden, gelecekle ilgili hayallerden, iyilik, doğruluk, güzelliklerden bahsetmiştir. Bunlara erişebilmek adına üç farklı yol olduğunu açıklamıştır;

1. Bir eser yaratmak veya bir iş edinmek,
2. Bir insanla bir şey yaşamak veya etkileşimde bulunmak,
3. Kaçınılmaz acılara karşı bir tavır geliştirmek.

Logoterapi, bireye yukarıdaki yolları kavrarken bir öğreti sunmamaktadır. Hastanın kendi sorumluluklarının tam olarak farkına varmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle de kişiye, neye karşı, ne için veya kime karşı sorumlu olduğunu anlaması seçeneğini bırakır (Frankl, 2014). Frankl (2014) bu durumu bir benzetme ile açıklamaktadır. Logoterapist'in rolünü, ressamdan çok göz doktoruna benzetmiştir.

Ressam dünyayı kendi gördüğü gibi algılarken, göz doktoru durumu olduğu gibi tüm gerçekliğiyle sunmaktadır.

2.3.3.1 Logoterapide Temel Kavramlar

Bu bölümde Frankl'ın logoterapi ile ilişkilendirdiği anlam istemi, varoluşsal engellenme ve boşluk, nöjenik nevrozlar, nö- dinamikler, varoluşun özü, sevginin anlamı ve acının anlamı kavramları açıklanmıştır.

2.3.3.1.1 Anlam İstemi

Frankl'ın yaşamda anlam teorisindeki temel terim, yaşama anlam verme istemidir. Yaşama anlam verme istemi, insanın eylemlerinde harekete geçmesini sağlar. Anlam istemi, kendisini anlam arayışı ile ortaya koymaktadır ve diğer güdülerin amacına ulaşmasında kullanılmaktadır (Bahadır, 2000).

İnsanın yaşamında anlam araması, içgüdüsel davranışların akla uygun hale getirilmesinden ziyade yaşamdaki en önemli güdüdür. Kişinin yaşamında anlam, sadece kişinin kendisi tarafından bulunabilir. Bu nedenle eşsiz ve özel bir yapıya sahiptir. Kişi anlamını kendisi bulduğunda, yaşamının anlamı, kendi anlam istemini doyuran bir önem kazanabilir (Frankl, 2014).

Hayata anlam verebilmek için Frankl üç farklı yoldan söz etmektedir. Bu yollar, bir eser yaratmak veya bir iş edinmek, bir şey yaşamak veya diğerleri ile etkileşimde bulunmak ve kaçınılmaz acılara karşı bir tavır geliştirmektir (Frankl, 2014). Frankl hayatın anlamı ve psikoterapi kitabında bir örnek durumdan söz etmektedir. Yaşadığı olayda yanına gelen genç bir berberin 'siz insanlara yardım ediyorsunuz, insanların elinden tutup ayağa kaldırıyorsunuz, iyi de ben neyim, kimim, yaptıklarımla hayatıma nasıl bir anlam verebilirim ki?' şeklindeki düşüncelerine karşın; yaşamın anlamında insanların yürüttükleri meslek ile ilgili birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Bir kimsenin hayatın içinde nerede durduğunun bir önemi yoktur; asıl önemli olan insanların yerini, çevresini nasıl doldurduğudur. Belirleyici olan, eylem çemberinin büyüklüğünden ziyade, çemberin içinin doldurulup doldurulmadığıdır. Büyük bir hayat çemberinin içini nispeten dolduran birinin hayatı, daha küçük bir hayat çemberinin içini tamamen dolduran birine göre daha az anlamlıdır. Burada mesleği olmayanların hayatlarının anlamsız olabileceği düşüncesi akla gelebilir. İnsanların

hayati işlerinden kalan zamanlarda, hayat anlamlarını diğerleriyle etkileşimde bulunarak insani ve ahlaki açıdan keşfetmeleri mümkün olabilir. Sorumluluklar, eylemler, sevgi, iyilikler, doğa vb. de yaşamda anlamı bulmaya bir araçtır (Frankl, 2014). İhtiyaçların tam karşılanmaması, sosyolojik veya ekonomik faaliyetlerdeki aksaklıklar, bireyin yaşamında karşısına çıkan acılar anlam arama istemine yol açabilir.

Anlam isteminin harekete geçmesini yalnızca uç durumlar değil, çeşitli alanlardaki bolluk, ferahlık gibi durumlarda etkileyebilmektedir. Özellikle boş zamanın fazla oluşu bireyi anlam arayışına iten önemli faktörlerden biri olabilir (Şanlı, 2016). Sonuçta, alt basamak ihtiyaçlarının karşılanması veya engellenmesi gibi durumlar da anlam arayışı için tetikleyici bir rol oynayabilir. Frankl bu durumu, anlam isteminin bireye özgü ve diğer tüm ihtiyaçlardan bağımsız olmasıyla açıklar (Şanlı, 2016).

İnsan, yaşamının anlamını yalnızca kendisi aramakta ve sonuca yalnızca kendisi ulaşmaktadır. Elde ettiği anlam da kendine özgü olmaktadır. Bir anlam bulma makinesi olmadığı gibi, yaşamın anlamını diğerlerine sorarak elde etmek de mümkün değildir. İnsan, dinlediği bir müzikten, doğadaki bir olaydan veya kendince yaşadığı bir deneyimden anlam bulabilmektedir.

Anlam peşinde koşan insana anlamın izlerini bulduran vicdandır. Bu açıdan bakıldığında vicdan, anlamın içerisine yerleştirilmiş, anlam organı şeklinde tanımlanabilir. Vicdan, mevcut bir durumda gerçekliğin arkasına saklanmış anlamı aydınlatabilir (Frankl, 2014).

2.3.3.1.2 Varoluşsal Engellenme ve Boşluk

Varoluşsal terimi üç şekilde kullanılabilir: a) Kendisini, yani insan olma durumunu anlatabilmek için, b) Varoluşun anlamı ve c) Kişisel varoluşta somut anlam bulmaya dönük arayış, yani anlam istemi anlamında (Frankl, 2014). Frankl insan motivasyonunun özünün anlam verme istemi olduğunu vurgulamıştır. Anlam bulunamadığında birey varoluşsal olarak bir hüsrana uğrar. Bu diğer dinamik faktörlere bağlı olarak psikopatolojik durumlara yol açabilir (Crumbaugh ve Maholick, 1964).

Yaşadıkları dünyanın anlamsız gelmeye başladığını düşünen bireyler mücadele etmeye gerek olmadığını ve hatta yaşamlarının yaşamaya değip değmediğini düşünürler. Frankl'a göre böyle bir anlamsızlık duygusu varoluş nevrozudur (Corey, 2008).

Varoluş boşluğunun en temel belirtisi can sıkıntısı olarak kendini gösterir. Bu boşluğu Frankl pazar günü nevrozuna benzetmektedir. Hafta içi yoğun iş temposu ile çalışan bireyler anlam ve içerik sorgulaması yapmaya fırsat bulamazlarken Pazar gününün durgunluğu içerisinde anlam sorgulaması yapmaktadırlar (Şanlı, 2016).

İnsan, bedeni, zihni ve ruhu içeren bir bütündür. Fiziksel bedenin hasta olabildiği gibi, ruhsal boyutun da hastalanması görülebilir (Ewalds-Kvist ve Lützén, 2015). (Varoluşsal engellenmeler nevroza yol açabilir bu durum psikojenik nevrozlara karşın, 'noöjenik nevrozlar' olarak adlandırılır. Noöjenik nevrozların kökeni, ruhsal boyutta değil, zihinsel (yunanca noos sözcüğünden) boyutundan kaynaklanmaktadır (Frankl, 2014).

2.3.3.1.3 Noöjenik Nevrozlar

Noöjen nevroz, geleneksel anlamda komplekslere ve ruhsal anlaşmazlıklara değil de vicdanın iç anlaşmazlık ve uyuşmazlıklarına, değer çatışmalarına ve anlamsızlık duygusuna bağlanmaktadır (Frankl, 2014).

Anlamsızlık duygusu, noöjenik nevrozlarla sonuçlanabilen varoluşsal hayal kırıklığına yol açar. Amaçsızlık duygusu içinde noöjenik nevrozları olan bireylerin, kendilerine, başkalarına ve topluma zarar verdikleri gözlenmiştir (Ewalds-Kvist ve Lützén, 2015). Son yıllarda artış gösteren şiddet, hırsızlık, cinsel taciz ve zorbalık gibi durumlarının da bu nööjenik nevrozlardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Tagay, Voltan-Acar ve Nalbant, 2016).

Noöjenik nevrozlar daha çok varoluşsal problemlerden kaynaklanır. Bu problemler arasında anlam isteminin engellenmesi bulunmaktadır. Bireyin yaşadığı her çatışma nevrotik değildir (Tagay ve diğerleri, 2016). Acı çekmek de her zaman patolojik değildir. Acı, nevrotik bir belirti olmaktan çok, varoluşsal engellenmeden kaynaklanıyorsa, insanca bir başarı da olabilir. Logoterapi yaklaşımı, insanın kendi

yaşamına anlam bulma arayışının ve buna yönelik kuşkusunun, bir hastalıktan kaynaklandığı ya da bir hastalığa yol açtığı düşüncesini reddeder (Frankl, 2014).

2.3.3.1.4 Noö-Dinamikler

Nöo-dinamik, insanların hâlihazırda neyi başardıkları ile gelecekte ne yapmak istedikleri arasındaki gerilim anlamına gelir (Ewalds-Kvist ve Lützén, 2015). Kuşkusuz, insanın anlam arayışı içsel denge yerine içsel gerilime sebep olabilir. Ruh sağlığının yerinde olabilmesi için bu gerilim gereklidir. Dünyada bireylerin en kötü şartlar altında dahi yaşamlarını sürdürmeye çalışmalarında, yaşamlarında bir anlam olduğu bilgisi kadar etkili bir şey yoktur. Ruh sağlığının belirli bir gerilim ölçüsüne, bireyin ulaştığı şeyle ulaşmak istediği şey arasındaki gerilime dayandığı söylenebilir. Bu gerilim insanlarda yapısaldir ve bu sebeple ruh sağlığının vazgeçilmezidir (Frankl, 2014).

Frankl (2014) ruh sağlığı konusunda insanın öncelikle dengeye ya da psikolojideki adıyla homeostasise yani gerilimsiz bir duruma ihtiyaç duyduğunu varsaymanın yanlış olacağını belirtmiştir. İnsanın asıl ihtiyacı olan şey, gerilimsiz bir durum değil, daha çok uğruna çaba göstermeye değer bir hedef, kendisi tarafından özgürce seçilmiş bir amaçtır. Bireyin ihtiyaç duyduğu şey, her ne pahasına olursa olsun gerilimi azaltmak değil, onun tarafından gerçekleştirilmeyi bekleyen potansiyel bir anlamın çağrısıdır. Terapistler, hastanın ruh sağlığını güçlendirmek istediklerinde, bireyin kendi yaşamının anlamı yönünde, yeniden yöneliş yoluyla belli ölçülerle gerilim yaratmaktan korkmamalıdır (Frankl, 2014).

Nöojenik boyuta göre, insan bilincinin alanı özgürlük ve sorumluluk odağıdır. Çünkü insanların belirli durumlar karşısında seçim yapma özgürlüğü vardır. Bu nedenle, insanlar eylemlerinde tam olarak anlaşılabilir ve sorumlu oldukları bilinciyle hareket etmelidir (Ewalds-Kvist ve Lützén, 2015).

2.3.3.1.5 Varoluşun Özü

Logoterapinin işleyişindeki en önemli etmenlerden biri sorumluluktur. Logoterapi, hastanın kendi sorumluluklarının farkına varmasını sağlamaya çalışır. Bu amaçla kişiye neye karşı, ne için veya kime karşı sorumlu olduğunu anlaması seçeneğinin kişiye bırakılması gerekir (Frankl, 2014).

Varoluşun en önemli özelliği bireylerin seçenekler içinden kendine uygun olanı seçme özgürlüğüne sahip olması ve bunun sonucunda, kaderlerini belirlemede büyük role sahip olmasıdır. Dünyada yaşarken güven içinde olmak konusunda bir seçenek bulunmasa da insanların geldiği konumlar, yaşam tarzlar seçimlerinin bir sonucudur (Corey, 2008).

Yaşamın anlamı dinamiktir, sürekli değişir ancak hiçbir zaman yok olmaz. Bu anlam üç farklı yoldan keşfedilebilmektedir. 1. Bir eser yaratarak ya da bir işle uğraşarak, 2. Bir şey yaşayarak ya da biriyle etkileşerek, 3. Acılara karşı bir tavır geliştirerek. Bunlardan ilki oldukça açıktır ve başarı aracılığıyla gerçekleşir. İkinci yolu, yani bir şey yaşamak (iyilik, doğruluk, güzellik vb.), doğayı ve kültürü yaşamak veya en önemlisi bir insanı yaşamaktır. Yani onu sevmektir (Frankl, 2014).

2.3.3.1.6 Sevginin Anlamı

Frankl toplanma kampı deneyimlerinde, dünyada hiçbir şeyi kalmayan bir insanın, kısa bir an için bile olsa, sevdiği insana ilişkin duygularının onu mutlu edebileceğini belirtmiştir. Bir başka insanı, kişiliğinin en derinindeki çekirdeğinden anlamamanın tek yolu sevgidir. Sevmediği sürece hiç kimse, bir başka insanın özünü tamamıyla anlayamaz. İnsan, sevgisi yoluyla, sevdiği kişinin temel kişilik özelliklerini görebilir duruma gelir ve hatta sevdiği kişideki gerçekleşmemiş ve gerçekleşmesi mümkün olan potansiyelleri keşfedebilir. Sevdiği insanın potansiyellerini gerçekleştirmesini sağlayabilir (Frankl, 2014).

Adler (2016) sevgi ve evlilik yoluyla bireylerin yaşamlarını daha anlamlı kılabileceğini ve kendilerini gerçekleştirmelerinin kolaylaşacağını belirtmektedir. Sevgiden yoksun olarak yetişmiş bireylerin yaşamlarını anlamlandırması zordur.

Bireylerin başkalarıyla somut ilişkiler geliştirmeden önce, kendi kendisi ile iletişim kurması gerekmektedir. Kendi başına yapılan aktivitelerden hoşnut kalmak, başkaları ile yapılacak aktiviteleri kolaylaştırmaktadır (Corey, 2008). Yani bireyler önce kendilerini severek, kendi başlarına yaptıkları eylemlerden mutlu olarak yaşamlarını anlamlandırmaya başlayabilirler.

2.3.3.1.7 Acının Anlamı

Umutsuz bir durumla karşı karşıya kalındığında, değişmeyecek bir kaderle yüz yüze gelindiğinde bile yaşamda anlam bulunabilir. Çünkü önemli olan, kişisel trajediyi zafere, kendi zor durumunu bir insan başarısına dönüştürmektir (Frankl, 2014). Kişisel bir acıyı, bir insan gücünün, duruşunun ifadesine, kapasitesinin ispatına dönüştürme imkanı sayesinde hayatın her tarafı, potansiyel bir anlam alanına çevrilebilir (Frankl, 2014).

İnsanların güçlülere göğüs gerişi, kişinin kendi hayatı üzerinde söz sahibi olduğunu gösterir ve hayata anlam kazandırır. Hayatın anlamı varsa acının da anlamı vardır. Acı; kaçınılmaz bir durumda yaşanıyorsa, anlamlı bir özellik kazanabilir. Acıların içerisinde anlam bulmak da yine bireye aittir (Frankl, 2014).

Frankl (2014), acılarından anlam çıkarmayı başarmış bir kadının öyküsünü paylaşmaktadır. İkinci dünya savaşından sonra çocuklarını kaybeden anne, çocuklarının süt dişlerinden altın kaplamalı bir bilezik yaptırmıştır. Bu bileziği gören doktor, ne kadar güzel olduğunu söylemiştir. Kadın bileziği savaşta sürüklenerek gaz odalarına götürülen dokuz çocuğunun dişinden yapıldığını söylediğinde doktor çok şaşırmıştır ve kadına böyle bir bilezikle nasıl yaşayabildiğini sormuştur. Kadın ise bir yetimler yurdunun yönetimini üstlendiği cevabını vermiştir. Başka bir ifadeyle, kadın burada kişisel acısını potansiyel bir anlam alanına çevirerek örnek bir başarı göstermiştir.

2.3.3.2 Logoterapi ve Ergenlik Dönemi

Karakter gelişiminin yaşandığı ergenlik döneminde bireyler, duygu durumlarındaki dalgalanmaların yanı sıra depresyon durumları da yaşayabilir. Fiziksel ve psikolojik durumlarındaki ani değişimler nedeniyle topluma uyum yetenekleri kolayca kaybolabilir (Kang ve diğerleri, 2009).

Yaşamda anlam oluşturmak için ergenlik dönemi uygun bir dönemdir. Çünkü bu dönemde ergenler kimlik arayışı ile birlikte yaşam anlamlarını da keşfetme fırsatı bulurlar. Kimlik ve anlam ergenlik döneminde kendiliğinden gelişen birbiriyle uyumlu iki bileşendir (Negru-Subtirica ve diğerleri, 2016).

Ergenlik döneminde gençler, hayatlarının anlamını ve amacını arayarak toplumda kendi öz kimliklerini geliştirirler. Yaşamla ilgili cevapları bulduklarında, bağımsız olarak ayakta durmaya, hedeflerine ulaşmaya ve nihayet kendileri ile barışık halde yaşamaya devam ederler (Kang ve diğerleri, 2009). Fakat yaşamda anlam bulunamaması Frankl tarafından anlamsızlık olarak tanımlanır ve bireyi, iyimserlikten yoksun bırakarak suçluluğa ve depresyona sürükleyen bir hale dönüşür (Frankl, 2014). Anlam arayışına geleneksel düşünceden bir yanıt bulmakta başarısız olanlar özellikle, bu anlam arayışına yalnız başlarına çıkan ergenlerdir (Frankl, 2014).

İnsanlar acılarını ve acılarının nedenlerini belirlemeye çalışırlar. Anlam ve amacı bulmak, insanların ve onların acılarını hafifletebilecek, ruhsal iyiliklerini getirebilecek bir temel yaşam gücünün arzusudur (Frankl, 2014).

Cassell (1998), acıdan ziyade acı çekmenin anlamının altını çizmiştir. Eğer bireyler anlamlarını ve yaşam amaçlarını kaybederlerse, ihmal, çaresizlik ve boşluk ile birlikte yaşamının anlamını tamamen yitirmiş durumda olan varoluşsal boşluğu tecrübe ederler (Frankl, 2014).

Varoluşsal boşluğa düşen bireyler, boşluğu doldurmanın yollarını ararlar ve depresyon gibi psikolojik problemlere karşı savunmasız bir hale gelirler (Blair, 2004). İnsanlar, aile, aşk, din, iş ve sosyal ilişkiler gibi çeşitli yaşam alanlarında anlam bulmaktadırlar (Newman, Nezlek ve Thrash, 2018). İnsanlar bu yaşam alanlarından birinde eksilik hissettiğinde veya anlam bulamadığında yeni alanlarda anlam aramaktadırlar. Örneğin, bir kişi sınavdan kötü not alırsa arkadaşları ile bu durumu konuşarak ilişkilerini güçlendirebilir ve sosyal alanlardan kendisine bir anlam bulabilir (Heine, Proulx ve Vohs, 2006).

Corey (2008) anlam yoluyla terapinin özellikle gelişimsel krizlerle baş eden danışanlar için uygun olduğunu belirtmiştir. Gelişimsel zorluklar hem tehlikeleri hem de fırsatları beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak, yaşamı tehdit eden bir tanı ya da sevdiği birinin ölümü gibi büyük bir krizle karşı karşıya kalan bireyler, logoterapiden büyük ölçüde fayda sağlayabilir (Corey, 2008).

Ergenlik dönemi, atlatılması gereken gelişimsel krizler ve kimlik oluşturma çabasının etkisiyle bireyin yaşantısında çok önemli bir dönemdir. Bu ödevlere ek olarak ergenin

yaşantısını güçleştiren faktörler bu gelişim görevlerinin yerine getirilmesini güçleştirmektedir. Kendi doğruları ve dış dünya arasında çıkan çatışmalar ergenin ruh sağlığını etkilemektedir.

Gelişimsel krizlerini istedik şekilde atlatamayan ergenlerin birçoğu bir anlam boşluğu hissetmektedirler. Bu krize yönelik logoterapinin rolü ergenlerin hayatında ‘anlam ve anlam potansiyellerini ortaya çıkarmaya, keşfetmeye ve kullanmaya’ yardımcı olarak varoluşsal boşluğu azaltmaktır (Blair, 2004). Ergenlik dönemi gibi önemli bir yaşam döneminde keşfedilmeyen anlam eksikliği, uyuşturucu bağımlılığı gibi potansiyel olarak yaşamı değiştirici sonuçları olan zararlı kararlarla sonuçlanabilir (Schwarz, 2016).

Gençlerin kendi yaşam koşullarında anlamlarını anlayabilmeleri ve bu anlamın sürekliliğini takip edebilmeleri için, odak noktalarını mevcut sorunlarından bu anlamın yerine getirilmesine doğru kaydırmak gerekmektedir. Sonuç olarak, problemler, bireyin algısal spot ışığından çıkarılırlar ve çoğu zaman anlamsızlığa sürükleyen etmenler azalır veya tamamen ortadan kalkar (Blair, 2004).

Corey (2008), William Gould ile yaptığı görüşmede, varoluşçu yaklaşımın özellikle lise öğrencileri ile çalışmada etkili olduğunu ve bu anlamda psikolojik danışma alan öğrencilerin bu çalışmaları ‘kendi kaderiyle mücadele ettikleri, kaderlerini yumrukladıkları’ şeklinde değerlendirdiklerini belirtmiştir.

Blair (2004) yaşamda anlam eksikliği sonucu depresyon yaşamış ergenlerin anlam keşfetmelerine ve yaşamlarını anlamlandırmalarına yönelik yardımcı olabilmek için aşağıdaki basamakların uygulanmasını önermiştir.

1. Terapötik ilişki kurmak
2. Kimlik, değer ve inançlarla ilgili iç görüşü artırmak
3. Depresyonun yeniden gözden geçirilmesi
4. Depresyonun içindeki anlamın keşfedilmesi
5. Anlamın yerine getirilmesinin takip edilmesi

Belirtilen aşamaları Blair (2004) göre şu şekilde açıklamıştır:

Terapötik İlişkinin Kurulması: Ergenlere saygı ve güvenlerini kazanarak kurulan ilişki, logoterapinin temelidir ve sonraki her terapötik müdahalenin temelini oluşturur. Terapist, olumsuz yargılama olmaksızın ergenin hikâyesi dinlenmelidir, aktif dinleme yapılmalıdır ve daha fazla açıklık için anlatılanlar hassasiyetle incelenerek, danışanların deneyimlerini ödüllendiren güvenli bir ortam yaratılmalıdır. Dinlemeye ek olarak bu aşamada terapist kendi deneyimlerini paylaşabilir. Bu paylaşımlar karşılaşılan engellerin genellikle ortak temalara sahip olduğu hissini yaratabilir. Ancak, herkes için farklı deneyimler vardır ve keşfedilen anlamlar da farklı olacağı vurgusu yapılmalıdır.

Kimlik, Değer ve İnançlarla İç Görüyü Arttırmak: Terapötik ilişki geliştikçe ergenler, danışma ortamında daha fazla anlaşılmaya ve ortama güven duymaya başlarlar. Düşünce ve isteklerini paylaşmaya daha istekli olurlar. Logoterapi acı çekmenin kaçınılmazlığına büyük önem verir. Bu nedenle ergenler, acılarını daha bilinçli hale getirebilmeleri ve o acıyı tam olarak ifade edebilmeleri için teşvik edilir. Ergenin acısı ve deneyimleri keşfedildikten sonra, hayalleri ve arzuları ele alınabilir. Burada önemli olan ergenin potansiyellerine ve neler yapabileceğine ilişkin sınırlar koyulmaması gerektiğidir. Ergenin hayallerini belirlemeleri ve keşfedebilmeleri konusunda psikolojik danışmanlar onları cesaretlendirmelidir. Bu keşifler ergenin gelecek beklentilerini ve gerçekten ne istediğini özgürce seçebileceği bir ortamda gerçekleştirilmelidir. Bu aşamada sokratik sorgulama kullanılabilir. Ergene; ‘hayattan ne elde edeceğinizi umuyorsunuz?’ ‘Hangi yaşam tarzlarını dikkate alıyorsunuz?’, ‘Bu yaşam tarzlarından hangilerinin size mutluluk getireceğini umuyorsunuz?’ gibi sorular sorulabilir. Ergen bu sorular sayesinde geniş çaplı ve sınırsız düşünmeye teşvik edilmiş olur. Ergenler bu soruları cevaplamaya hazır değilse daha derin araştırmalar devam eder. Ergenin soruları cevaplarken terapistler ergenlerin ses tonuna ve mimiklerine dikkat etmelidir.

Güçlü yönler, yetenekler ve hedefler incelendiğinde ergenler yetenekleri ve arzuları hakkında bilgi edinir. Bu iç görü daha sonra anlamları keşfetmek ve onları kullanmak için bir rehber olarak kullanılabilir.

Hedeflerin belirlenmesinden sonra, Bu hedeflere ulaşmak için neler gerekiyor? Bu hedefin başarısı için ne yapabilirsin? Bu hedefe ulaşman için sana kimler yardımcı olabilir? gibi sorular ergen danışana sorulur.

Depresyonun Yeniden Gözden Geçirilmesi: Ergen, acısını ifade ettikten ve hedeflerini keşfettikten sonra, depresyon durumunun yeniden gözden geçirilmesi için istek duymaya başlar. Durumunu, baştaki hissettiklerinden farklı olarak algılar. Burada Blair (2004) bir örnekten faydalanmaktadır. Azalan depresyon hissini bir fiziksel ağrıya benzetir. Ağrı çoğu zaman vücutta sorun olduğunu gösteren bir işarettir. Benzer şekilde duygusal bir sorun da depresyona yol açan bir faktördür. Bir şeyler keşfedildikten sonra, sebebi azaltan veya ortadan kaldıran, duygusal, davranışsal, biyolojik ve tutumsal değişiklikler gerçekleştirilebilir.

Depresyon amaca uygun olarak yeniden düzenlendiğinde, daha fazla katlanılabilir hale gelir ve bireye bazı değişikliklerin olacağına dair uyarılarda bulunur. Bu aşamadan sonra birey depresyonun nedenini ararken, etkisini azaltmaya daha fazla istekli bir hale gelir.

Depresyonun İçindeki Anlamın Keşfedilmesi: Logoterapi, ergenin kendi içindeki anlam potansiyellerini keşfetme ve uygulama sorumluluğunu ortaya çıkarır. Anlamın keşfine ve acının mesajını anlamaya yönelik olarak acıya bir mektup yazdırılabilir. Mektup sayesinde ergenlere ne kadar acı ve ızdırap çektiğini ifade ederek depresyondaki hayal kırıklıklarını görmeleri sağlanabilir. Bu sayede depresyona yol açan sebeplerin keşfi sağlanmış olur. Daha sonra ergenlere neden depresyonda olduklarını düşünmeleri ve depresyonlarının bakış açısına göre ikinci bir mektup yazmaları istenir. Depresyonun yazışmaları geri döner ve amaç aktarılmaya çalışılır. Depresyon, amaca hizmet ettiğinde taşıması kolay bir hal alır.

Anlamın Yerine Getirilmesinin Takip Edilmesi: Anlam keşfinden sonra hangi davranış ve tutumların takip edileceğinin belirlenmesi önemlidir. Bu nedenle terapist, anlam keşfinden sonra ergenin, gerekli değişiklikleri saptamasına yardım eder, değişiklikleri yönetilebilir bileşenlere ayırır ve onu anlamlandırmaya doğru gerçekleşen uygulamaları gözlemler. Anlam keşfedildikçe varoluşsal boşluk küçülür (Blair, 2004).

2.4 Öznel İyi Oluş

Tarih boyunca filozoflar ve sosyal bilimciler mutluluğu açıklamakla ilgilenmiştir. Mutluluğun insan eylemi için en nihai ve en iyi motivasyon olduğunu düşünmüştür. İyi oluş ile ilgili literatür, insanların hem bilişsel kararlar hem de duyuşsal tepkiler dahil olmak üzere, yaşamlarını neden ve nasıl pozitif deneyimledikleri ile ilgilenir. Bu nedenle öznel iyi oluş; mutluluk, memnuniyet, moral ve olumlu duygular gibi farklı terimlerin kullanıldığı çalışmaları da kapsamaktadır (Diener, 1984).

Öznel iyi oluş, kişinin kendi yaşamının bilişsel ve duyuşsal değerlendirilmeleri olarak açıklanabilir (Diener, Lucas ve Scollon, 2009). Belirtilen değerlendirmeler; durumlara karşı duygusal tepkilerin yanı sıra, bilişsel kararların memnuniyet derecelerini de içerir. Bu nedenle öznel iyi oluş, hoş duyguların, düşük seviyedeki olumsuz duygu durumları, yüksek yaşam doyumunun hissedilmesini içeren geniş bir kavramdır. Yüksek iyi oluşta yaşanan pozitif deneyimler, yaşamı iyileştirdiği için, pozitif psikolojinin önemli bir bileşenidir ((Diener ve diğerleri, 2009). Bu tanımdaki yaşam doyumunu, öznel iyi oluşun bilişsel boyutunu oluşturmaktadır. Bireyin; iş, evlilik, başarı vb. yaşam alanlarına yönelik değerlendirmelerini içermektedir. Olumlu ve olumsuz duygular ise öznel iyi oluşun duygusal boyutunu oluşturmaktadır. Neşe, heyecan, sevinç, ilgi, güven gibi duygular olumlu duygulanımların; korku, keder, kaygı, nefret, üzüntü, öfke gibi duygular ise olumsuz duygulanımların içerisinde (Diener, 1984) Buradan da anlaşılacağı üzere öznel iyi oluşun üç bileşeni; olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumudur.

Bireyin olumlu- olumsuz duyguları ve yaşam doyumuna yönelik bilişsel şeması öznel iyi oluş seviyesini belirlemektedir. Olumlu duygular, olumsuz duygulardan fazla ve birey kendi yaşamına ilişkin değerlendirmelerinde yaşam doyumunu iyi olarak nitelendiriyorsa öznel iyi oluş seviyesi yüksek olarak değerlendirilmektedir (Şirin ve Ulaş, 2015).

Öznel iyi oluş, kişinin kendi yaşamına yönelik değerlendirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Dost, 2005). Ayrıca öznel iyi oluş, bireyin kendisini iyi hissettiğini duygusal ve bilişsel boyutta ele almaktadır. Bu nedenle, kişinin bilişsel değerlendirmesi ile yaşamdan doyum aldığı yargısına varmasını ve yaşamında

kendisine hoşnutluk veren duyguları, olumsuz duygulardan daha da fazla hissetmesini içeren bir kavramdır (Türkdoğan, 2010).

İyi oluş ya da mutluluğun tanımları genel olarak üç kategoride toplanabilir (Diener, 1984). İlk olarak, mutluluk kavramı iyilik, erdem ya da kutsallık gibi dış ölçütlerle tanımlanmıştır. Bu kategoride mutluluk, istenilen, arzulanan duruma ulaşmak olarak düşünülebilir. Aristo da iyi oluşun erdemli bir yaşantı sonucunda elde edilebileceğini belirtmiştir. İkinci grup tanımlamalar insanların yaşamlarını olumlu olarak değerlendirmeye yol açan şeyin ne olduğuna odaklanmıştır. Öznel iyi oluşun bu tanımı mutluluk ve yaşam doyumu olarak nitelendirilmiş ve iyi yaşamın ne olduğunu belirlemek için öznel ölçütler dikkate alınmıştır. Mutluluğun üçüncü anlamı terimin günlük yaşamda kullanımına en yakındır. Bu mutluluğun tanımına göre bireyin günlük yaşantısında karşılaştığı hoş duygu durumlarının istenmeyen duygu durumlarından fazlalığı ile ilgilidir. Ya da kişinin şu anda yaşadıklarına bakılmaksızın bu tür duygulara yatkın olduğu anlamına gelir (Diener, 1984).

Öznel iyi oluş, üç farklı ayırt edici özelliğe sahiptir. İlk olarak, özeldir ve bireyin kendi deneyimlerine dayanır. İkinci olarak öznel iyi oluş, pozitif ölçütleri kapsar. Yalnızca olumsuz faktörlerin yokluğu değil, olumlu duyguların da var oluşudur. Üçüncüsü ise öznel iyi oluş, kişinin hayatının belirli bir an için değerlendirilmesinden ziyade tüm yönleriyle ele alınmasıdır (Diener, 1984).

Öznel iyi oluş, mutluluk kelimesi ile benzerlik göstermektedir. Mutluluk sadece olumsuz duygu durumlarının ve duyguların yokluğu değil, bununla birlikte bireyin yaşamının anlamlı olarak değerlendirmesini de içerir (Uçan, 2013). Mutluluk ile ilgili tanımlamalar çok eski tarihlere dayanmaktadır ve sosyal bilimciler mutluluğa ilişkin farklı görüşlere sahiptir. Rousseau mutluluğun kaynağını, iyi bir banka hesabına, iyi bir yemeğe ve iyi bir sindirime yerleştirmiştir. Thoreau, mutlulukların yapılan etkinliklerden geldiğini yazmıştır. Stoics, mutluluğu psikolojik nedenlerle ilişkilendirmiştir (Diener, 1984).

2.4.1 Öznel İyi Oluş Kuramları

Öznel iyi oluş ile ilgili Yunan filozoflarından bu yana deneysel çalışmalar az olmasına karşın, farklı pek çok kuram bulunmaktadır. Bu teoriler genel olarak iki esasa dayanmaktadır;

- ✓ İhtiyaçların (fizyolojik, zevk ve eylem, sevgi, kabul vb.) karşılanması bireyi mutluluğa götürürken yerine getirilmemiş ihtiyaçlar mutsuzluğa sebep olur.
- ✓ Yaşam doyumu sağlamak için gerekenlerin yerine getirilme düzeyi, geçmiş deneyimlerden, başkalarıyla karşılaştırılmasından, kişisel değerlerden ve diğer faktörlerden etkilenmektedir (Wilson, 1967).

Öznel iyi oluş kuramları; öznel iyi oluşun altında yatan süreçleri inceleyen kuramlardır. Araştırmacılar tarafından pek çok kuram geliştirilmiştir. Aşağıda bu kuramlardan, erek kuramı, tabandan tavana, tavandan tabana, uyum, akış, etkinlik ve denge kuramları açıklanmıştır.

2.4.1.1 Erek Kuramı

Diener (1984) *Telic* olarak adlandırdığı erek kuramına göre bireylerin davranışları en iyi şekilde açıklayabilmek için onların hedefleri incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Algılanan ya da beklenen hedeflerin gerçekleştirilmesi olumlu duygulanımlar gösterilmesini sağlar. Hedefler, arzulanan durumların içsel temsilcileri olarak tanımlanır (Austin ve Vancouver, 1996). Birinin sahip olduğu hedef türleri, kişinin hedeflerinin yapısı, kişinin hedeflerine doğru ulaşma hızı onun duygularını ve yaşam memnuniyetini etkiler (Diener, Suh, Lucas ve Smith, 1999).

Erek kuramına göre; hedeflere ulaşıldığında mutluluk elde edilir. Wilson 'ihtiyaçların karşılanması mutluluğa, tersi ise mutsuzluğa sebep olur' görüşü ile erek kuramına bir önerme getirmiştir. Ayrıca Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi de bu kurama örnektir. Hiyerarşi basamaklarındaki ihtiyaçların yerine getirilmesi öznel iyi oluşu da beraberinde getirir (Diener, 1984). Bireyler ihtiyaçları ile bağlantılı olmayan hedefler belirlediklerinde bu hedeflere ulaşmak öznel iyi oluş düzeylerinin arttırmaz (Diener ve diğerleri, 1999). Hedefler ile öznel iyi oluş arasında bağlantı olabilmesi için bireyin belirlediği hedeflerin, yaşantısı ile ilgili, ihtiyaçlarına ve motivasyonuna uygun olarak geliştirilmesi gerekmektedir.

Amaçlı olmak, bireyin hayatını düzene koymasını, geleceğe yönelik olmasını, yaşamına anlam katmasını sağlamak koşuluyla öznel iyi oluşu arttırmaktadır (Emmons, 1986). Hedeflerin belirli özellikleri vardır ve bu özelliklerine göre öznel iyi oluş üzerinde yordayıcı olmaktadır (Emmons, 1986). Hedefler olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumunu etkilemektedir. Olumlu duygulanım, geçmişteki hedeflerin yerine getirilmesi ile ilgili iken olumsuz duygulanım gelecek için belirlenen hedeflerin başarı ile sonuçlanamayacağını algılanması ile ilgilidir. Mutlu insanların hedefleri, mutsuz insanların hedeflerine göre daha tutarlı bir şekilde organize edilmiştir ve kişi ile daha çok uyumludur (Emmons, 1986).

2.4.1.2 Etkinlik ve Akış Kuramı

Etkinlik kuramlarına göre mutluluk, insan faaliyetlerinin bir ürünüdür. Bu kurama göre, dağa tırmanma etkinliği bireyde, zirveye ulaşmaktan daha fazla haz verir. Aristo'ya göre bireylerin sahip oldukları becerileri, en üst düzeyde sergilemeleri onların mutluluk seviyelerini artırır. Günümüzde ise bu etkinlikler; sosyal etkileşimler, hobiler ve meslekler olarak sayılabilir. Etkinlik kuramcıları öznel iyi olmanın davranıştan, eylemlilikten meydana geldiğini savunur. Bu kuramcılara göre önemli olan sonuç değil süreçtir (Diener, 1984).

İstenilen, arzulan hedefe ulaşmanın öznel iyi oluşun belirleyici olduğunu savunan erek kuramının aksine, etkinlik kuramı belirlenen hedef yolunda gösterilen çabadan, yapılan iş ve etkinliklerden sağlanan doyumunu ifade etmektedir (Diener, 1984).

Etkinlikler gönüllü olarak yapıldığında insanlar sonuçta daha fazla etki ve katılım yaşarlar. Akış, bir kişinin faaliyetlere kendilerini oldukça sıkı bir şekilde kaptırmalarıdır. Bu odaklanma sırasında birey sırf o etkinlikte bulunmak için bedeller bile ödeyebilir. Akış kuramları, bireyin içsel yaşantısını denetleyerek mutluluğa erişebilmesini inceler (Csikszentmihalyi ve Figurski, 1982). Akış, zihnin uyumlu bir düzen içinde bulunduğu ve insanların yaptıkları eylemleri yalnızca o işi yapmak için yapmayı devam ettirdikleri zaman ulaşılan zihinsel bir durumdur. Spor, oyunlar, hobiler ve sanat gibi tutarlı biçimde akış üreten faaliyetlerin kimilerini incelediğimizde, insanları nelerin mutlu ettiğini anlamak kolaylaşır (Saygın, 2008). Bu yaklaşıma göre kişiler, önemli faaliyetlere ve hedeflere odaklandığında mutluluk bir yan ürün olarak karşılıklarına çıkar. Yarışma, kişinin seviyesine uygun olduğunda

etkinlikler zevkli görülebilir. Bir aktivite çok kolay olursa, sıkıntı, çok zor olursa kaygı gelişir. Sonuç olarak; insanlar yaşamlarında, ilgilerini çeken ve katılım gösterebilecekleri türden etkinliklerde bulunabildikleri ölçüde mutlu olurlar (Diener, 1984).

2.4.1.3 Zevk ve Acı Kuramı

Bu kurama göre bireyin yaşantısında zevk ve acı birbiri ile yakından ilişkili olarak görülür. İnsanlar yaşamlarında bir şeylerden yoksun olduklarında onları elde edebilmek için hedefler belirlerler. Yoksunluk (ihtiyaç) ne kadar büyük olursa hedefe ulaşıncaya elde edilen mutluluk da o kadar fazla olur. Bir insanın önemli bir amacı varsa ve bu amaca ulaşmak için çok fazla çaba gösterdiyse sonuçta başarısız olmak büyük üzüntü yaratacakken; başarı ise mutlulukla sonuçlanacaktır. Hedefe ulaşmadaki bağlılık, katılım ve çaba kişinin hissedeceği duygu yoğunluğunu etkilemektedir (Diener, 1984).

2.4.1.4 Tabandan Tavana ve Tavandan Tabana Kuramı

Bazı filozoflar, mutluluğun basit ve küçük hazların toplamı olduğunu ileri sürmüştür. Tabandan tavana olarak adlandırılan bu kurama göre anlık zevkli veya hoş olmayan durumlar yaşayan birey bunların toplamıyla genel bir yargıya ulaşır. Yani mutlu bir hayat, mutlu anların birikimine bağlıdır (Diener, 1984).

Tabandan tavana yaklaşımına göre öznel iyi oluş değerlendirmesi bireyin yaşantısında önemli doyum alanlarıyla ilgili yaşantıların toplamından oluşmaktadır. Bu kurama mutlu bir bireyin mutlu olmasının sebebi pek çok mutlu an yaşamış olmasından kaynaklanmaktadır. Birey; yaşamında aile, arkadaşlıklar, iş gibi kişisel yaşam alanlarından memnunsaydı öznel iyi oluş düzeyleri yüksek olma eğilimindedir (Dost, 2004). Tabandan tavana kuramı, bir ev duvara benzetilebilir. Buna göre, duvar oluşturmak için eklenen her tuğla duvarın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Yani bu kuram, genel mutluluğun oluşması için küçük mutluluk parçalarına ihtiyaç duyulduğunu ileri sürer.

Tavandan tabana yaklaşımı ise; bireyin dünya ile ilgili görüşlerinin durumlara bakış açısını nasıl etkilediğini belirtir. Bir başka deyişle örneğin; kişi mutlu olduğu için olayları zevkli algılamaktadır. İyi huylu mizaca sahip bir kişi yaşanan durumları olumlu olarak yorumlayacaktır (Diener, 1984). Güzel bakan güzel görür düşüncesi bu

kuram ile eşleşmektedir. Bireyler yaşanan olaylara genel hayat çerçevelerinden nasıl bakıyorlarsa olayları o şekilde değerlendirmektedirler.

Tavandan tabana yaklaşımı, olayları olumlu olarak yaşamının genel ve bütünsel bir eğilim olduğunu ve bu eğilimin bireyle dünyası arasındaki günlük iletişimleri etkilediğini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle; bireyin küçük hazlardan hoşlanmasının genel olarak mutlu olmasından dolayıdır (Canbay, 2010).

İnsanlar olayları kişisel olarak algıladıkları ve buna göre tepki verdikleri için aşağıdan yukarı bir bakış geliştirirlerken bazı durumlarda ise etrafı her zaman iyi olarak algıladıkları için yukarıdan aşağı bakış da geliştirebilir (Diener, 1984).

2.4.1.5. Uyum Kuramı

Uyum kuramı, evlenmek ya da boşanmak, bir piyango kazanmak ya da servetini kaybetmek, işe alınmak ya da kovulmak, beğenilen bir arabayı satın almak gibi olayların insanın öznel iyi oluşunu birkaç aydan fazla etkilemediğini ifade etmektedir. Çünkü bireyler herhangi bir yaşam değişikliğine hızla ve kaçınılmaz bir biçimde adapte olmaktadır (Luhmann, Hofmann, Eid ve Lucas, 2012).

Uyum kuramına göre öznel iyi oluş; bireyin hayatında sürekli değişen olaylara uyum sağlayabilme gücüne bağlıdır (Dost, 2004). Bu güç sayesinde bireyler; acı veren olaylara uzun süre odaklanmadıkları gibi çok hoşlarına giden olaylardan sonra da mutlulukları uzun sürmemektedir. Yani, insanlar karşılaştıkları olumlu ve olumsuz durumlara karşın dengelerini koruyabilmektedirler.

Brickman ve Campbell kişinin duygu durumundaki değişimleri insanların burnunun bir kokuya alışmasına benzetmektedir. Kokular ortama girdiğinde fark edilir ve burun kokuya alıştığında farkındalık ortadan kalkar (Diener ve diğerleri, 2009).

Her yaşam olayının adaptasyon süresi birbirinden farklılık göstermektedir. Büyük yaşam olaylarının etkilerinin ve doğal olarak adaptasyonunun uzun sürdüğü görülmüştür. Yapılan araştırmalarda engellilik, dulluk ve boşanma gibi olaylara adaptasyonun yavaş olduğu bulunmuştur (Luhmann ve diğerleri, 2012).

2.4.1.6 Bağ Kuramı

Mutlu olmanın sağlam ve olumlu bağlar kurulması ile sağlanacağını savunan bağ kuramına göre, bireyin hafızası; Őartlanma veya bilişsel prensiplere uygunluğu içerir. Bilişsel bağ kuramında, bireyin başına gelen durumları iyi olarak algılayanların ya da sabit ve içsel etmenlere bağlayanların öznel iyi oluşlarının yüksek olduğu kabul edilir. Hafıza ile kurulan bağda; mutlu insanların birbirlerine olumlu ilişkiler ile bağlı geliŐmiŐ bir bilişsel ağ mevcuttur. Mutsuz kişilerin ile zihinsel bağları birbirine sınırlı ve yalıtılmıŐ biçimde baęlanmıŐtır (Diener, 1984).

2.4.1.7 Ryff'in Psikolojik İyi Oluş Kuramı

Ryff'in psikolojik iyi oluş kuramına göre bireyin psikolojik açıdan sağlıklı olabilmesi için yaşamındaki bazı alanların olumlu iŐlevsellięi gereklidir. Ryff (1989) psikolojik iyi oluşun altı alt boyutu olduğunu vurgulamıştır. Bunlar; kendini kabul, bireysel gelişim, yaşam amacı, diğerleri ile olumlu ilişkiler, çevresel hâkimiyet ve zerkliliktir. Psikolojik iyi olma ile ilgili kuramlar incelendiğinde araştırmacıların ortak yargılara vardığı görülmektedir. Psikolojik iyi olmanın boyutları aşağıda açıklanmıştır (Ryff, 1989).

Kendini Kabul: Bireyin kendini kabul etmesi iyi oluş için önemli bir bileşendir. Bu, kendini gerçekleştirme, optimum faaliyette bulunma ve olgunluk gibi özelliklerle zihinsel sağlığın merkezinde olan bir özellik olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple, kişi kendine karşı olumlu tutumlar geliŐtirdięinde iyi oluşun temel Őartı sağlanmış olacaktır (Ryff, 1989).

Diğerleri ile Olumlu İlişkiler: nceki teorilerin çoğu, sıcak ve güvene dayalı kişiler arası ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. Sevme yeteneği, zihinsel sağlığın temel bir bileşeni olarak görülür. Kendini gerçekleŐtiren kişiler; tüm insanlar için güçlü bir empati ve Őefkat duygularına sahip, daha derin arkadaşlık ilişkileri kuran ve kolay uyum sağlayan kişiler olarak tanımlanmıştır. Yetişkinler ile ilgili gelişimsel teorilerde de başkalarıyla sıcak ilişkiler kurmanın öneminden bahsedilmektedir. Bu nedenle diğer insanlarla geliştirilen olumlu ilişkiler psikolojik iyi oluş için gereklidir (Ryff, 1989). Bireyleri kendileri ve başkalarıyla olumlu ilişkiler geliŐtirdięinde pozitif hissetmekte ve bu sayede iyi oluş seviyeleri yükselmektedir.

Otonomi: Araştırmacılar, öz dñzenleme, bağımsızlık ve içsel kontroller gibi niteliklerin önemini vurgulamıştır. Kendini gerçekleştirme, bağımsız davranabilme ve sosyal çevreden gelen baskılara direnebilme olarak tanımlanabilir. İşlevde bulunan insan, içsel değerlendirme yapabilir ve değerlendirmelerini kendi kişisel standartlara göre gerçekleştirebilir. Otonomiye göre bireyler, davranışlarını içsel düzenlemeler ile yaparlar, kendilerini yine kendi standartlarına göre değerlendirirler ve sosyal baskıya karşı direnebilirler (Ryff, 1989).

Çevresel Hakimiyet: Bireyin kendi ruhsal koşullarına göre uygun ortamları seçme ya da oluşturma yeteneği, ruh sağlığının bir özelliği olarak kabul edilir. Kişinin çevresindeki önemli aktivitelere katılması olgunluk olarak görülür. Yaşam boyu gelişim, ayrıca çevredeki karışıklığı düzenlemek ve yönetebilmeyi de gerektirir. Çevresel hakimiyeti olan bireyler; çevre etkinliklerinin karmaşık düzenlemesini kontrol edebilir, tepkisel ihtiyaçlara ve koşullara uygun çevre ortamı oluşturabilir veya seçebilirler (Ryff, 1989).

Yaşamda Anlam: Ruh sağlığının, yaşamın anlamını ve anlamlı hissettiren inançları içerdiği kabul edilir. Bunlara sahip olmak iyi oluşun bir göstergesidir. Yaşam boyu gelişim teorileri, üretken ve yaratıcı olmak ya da gelecek yaşamda duygusal bütünleşmeyi sağlamak gibi yaşamda değişen çeşitli amaçlara atıfta bulunur. Dolayısıyla; bir yön duygusuna sahip olmak yaşamın anlamlı hissedilmesine katkıda bulunur (Ryff, 1989).

Kişisel Gelişim: En iyi psikolojik işlevsellik, kişinin yalnızca önceki özellikleri elde etmesi değil, aynı zamanda kişinin potansiyellerini geliştirmeye, bir insan olarak büyümeye ve gelişmeye devam etmesidir. Kendini gerçekleştirme ihtiyacı ve potansiyellerini keşfetme kişisel gelişimin merkezinde yer almaktadır. Devamlı ve uygun gelişim, sorunsuz olarak her problemin çözüldüğü sabit bir durumdan daha iyidir (Ryff, 1989).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, iyi oluş kuramları olumlu işlevlerde bulunan insanların özelliklerini inceleyen kuramların birleşimi ile oluşmuştur.

2.4.2 Öznel İyi Oluşu Etkileyen Faktörler

Bireyin öznel oluşunu, diğer bir deyişle mutluluğunu inceleyen çalışmaların son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir (Diener, Suh ve Oishi, 1997). Öznel iyi oluş bireysel bir durum olduğundan dolayı etkilendiği faktörlerde çeşitlilik göstermektedir.

Öznel iyi oluşun belirleyicilerine ilişkin araştırmalar incelendiğinde, 1960'lardan sonra çalışmaların çoğaldığı görülmektedir. Bu açıdan araştırmacılar, öncelikle, demografik değişkenler ile ilgilenmişlerdir. Yapılan araştırmaların sonucunda, gelir, eğitim, cinsiyet gibi demografik değişkenlerin, öznel iyi oluş üzerinde düşük seviyede etkiye neden oldukları görülmüştür (Eryılmaz ve Atak, 2011). (Ayrıca kişinin, hayatının öğelerini fark etmesi, anlaması ve onlardan yararlanabilmesi de iyi oluşun önemli bir belirleyicisi olarak görülmüştür (Emmons ve McCullough, 2003).

Diener (1984) öznel iyi oluşu etkileyen faktörleri yaş ve cinsiyet gibi sosyo demografik değişkenler, özsaygı ve dışa dönük olmak gibi kişilik değişkenleri ve sosyal ilişkiler, aile gibi sosyal destek değişkenleri olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

Cinsiyet: Cinsiyet ile öznel iyi oluşun ilişkisinin incelendiği araştırmalarda, farklı bulgular elde edilmiştir. Bazı araştırmalarda cinsiyet ile öznel iyi oluş arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür (Cihangir-Çankaya, 2009; Saygın, 2008). Diener'e (1984) göre de cinsiyet ile iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Wilson (1967) da benzer şekilde cinsiyet ve öznel iyi oluşun ilişkisiz olduğu sonucuna varmıştır. Bu araştırmaların aksine bazı araştırmalar da ise cinsiyet ile öznel iyi oluş arasında ilişki olabileceğini göstermektedir (Dilmaç ve Bozgeyikli, 2009; Eryılmaz ve Ercan, 2016; Tümkaya, 2011) Erkeklerin öznel iyi oluşunun kadınlardan daha yüksek olduğunu gösteren araştırmalar (Tümkaya, 2011) olduğu gibi kadınların öznel iyi oluşunun erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar (Gündoğdu ve Yavuzer, 2012; Yavuz-Güler ve İşmen-Gazioğlu, 2008) da mevcuttur.

Yaş: Bireylerin zaman ilerledikçe öznel iyi oluşlarının daha kötü olacağı algısı bugün geçerliliğini yitirmektedir (Costa, McCrae ve Zonderman, 1987). Ryff (1989) öznel iyi oluşun ilerleyen yaş ile birlikte arttığını ve belirli bir yaştan sonra düşmediğini dile getirmiştir.

Gelir: Öznel iyi oluşun en güçlü yordayıcılarından birinin gelir durumu olduğu tahmin edilmektedir (Uçan, 2013). Larson (1978), yaptığı çalışmasında sosyoekonomik faktörler ile öznel iyi oluşun arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Ancak, farklı araştırma sonuçları incelendiğinde tüm ülkeler için aynı durumdan söz edilememektedir. Günümüz dünyasında ekonomik büyümenin önemli olduğu bir düzende gelir ve mutluluğun ilişkili olduğu düşünülmektedir (Canbay, 2010). Yapılan araştırma sonuçlarına göre sosyoekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin öznel iyi oluş seviyeleri orta veya düşük olanlara göre daha yüksektir (Canbay, 2010; Dost, 2004; Wilson, 1967).

Kişilik Değişkenleri: Cinsiyet, gelir durumu, yaş gibi sosyo demografik değişkenler ile birlikte kişilik özelliklerinin incelenmesi, öznel iyi oluş çalışmalarında önemli bir yere sahiptir (Uçan, 2013). Öznel iyi oluş ile ilgili yapılan çalışmalarda belirli bir zamanda yaşamlarından doyum sağladıklarını belirten bireylerin, haftalar, aylar ve yıllar sonra dahi yaşamlarını doyumlu olarak sınıflandırmaya eğimli oldukları görülmüştür. Bu sonuç öznel iyi oluş ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye işaret etmektedir (Dost, 2004). Bununla birlikte araştırma sonuçları, öznel iyi oluşu anlamlı düzeyde yordayan en önemli iki kişilik özelliğinin dışadönüklük ve nevroitiklik olduğunu belirlemiştir (Doğan ve diğerleri, 2012). Araştırmalar, dışadönüklük ile öznel iyi oluş arasında pozitif yönde bir ilişki varken, nevroitiklik ile öznel iyi oluş arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

2.4.3 Öznel İyi Oluş ve Ergenler

Duygusal ve fiziksel süreçlerin sebep olduğu cinsel ve psikososyal gelişme ile başlayan bireyin bağımsızlığını, kimlik duygusunu ve toplumsal üretkenliğini kazandığında son bulan dönem olan (Derman, 2008) ergenlik dönemi, öznel iyi oluşta değişimlerin yaşanabileceği bir dönemdir (Gün, 2006). Eryılmaz ve Yorulmaz (2006) ergenlerde mutlu olmanın yollarını inceledikleri araştırmalarında, ergenlerin mutlu olmanın yollarını aşağıdaki gibi açıkladıklarını belirtmişlerdir:

Öznel iyi oluş,

- ✓ Mutlu olmak için diğer insanlarla olumlu ilişkiler içinde olmaktır,
- ✓ Saygı ve sevgi göstermektir,

- ✓ Hazzı aramaktır,
- ✓ Olumlu akademik deneyim içinde olmaktır,
- ✓ Romantik yakınlık içinde olmaktır,
- ✓ Mutluluğu korumaktır,
- ✓ Olumsuz duyguları kontrol edebilmektir.
- ✓ Olumlu arkadaşlık ilişkilerine sahip olmaktır.

Yukarıda belirtilen öznel iyi oluş gerekçeleri incelendiğinde ergenler etraflarındaki diğer bireylerle olumlu ilişkiler içinde olduklarında, saygı ve sevgi gördüklerinde ve gösterdiklerinde, var olan mutluluklarını korumayı başardıklarında kendilerini daha iyi hissedeceklerdir.

2.5 Benlik Kavramı

Son yıllarda kişiliği etkileyen güçlü bir etmen olarak benlik kavramı büyük bir ilgi odağı olmuştur. Bir insanın kendisini ve çevresini algılama biçiminin, onun genel tutumunu ve davranışlarını etkilediği bilinmektedir (Balkış-Balmur, 1972). Kendi kişiliğimize ilişkin kanılarımız ve kendi kendimizi görüş tarzımız benliğimizi oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında benlik, kişiliğin öznel yanı olarak düşünülmektedir

Balkış-Balmur (1972) benlik kavramının birtakım soruların cevaplarını içerdiğini belirtmiştir. Bu sorular;

- ✓ *Ben neyim?* Bu soruya bazı bireyler olumsuz nitelikte ‘ben beceriksizim, aptalım, çirkinim, soğuk biriyim’ gibi cevaplar verirken bazıları da ‘ben akıllıyım, güzelim, becerikliyim’ gibi olumlu ifadelerle cevap verebilir.
- ✓ *Ben ne yapabilirim? Bende ne gibi yeterlilikler var?* Bu soruya ‘ben iyi konuşurum, güzel resimler yapabilirim, müzik ve matematiğe kabiliyetim var’ gibi bireylerin kendilerinde ne tür *yetenekler* olduğuna ilişkin kanılar benliğin bir tarafını oluşturur. Benliğin bu yanı bireyin kendi kendini olumlu ya da olumsuz değerlendirmesini içerir.
- ✓ *Hayatta ne istiyorum?* Öğretmen, mühendis, doktor, sanatkâr, iyi bir ev kadını veya evcimen bir aile reisi olmak, sosyeteye dahil iyi giyinen bir birey olmak gibi çeşitli *emel ve idealler* de benliğin bir tarafını oluşturmaktadır.

Buradan anlaşılacağı üzere benlik; bireyin özellikleri, yetenekleri, değer yargılamaları, emel ve ideallerine yönelik fikirlerinin dinamik bir bütünüdür (Balkış-Balmur, 1972).

‘Ben neyim?’ ve ‘Ne yapabilirim?’ sorularına verilen cevaplar gerçek benliği, ‘Benim için neler değerlidir? Ben ne yapmalıyım ve ne yapmamalıyım?’ ve ‘Hayatta ne istiyorum?’ sorularına verilen cevaplar ise ulaşılmak istenen moral seviyesi, gerçekleştirilmek istenen hedefleri özlem ve emelleri gösteren ideal benliği oluşturmaktadır (Balkış-Balmur, 1972).

Bireyin benliğinde kendisine karşı duyduğu saygı ise benlik saygısı olarak adlandırılmaktadır (Gün, 2006). Benlik saygısı, benlik kavramına eklentili olarak geliştiğinden ayrı bir şekilde değerlendirilmesi mümkün değildir. Aralarında pozitif yönde ve kuvvetli bir ilişki mevcuttur. Ayrıca benlik ve benlik saygısı kavramları bireysel değerlendirmelere tabidir. Yani her birey için farklı değerlendirmeler yapılarak karşılaştırmalara gidilmelidir. Bu farklılıklar olsa da bazı benzerliklerden de söz etmek mümkündür. Her birey içerisinde bulunduğu toplumsal değerlere göre şekillenmektedir. Bu etkileşimler kişisel değerlendirmeleri sağlamaktadır. Yani benlik saygısına dönük değerlendirmeler farklılıklar gösterse de değerlendirme için belirlenen kıstaslar benzerlik göstermektedir.

Benlik, kişiliği ve davranışları etkileyen bir etmendir. Bu açıdan benlik, kişiliğin öznel tarafını oluşturmaktadır. Benliğin iskeleti erken çocukluk yıllarında oluşmaktadır, ergenlik döneminde gelişip son şeklini almaktadır ve daha sonra tüm yaşam boyunca bireye yön vermektedir. Benlik kavramı ilk olarak psikanalizin ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Başlangıçta üzerinde durulmamakla birlikte daha sonra araştırmacıların ilgi odaklarından biri olmuştur (Karahana ve Sardoğan, 2004). Benlik, psikoloji kuramları içinde dikkat çeken konulardan biri olmuştur ve kuramcılar tarafından değişik biçimlerde ele alınmıştır.

Benlik konusunda ilk çalışmalar William James tarafından yapılmıştır. James benliği iki kısımda incelemiştir. Bunlar; ‘bilinen olarak ben’ (Me) ve ‘bilen olarak ben’ (I) şeklindedir. ‘Bilinen olarak ben’ bireyin kendisine ait olarak adlandırdığı her şeyi içermektedir. Maddesel öğeler (beden, sahip olunan her şey), toplumsal öğeler (kişilik, ilişkiler, görevler) ve ruhsal öğeler (vicdan vb.) benliğin bu boyutunu oluşturur. Bu

öğeleri kendini takdir, olumlu duygular ve olumsuz duygular uyandırmaktadır (James, 1968).

Psikanalitik kurama göre benlik, Freud'un geliştirdiği yapısal kişilik kuramında 3 bölümde ele alınmıştır. Bunlar;

- ✓ Alt benlik 'id',
- ✓ Benlik 'ego'
- ✓ Üst benlik 'süperego'dur.

Bunlar arasında kesin sınırlamalar yoktur ve birbirleri ile etkileşim içerisindedirler. İd, kişiliğin biyolojik yönünü oluşturur. Doğuştan var olan yapıdaki her şeyi içerir. Kaynağını bedenden alan içgüdüsel dürtüler ruhsal anlatımlarını ilk önce id'de bulundurlar.

Ego; bilinç düzeyindedir ve id'i dengeleyen bir yapı ile çalışır. Diğer bir deyişle id ile dış dünya arasındaki dengeyi sağlar. Ego'nun organizmadan gelen iç uyarıcılarla, dışarıda bulunan koşullar arasında denge bulmaya çalışması bir taraftan organizmanın doğal gelişme yetileri (bellek, algılama gibi) bir taraftan da engellenme ve çatışmalara karşı geliştirdiği savunma yolları ile gerçekleştirilir.

Süper ego; çocuğun anne babasından özümsemiş olduğu toplumsal kurallara, geleneklere, göreneklere, ahlak kurallarına göre şekillenir. Ulaşılmak istenen bir ideali temsil eder. Kusursuzluk ve ahlak ilkelerine göre çalışır. İd'den gelen ve dışa çıktığında toplum tarafından hoş karşılanmayacak olan cinsel ve saldırgan dürtüleri bastırmak, egoyu gerçekçi amaçlar yerine törel amaçlara yöneltmeye, inandırmaya çalışmak ve iyi olmak için çabalamak süper egonun görevleridir (Karahana ve Sardoğan, 2004).

Freud psikanalitik yaklaşımda kişiliği gelişim açısından incelemiştir. Kişiliğin şekillenmesinde bebeklik ve çocukluk yıllarının önemini vurgulamıştır. Kişilik gelişimini 'Psikoseksüel Gelişim Kuramı' ile açıklamıştır. Bu yaklaşıma göre gelişim dönemleri oral dönem (0- 1,5 yaş), anal dönem (1,5- 3 yaş), fallik dönem (3- 6 yaş), gizil dönem (6 yaştan ergenliğe kadar) ve genital dönem (ergenlik yılları- genç yetişkinlik) şeklinde adlandırılır (Yılmaz, 2011).

Oral Dönem: Freud bu dönem için Latince ağız anlamına gelen ‘oral’ kelimesini kullanmıştır. Bu dönemde bebeğin ihtiyaçları, kendini anlatımları ve algılamaları ağız yoluyla sağlanır. Dönem boyunca aşırı biçimde oral istekleri yerine getirilen bebekler ileride aşırı iyimser ve bağımlı yetişkinler, az doyum sağlayanlar ise kötümser ve saldırgan bireyler haline gelmektedirler. Bu dönemki saplantı; güven eksikliği, kolay aldanabilme, alaycılık ve münakaşacılık gibi kişilik özellikleri ile ilişkilidir (Karahan ve Sardoğan, 2004).

Anal Dönem: Bu dönem tuvalet eğitiminin alındığı dönemdir. Çocuk tuvalet eğitimine hazır değilse baskı uygulayanlara karşı öfke duyar ve yetişkinlik döneminde saldırgan bir birey olur. Bu özelliklere sahip bireylerde eziyet etme, yıkıcılık, pasaklılık, dağınıklık, kızgınlık nöbetleri gibi dışa vuran davranışlar görülebilir. Bir diğer çocuk grubu baskı görmemek için dışkıyı bağırsaklarında tutar. Bu da anal tutucu karakteri geliştirir. Bu bireyler yetişkinlik döneminde duygularını dışa vurmaktan uzak duran, aşırı eleştirici, tertip ve düzenli, cimri bir hale gelirler (Karahan ve Sardoğan, 2004).

Fallik Dönem: Libido bu dönemde genital bölgeye odaklanmaya başlar ve çocuk genital organlarının farkına varır. Freud’a göre çocuğun cinsel kimliğinin temelleri bu dönemde atılmaktadır. Erkek çocuklar Oedipus Karmaşası, kız çocuklar ise Elektra karmaşasını yaşarlar. Oedipus karmaşasında erkek çocuk anneye yakınlaşır ve bu yakınlaşma sebebiyle babası tarafından cezalandırılacağı kaygısını yaşar. Elektra karmaşasında da benzer şekilde kız çocuk babasına yakınlaştığı için anne tarafından cezalandırılacağını düşünür. Dönemi sağlıklı biçimde geçiren çocuklar ileride kendi cinsiyetini benimsemiş, kendi iç dünyasını ve başkalarıyla olan ilişkilerini düzenleyebilmiş bireyler haline gelirler. Aksi durumda ise saldırgan, mutsuz ve ruhsal sorunları olan bireyler olabilirler (Karahan ve Sardoğan, 2004).

Latent (Gizil) Dönem: Çocuğun cinsel isteklerinin üzerinin kapatıldığı bu dönemde bastırma ve yüceltme savunma mekanizmaları sıklıkla kullanılır. Çocuk bir yandan cinsel istek ve merakları yokmuş gibi davranmakta bir yandan da bu enerjisini başkalarına, kişilerarası ilişkilerine ve derslerine doğru yönlendirmektedir. Kendine güven duymaya başlamakta, toplumsal rollerini öğrenmektedir. Bu dönemi başarı ile atlatamayan çocuklar ileride obsesif karakter ve takıntılarla tanımlanan bir kişilik yapısı edinebilmektedirler (Karahan ve Sardoğan, 2004).

Genital Dönem: Bu dönem 12 yaş civarında başlayıp ergenin genç yetişkinlik dönemine ulaştığı senelere kadar devam eder. Gizil dönemde üzeri örtülmüş olan cinsel dürtüler bu dönemde gün yüzüne çıkar. Bu dönemde ergenler aile dışından karşı cinsle olgun ilişkiler kurabilmeyi öğrenmelidir. Ergenler ailelerinden bağımsız olarak kendi problemlerini çözebileceklerini düşünürler. Anne babalar ise ergenin bu durumuna hazır olmadığını düşünerek kaygılanabilir. Bu durumlarda aile içi çatışmalar görülebilir. Genital dönemi başarı ile geçiren bireyler tutarlı bir kişilik geliştirir ve diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilirler. Öte yandan dönemdeki başarısızlık bireyin toplumsal ve bireysel düzeyde sağlıklı ilişkiler kurmasını engeller (Karahana ve Sardoğan, 2004).

Freud'a göre kişilik altıncı yaş sonuna kadar büyük ölçüde şekillenir. Çocuklar bu yıllarda güdülerinden gelen davranışları anlayışla karşılayan ve olumlu özellikleri ödüllendiren bir çevre ile birlikte olursa kişilik gelişimi istendik yönde gelişir. Fakat yapmak istediklerinin anlayamadığı bir biçimde engellenmesi, cezalandırılması bastırılmış olumsuz duyguların ve korkuların birikmesine sebep olabilir. Bu olumsuzluklar bireyin ileride yaşayacağı psikolojik problemlerin zeminini hazırlayabilir (Yılmaz, 2011).

Alfred Adler kişilerin yalnızca bütünleşmiş ve tamamlanmış varlıklar olarak anlaşılacaklarını öne sürerek, kişilik bütünlüğü üzerinde durmuştur. Adler Freud'un biyolojik ve içgüdüsel belirlemelerine yönelik açıklamaları yetersiz bulduğundan dolayı Freud'dan ayrılmıştır. Adler de Freud gibi yaşamın ilk 6 yılının kişilik gelişimindeki önemini kabul eder. Bireylerin geçmişi ne şekilde algıladıkları ve karşılaştıkları bir olaya ne şekilde tepkide buldukları önemlidir. Adler, ayrıca tüm bireyler için normal ve insan çabasının bir temeli olarak gördüğü aşağılık duygusundan söz eder. Aşağılık duygusu zayıflığın ya da anormalliğin bir göstergesi değildir. Aksine yaratıcılığın kökenidir. Olaylara egemen olabilmek, başarıyı yakalayabilmek ve kendini tamamlamış olarak hissedebilmek için aşağılık duygusu motivasyon olmaktadır. Yaklaşık altı yaş civarında yaşam hedefi şekillenmeye başlar. Yaşam hedefi kişiliği bütünleştirmektedir ve motivasyon kaynağı haline gelir. Aşağılık duygusunun üzerinden gelebilmek için verilen her çaba da bu hedef ile aynı yönde gelişir (Corey, 2008).

Adler, kişiliğin anlaşılabilmesi için onun bütünsel ve sistematik olarak ele alınması gerektiğini savunur. Bu şu anlama gelmektedir; bireyi doğan, büyüyen, belirli bir ailede yaşayan bir birey olarak, sosyal ve kültürel çevresi içerisinde bölünmez bir bütün olarak görmektir (Corey, 2008).

Adler'e göre kişilik oluşması için bir yaşam hedefi geliştirilmelidir. Bir kişinin duygu ve düşünceleri, inançları, görüşleri, tavırları, karakter ve eylemleri onun bütünlüğünü açıklar. Bunun tümünde de kendi sorumluluğunda seçtiği yaşam hedefine doğru ilerlemesine yardımcı olan yaşam planının etkileri vardır (Corey, 2008).

Carl Gustave Jung, Freud ile birlikte çalışmıştır ve kendisine ait bir kişilik kuramı oluşturmuştur. Jung, Freud'un kişilik kuramından farklı olarak egoyu ikiye ayırmıştır. Jung'a göre ego; kişisel bilinç dışı ve ortak bilinç dışı şeklinde ayrılmaktadır. Jung benliğin egoda oluştuğunu dile getirmiştir. Her bireyin yaşamındaki amacı kendini gerçekleştirmektir. Bu da uzun ve karmaşık bir süreçtir. Benliğin görevin yerine getiren bireyler kendisi ile uyum içerisinde oldukları (Yılmaz, 2011).

Erikson, psikososyal gelişim kuramı ile kişilik gelişiminde yaşamın ilk yıllarında aile içi yaşantıların önemini vurgulamıştır. Kuramının temelinde insan yaşamını sekiz gelişim dönemine ayırmıştır ve bu dönemler içerisinde her bireyden beklenen görevlerin yerine getirilip getirilmemesine bağlı olarak bireylerin yaşayacağı duygular ele alınmıştır. Bireyin olmasını istedikleri, yapabilecekleri ile toplumca beklenen, olması gerekenler benliği sıkıştırır. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşayan bireyler karşılaştıkları gelişimsel krizleri daha rahat atlattıkları (Yılmaz, 2011).

Erikson, psikanalizin fizyolojik ve deterministik özelliklere çok fazla vurgu yaptığı düşüncesiyle toplum ve kültürün daha fazla ön planda olduğu psiko sosyal gelişim kuramını geliştirmiştir. Bu gelişim alanları, bebeklik (0-1 yaş), küçük çocukluk (2-3 yaş), ilk çocukluk (4-5 yaş), gizil dönem (6-11 yaş), ergenlik dönemi (12-20 yaş), genç yetişkinlik dönemi (21-35 yaş), yetişkinlik dönemi (35-60 yaş) ve olgunluk dönemi (60 yaş sonrası)'dir (Karahana ve Sardoğan, 2004). Bu gelişim alanlarını Yılmaz (2011) aşağıdaki gibi açıklamıştır;

Bebeklik Dönemi: Bu dönemde temel güven/ güvensizlik çatışması görülmektedir. Yaşamda kendine güven ve sağlıklı psikolojik gelişimin belirlendiği en önemli dönem

yaşamın ilk yılıdır. Bebeğin annesi veya bakımını sağlayan kişi ile geliştirdiği ilişkiler onun yaşamında temel güven duygusunu kazandırır. Gereksinimleri zamanında karşılanan bebekler yaşama ilişkin güven duygusu geliştirirken, ihtiyaçları karşılanmayanlar ise kendilerine ve çevrelerine güvenmeyen bireyler olarak yetişirler (Yılmaz, 2011).

Küçük Çocukluk Dönemi: Bu dönemde özerkliğe karşı kuşku ve utanç çatışması görülür. Yürümeye başlayan ve daha sonra tuvalet alışkanlığını kazanan çocuklar, beden kontrolünün ve bağımsız hareket edebilmenin güvenini hissederler. Baskı ve suçlamalarla karşılaşmadan çocuğa destek olunması sağlıklı kişilik oluşmasına yardımcı olur. Ceza ve utandırıcı tavırla yüz yüze gelen çocuklar ise utanç ve kararsızlık duyguları ile yetersizlik ve güvensizlik gibi kişilik özelliklerine maruz kalır.

İlk Çocukluk Dönemi: Bu dönemde girişkenliğe karşı suçluluk duygusu çatışması görülür. Aile dışındaki dünyayı tanımaya çalışan çocuk, kendi istekleri ve dış dünya arasında uygun davranışları denemeye çabalar. Cinsel konulara ilişkin merakı artar. Sorduğu sorular uygun biçimde yanıtlanmayan çocuklar kendilerini suçlu hissederek çekingen kalma eğilimine girebilirler.

Gizil Dönem: Çocuk bu dönemde okulla birlikte geniş bir sosyal çevrenin içersindedir. Akademik anlamda kendisinden beklenen becerilerin yanı sıra ev ve okul dışı sosyal ortamlarda da pek çok beceriyi geliştirmesi beklenir. Bu beklenen becerileri ortaya koymak çabası çocukta özgüveni geliştirerek kendisini yeterli hissettirir.

Ergenlik Dönemi: Kimlik kazanımına karşı rol karmaşası çatışması bu dönemin başlıca çatışmasıdır. Değişen fiziksel görünümüne, kendisine yüklenen rollere ve duygulara alışmaya çalışan ergenler bir yandan da kendi kimliklerini de bulmaktadırlar. Kendi duyguları ile dış dünyanın etkileri karşısında bocalayan ergen, bu değişimlere uyum sağlayamazsa kimlik karmaşası yaşayabilir. Yetişkinliğe geçişleri ve geleceklerini planlamaları güçleşir. *Genç Yetişkinlik Dönemi:* Bu dönemde yakın ilişkilere karşı yalnızlık ve soyutlanma çatışması görülür. Bireyin kendi yaşamının sorumluluğunu alması beklenir. Ergenlik döneminde kimlik sorunu yaşamayan bireyler kendilerini ifade etmede ve yakın ilişkilerde zorlanmazlar. Bu

dönemde kişilerarası ilişkilerde uyum ve süreklilik yakalayamayan bireyler yalnızlık duygusu yaşayarak zamanla içe kapanırlar ve yaşamlarının diğer alanları da bu durumdan olumsuz etkilenir.

Yetişkinlik Dönemi: Üretkenliğe karşı verimsiz hissetme çatışmasının yaşandığı bu dönemde bireyler kişisel ve mesleki yaşamlarının en üretken zamanlarını geçirmektedirler. Ailesi, sosyal çevresi ve mesleğinde etkin olan kişiler bu dönemi başarı ile atlattıkları. Kendilerini yeterli bulmayan, geçen yıllarını verimli kullanamadıkları düşünen bireyler ise verimsizlik duygusu ile mücadele ederler.

Olgunluk Dönemi: Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk çatışması bu dönemde yaşanmaktadır. Üretken, anlamlı ve pek çok yönden doyum sağlayarak yaşam geçirerek yaşlanan kişiler, yaşlılık sorunları ile daha kolay mücadele ederler. Paylaşımdan yoksun, olanaklar ve gizilgüçleri dahilinde verim yakalayamamış bireyler ise umutsuzluk ve karamsarlıkla ölümü beklerler (Yılmaz, 2011).

Maslow, bireylerin sağlıklı bir kişilik geliştirebilmeleri için gerekli olan ihtiyaçlardan oluşan bir hiyerarşi geliştirmiştir (Maslow, 1943). Bu hiyerarşi fizyolojik, emniyet, güven, ait olma, sevilme, saygınlık gibi güdüler şeklinde sıralanmıştır. Temeldeki bir güdü karşılanmadan birey üst güdülere hazır hale gelememektedir. Giderilmeyen ihtiyaçlar bir üst basamağa çıkmayı engeller. İhtiyaçların bitmesi söz konusu değildir. İnsan doğası sürekli ilerleyen ve kendini gerçekleştirmeye çalışan bir yapıdadır. İnsan davranışlarına yön veren ve insanları güdüleyen onların ihtiyaçlarıdır (Maslow, 1943). Bireyin gereksinimlerini ifade etme yeteneği ve önündeki engelleri aşmak için gösterdiği çaba, onun kişiliği üzerinde etkili olmaktadır (Yılmaz, 2011).

İnsanın ilk amacı, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre temel gereksinimler olarak da isimlendirilen fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Sırayla karşılanan ihtiyaçlar piramidinin en üstünde kendini gerçekleştirme yer alır. Kendini gerçekleştirme güdüsü insan davranışlarına yön veren ana güdüdür. Bu açıdan bakıldığında kendini gerçekleştirme yaşam boyu devam eden bir süreçtir (Karahana ve Sardoğan, 2004).

Kendini gerçekleştirme kavramı bir süreç olarak ele alındığında, bunun kronolojik yaştan bağımsız olduğu düşünülebilir. Kronolojik olarak yaşça daha küçük olan biri

anlık olarak değerlendirildiğinde, kendisinden yaşça büyük ancak doyum sağlayamamış bireylere göre daha başarılı olabilir.

2.5.1 Benlik Saygısı

Benlik kavramı ve benlik saygısı arasında zaman içerisinde net bir ayrım yapılamamıştır. Benlik kavramı, bireyin belirli bir alana ilişkin değerlendirmelerini açıklarken, benlik saygısı bütünsel benlik değerlendirmelerini içermektedir. Bu tanım, benlik kavramı ve benlik saygısı arasındaki ayrımı açıklamaktadır (Usta, 2017).

Benliği oluşturan temel etmenlerden biri de benlik saygısıdır. Benlik saygısı bireyin hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Kendine saygı göstermeyen bir kişiden etrafındakilere, topluma ve dünyaya saygı göstermesi beklenemez. Günümüzde pek çok araştırmacı benlik saygısı konusu ile ilgilenmektedir. Bireylerin yaşadığı problemlerin kaynağında düşük benlik saygısı olduğu söylenebilir.

Benlik saygısı, kişinin benliğinin ya da kişiliğinin göze çarpan özellikleri arasında yapılan değerlendirmelerin toplamı olarak ölçülen varsayımsal bir yapıdır (Flouri, 2006).

Rosenberg (1965), benlik saygısını bireyin kendine yönelik, tutum duygu ve düşüncelerin bütünü olarak belirtmiştir. Kişi kendini değerlendiriyorken olumlu bir tutum içerisindeyse benlik saygısı yüksek, olumsuz bir tutum içerisindeyse benlik saygısı düşüktür.

Benlik saygısı, kendine ilişkin değerlendirmelerini ifade eder. Evrensel benlik saygısı, benlik ile ilgili evrensel bir değer yargısını ifade ederken, alana özgü benlik saygısı belirli bir alanda (sosyal, entelektüel, spor vb.) değerlendirmeyi içerir. Benlik saygısı tanım olarak öznel bir yargıdır ve bu sebeple, kişinin objektif başarı veya yeteneklerini değerlendirmesidir (Leary ve Baumeister, 2000).

Benlik saygısının nedenleri incelenirken, bireysel farklılıklar ve gelişimsel bir bakış açısı göz önünde bulundurulmalıdır. James'a göre bireyler her eylemini veya niteliğini incelememektedirler. Daha ziyade öncelikli olarak başarılı olmak için gereken ihtiyaçların olduğu yeteneklerine odaklanırlar. Dolayısıyla kişinin kendisini en iyi şekilde değerlendirmek istediği alanlarda yetkin olarak algılaması durumunda, kişinin

kendisine saygısı yüksek olacaktır. Jamesian perspektifinden bakıldığında benlik için önemsiz kabul edilen alanlardaki yetkinlik eksikliğinin benlik saygısını olumsuz etkilemeyeceğini bilmek önemlidir (Harter, 1993).

Adolesan benlik saygısı ile ilgili ilk büyük ölçekli çalışmayı Rosenberg gerçekleştirmiştir. Rosenberg farklı sosyoekonomik, dini, vb. gruplardan oluşan aileler ile farklı kişiler arası tutumlara sahip ergenler arasında benlik saygısının (düşük- orta-yüksek) dağılımını incelemiştir (Rosenberg, 1965).

Düşük benlik saygısı, düşük yaşam memnuniyeti, yalnızlık, anksiyete, kızgınlık, sinirlilik ve depresyon gibi kavramlarla ilişkilidir.

Coopersmith (1967) benlik saygısını kişiliğin önemli bir bileşeni olarak kabul etmiştir ve bireyin kendini yetenekli, değerli, önemli ve başarılı olarak algılama derecesi şeklinde tanımlamıştır. Coopersmith benlik saygısının gelişimine katkıda bulunan 4 ana faktör olduğunu belirtmiştir:

- ✓ Bireyin hayatında önemli bir yere sahip, diğer bireylerden gördüğü ilgi, kabul ve saygının seviyesi,
- ✓ Bireyin geçmiş yaşamındaki başarıları, şimdiki durumu ve şu an sahip olduğu pozisyonu ve statüsü,
- ✓ Bireyin, diğer bireyler tarafından kendisine yönelik yapılan değerlendirmelere karşılık verme türü,
- ✓ Bireyin diğer bireylerce belirlenen ve kendi tarafından da kabul edilmiş olan ideallere ulaşım ulaşmaması.

2.5.2 Benlik Gelişimi

Benlik, birtakım yaşantılar sonucu oluşan bir yapıdır. Çocuklar dünyaya ilk geldiklerinde kendi varlıklarının farkında değildirler ve 'ben' ile 'ben olmayanı' birbirinden ayıramazlar. Fizyolojik ihtiyaçların eksikliğinde oluşan rahatsızlıkların bilincinde olsa da nerede kendisinin bittiğini ve nerede dış çevrenin başladığını bilememektedirler (Baymur, 1990).

Benlik, gelişimsel değişim göstermektedir. Örneğin, bebeklerin temel görevi kendisini çevresindeki nesnelere ayırmaktır. Orta çocukluk yıllarında ise okul, akran grupları

ve ebeveyn rolleri hem benlik hem de benlik saygısı için giderek önem kazanmaktadır. Ergenlik döneminde ise benlik gelişimi daha karmaşık bir hal almaktadır (Frisby ve Tucker, 1993).

Yeni doğan bebeğin kendi içinde ve dışında olumlu etkileşimleri ile benliği gelişir. Anne veya anne yerine geçen kişinin, çocukla kurduğu bağ, ilgi ve uygun yansımaları ilişki benlik saygısının gelişimine katkıda bulunur (Özkan, 1994).

Bireyler bazı özelliklerini anne ve babalarından kalıtımsal yollarla alırlar. Fakat benlik kavramı büyük oranda içinde yetişilen sosyo-kültürel ortamın niteliklerine bağlıdır. Benlik algısı ilk olarak anne babanın çocuğa yönelik sözel ve sözel olmayan tavırları ile başlamaktadır (Sayiner, Savaşan, Sözen ve Köknel, 2007).

Çevresi ile etkileşimleri sonucunda bedeninin sınırlarını öğrenen çocuklar bir yılın sonunda ve ikinci yılın başlarında ilgilerini genişleterek, fikirleri ve istekleri olan ayrı bir kişi olarak kendilerini çevresindekilerden ayırırlar. Psikososyal benliğinin temelleri bu şekilde atılan çocuklar daha sonra ev, mahalle, okul ve başka sosyal çevrelere girerek benliklerini genişletirler (Baymur, 1990).

Bu gelişim sürecinde çocukların duygu ve düşüncelerini açıklama fırsatı verilmesi ve açıklamaları için yeterli sürenin tanınması kendilik gelişimi için önem taşımaktadır. Onları cesaretlendirmek, kendilerini ifade etmelerini sağlayacak açık uçlu sorular yönelmek, yaptıkları çalışmalar ve ilerlemeleri hakkında dönütler sunmak çocukta benlik kavramını ve özgüveni destekleyebilir.

Benlik kavramı kişiye özgü olduğundan dolayı benlik gelişiminde her birey yaşadıklarından farklı biçimlerde etkilenir. Bu süreçte kişilerarası ilişkiler oldukça önemlidir. Bireyin sosyal çevresinde görüp duydukları, yaşadıkları onun benliğini şekillendirmektedir. Karşılaşılan her durum onun benlik duvarına bir taş eklemektedir. Çevresinden sürekli olarak eleştiri alan, aptal, başarısız, çirkin gibi sözlü hakaretler uygulanan çocuklar bu durumu benimseyerek olumsuz bir benlik imajı geliştirebilirler. Ters durumda yani çocuğa kendini değerli hissettirecek olumlu söylemler ve davranışlar ise benliklerini olumlu yönde geliştirecektir.

2.5.3 Ergenlik Döneminde Aile İçi İletişim ve Benlik

Ergenlik dönemi, kimlik oluşturma bakımından oldukça önemli bir dönemdir. Olumlu bir kimlik oluşturma, ergenin ruh sağlığı ile yakından ilişkilidir. Böyle bir kritik dönemde bulunan ve ayrıca kimlik oluşumunda görev alan benlik saygısı ergenliğe etkisi açısından da önemli görülmektedir (Balat ve Akman, 2004).

Gençler kendilerine ait bir kimlik duygusunu formüle ederken, ebeveynlerine karşı olan çocukça bağımlılıklarından vazgeçerek kendi toplumlarında özerk bir algı elde etmek için akran gruplarını kullanırlar. Ergenlik sürecinde grup tarafından kabul edilen bir birey pozitif bir benlik gelişimi gösterir. Burada önemli olan, ergenin benimsediği grubun 'kabul edilebilir' bir grup olmasıdır (Brown ve Lohr, 1987).

Ergenlik döneminde benlik gelişiminde özellikle dış görünüş ve akranları tarafından tercih edilip edilmeme çok önemlidir. Farklı bir okul ortamına giren ergen kendini kabul ettirme gücünü yaşayabilir. Ergen içinde bulunduğu ortama uyum sağlayabildiyse genel benlik algısı iyi devam ederken yaşadığı güçlükleri aşmada destek bulamazsa içine kapanma söz konusu olabilir (Yılmaz, 2011).

Ergenlik döneminde benlik saygısının gelişiminde etkili olan faktörlerden biri de ailedir. Ergene anne baba tarafından gösterilen destek, ergenlik döneminde anne babaya olan bağlılık, kullanılan otorite çeşidi, ergenlikten erenliğe geçişte ailenin sunduğu ortam, çocuğun sevildiğini ve onaylandığını hissetmesi, anne babanın yaşam durumu, öz veya üvey oluşu, aile içi çatışma ve kavgalar, sosyo-ekonomik düzey, ailenin eğitim durumu ve mesleği benlik saygısı üzerinde etkili faktörlerdendir (Yıldız ve Çapar, 2010).

Aile içerisinde yaşanan ve boşanma ile sonuçlanan çatışmalar çocuklar üzerinde derin izler bırakabilir. Kişilik gelişiminin kritik bir dönemi olan ergenlik dönemi, boşanma durumu da eklendiğinde daha zor bir süreç haline dönüşebilir. Annesi babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerle yapılan çalışmalar ergenin kimlik gelişiminde boşanma olayının etkilerini göstermektedir. Barkley (2014), 57'si boşanmış, 56'sı boşanmamış anne babaya sahip bireylerle yaptığı çalışmada boşanmış aileden gelen bireylerin benlik saygılarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Barkley (2014), boşanmanın çocuğun/ ergenin benlik saygısını etkilediğini ve yalnızca ebeveynlere değil çocuklara da stres yaratabileceğini belirtmiştir. Ayrıca düşük benlik saygısının, yalnızlık, utangaçlık, yabancılaşma ve depresyonla sonuçlanan durumlara yol açabileceğini de belirtmiştir.

2.6 İlgili Araştırmalar

2.6.1 Boşanmış ve Boşanmamış Anne Babaya Sahip Ergenlerle İlgili

Yapılan Araştırmalar

Sun (2001), boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini boylamsal bir analizle incelemiştir. Analizleri ile ailelerde meydana gelen bozulmaların çocukların yaşamlarının farklı aşamalarında farklı etkilenmeler yaşayıp yaşamadığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmalar sonucunda ailede meydana gelen boşanma durumunun hem kız hem de erkek ergenler üzerinde akademik ilerleme, psikolojik iyi oluş ve davranış durumlarında uyumsuzluklara yol açtığı görülmüştür.

Potter (2010), boşanmış ve boşanmamış ailelerden gelen ilköğretim öğrencileri arasındaki akademik başarı ve psikososyal mutluluk farklılıklarını karşılaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği boylamsal bir çalışma sonucunda boşanma deneyimi yaşayan çocukların mutluluk ve akademik başarılarının daha düşük olduğunu saptamıştır.

Özcan (2018), ebeveyni boşanmış 168 ergenin ve ebeveyni boşanmamış 133 ergenin öz yeterlilik ve sosyal destek düzeylerini karşılaştırmıştır. Öz yeterlilik ve sosyal destek düzeyinin boşanma durumuna göre değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırmada boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerin cinsiyet, anne-baba eğitim durumu, algılanan sosyo- ekonomik düzey ve algılanan başarı düzeyi gibi sosyo demografik değişkenlerin karşılaştırmaları yapılmıştır.

Altuntaş (2012), boşanmış ebeveynler ile boşanmamış ebeveynlerin lisede öğrenim gören çocuklarında sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, anksiyete düzeyleri ve benlik saygılarını karşılaştırmıştır. Araştırma grubunu 128 kız ve 72 erkek olmak üzere toplam 200 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma sonucunda katılımcıların sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, anksiyete düzeyleri ve benlik saygıları puanlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Boşanmış ebeveynlere sahip çocukların sürekli öfke düzeyleri yüksek,

benlik saygıları düşük, anksiyete düzeyleri yüksek olarak bulunmuştur. Ayrıca sosyo demografik değişkenler açısından bulgular, kardeş sayısı arttıkça boşanmaların azaldığını, anne baba eğitim seviyesi arttıkça boşanmaların da arttığını göstermektedir.

Tahirović ve Demir (2018), boşanmış ve boşanmamış aileden gelen 73'ü kadın ve 89'u erkek toplam 162 ergenin kaygı düzeyini karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda boşanmış aileye sahip ergenlerin kaygı düzeyleri boşanmamış aileye sahip ergenlere göre daha yüksek bulunmuştur.

Arslan (2017), lisede öğrenim gören ergenlerin internet kullanımlarının anne babalarının boşanmış veya boşanmamış olmalarına göre ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda ergenlerin internet bağımlılığının çeşitli demografik değişkenler ve aile boşanma ve birlikte olma durumuna göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma bulgularında anne baba eğitim seviyesinin yükseldikçe boşanma oranının arttığı saptanmıştır.

Anne babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerde benlik imgelerinin karşılaştırılması amacıyla Sönmez (2001), meslek lisesine devam eden 171 ergen ile bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre anne babası birlikte olan ergenlerin aile ilişkileri, cinsel tutumu, çevreye uyumları, ruh sağlığı boyutları, sosyal ilişkilerindeki benlik imgeleri anne babası ayrılmış olan ergenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Aynı zamanda anne babası birlikte olan ergenlerin, başa çıkma kuvvetleri, kişisel değerleri, eğitim ve iş edinme boyutlarındaki benlik imgeleri anne babası boşanmış ergenlere göre daha düşük bulunmuştur. Araştırmada annesi babası boşanmış ergenlerin büyük çoğunluğu iki ve üzeri kardeşe sahip olarak belirlenmiştir.

Karakuş (2003), yaşları 9 ile 13 arasında değişen annesi babası boşanmış 117 çocuk ve annesi babası birlikte olan 127 çocuk ile yaptığı araştırmasında boşanmış ve boşanmamış aile çocuklarının depresyon düzeylerini karşılaştırarak okul başarılarını nasıl etkilediğini değerlendirmiştir. Annesi babası boşanmış olan çocukların okul başarı puanlarının annesi babası birlikte olan çocukların okul başarı puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Şentürk (2006), annesi babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda eğitim başarısı, ruh sağlığı, anne eğitim düzeyi, sosyal ve psikolojik durumları gibi değişkenleri

karşılaştırmıştır. Çalışmasının örneklem grubunu annesi babası boşanmış 280 çocuk ve anne babası boşanmamış 280 çocuk olmak üzere toplam 560 kişi oluşturmuştur. Araştırma sonucunda anne eğitim seviyesinin artması ve boşanma arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Anne eğitim seviyesi arttıkça boşanmalar da artmıştır. Aynı araştırma bulgularına göre ekonomik seviye düştükçe boşanmalar artış göstermektedir.

Köseoğlu ve Yıldız (2018), 10'u boşanma, 11'i ölüm sonucu tek ebeveyni ile yaşayan toplam 22 lise öğrencisinin aile yaşantılarına yönelik duygu, düşünce ve deneyimlerinin ergenlerin yaşamlarına etkisini görüşme yöntemi ile ortaya koymuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin yaşam tarzı değişikliklerine bağlı olarak hem duygusal hem de akademik problemlerinin arttığı görülmüştür.

Öngider (2013), boşanmanın çocuklar üzerindeki kısa ve uzun süreli etkilerini incelemiştir. Boşanmanın çocuklarda akademik, sosyal ve psikolojik açıdan pek çok olumsuzluğu beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Araştırma bulguları, boşanmanın ebeveyn çocuk ilişkilerinde bozulmaya yol açtığını ve duygusal desteği kaybetme, ekonomik güçlükler gibi birçok stresli yaşam olayına yol açtığını göstermektedir.

Kahraman (2016), annesi babası boşanmış ve yaşları 12- 17 arasında değişen 18 öğrenci ile görüşme tekniğini kullanarak bir araştırma yapmıştır. Araştırmasında boşanma sonrası genç ile ebeveyn arasındaki ilişki ve akademik başarıya etkisini incelemiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda boşanmanın çocuğun akademik başarısı üzerinde etkileri olduğu bulgulanmıştır. Ailesi boşanan çocuklar boşanma süreci ve sonucunda akademik başarılarının düştüğünü aktarmışlardır.

2.6.2 Yaşamda Anlam Kavramı ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Brassai ve diğerleri, (2011), yaşamda anlamın, ergenlerde madde kullanımına (sigara, içki içme ve esrar kullanımı), sağlığı riske atacak davranışlara ve cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiştir. Araştırmanın örneklemine 15 -19 yaşları arasındaki 1977 ergen oluşturmuştur. Araştırma sonucunda, erkek ergenlerde yaşamda anlam uyuşturucu madde kullanımı ile olumsuz yönde, kadınlarda ise aşırı alkol, tehlikeli cinsel ilişki, egzersiz ve diyet kontrolünün eksikliği ile olumsuz yönde ilişkili

olduğu bulunmuştur. Ayrıca yaşamda anlam düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür.

Wilt ve diğerleri (2018), yaşamda anlam varlığı ve anlam arayışının, nihai anlam üzerindeki yordayıcılığını incelemişlerdir. Araştırmaya 3978 niversite ğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda, anlamın varlığının yaşam doyumunun güçlü bir yordayıcısı olduğu ve depresyonla ters ilişkili olduğu bulunmuştur.

Newman ve diğerleri (2018), günlük yaşamdaki anlam arama durumları, günlük yaşamda anlamın var olma durumları ve günlük iyi oluş arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamıştır. Yaşamda anlam arama durumlarını belirleyebilmek için, 254 lisans öğrencisinin, iki hafta boyunca, günlük yaşamlarında, yaşamlarını anlamlı hissettikleri anları ve yaşamda anlam aramaya yönelten iki rneği raporlamaları istenmiştir. Analizler sonucu, insanların, hayatlarını anlamlı hissettikleri anlarda, kendilerini daha iyi hissettikleri görülmüştür.

Yüksel ((2013), yaşamın anlamını, cinsiyet, algılanan gelir seviyesi, algılanan ebeveyn tutumu, ebeveyn birliktelik durumu ve doğum sırasına göre farklılık gösterip göstermediğini incelemiştir. Çalışma örneklemini 17 ile 27 yaşları arasındaki 215 kadın ve 250 erkek toplamda 465 niversite ğrencisi oluşturmuştur. Analizler sonucunda yaşamın anlamının, cinsiyet, algılanan gelir seviyesi ve ebeveyn birliktelik durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmadığı bulunmuştur. Bunun yanı sıra yaşamın anlamı algılanan ebeveyn tutumuna ve doğum sırasına göre anlamlı farklılık göstermiştir. İlk ocukların, tek ocuk ve sonuncu çocuğa göre daha fazla mevcut yaşam anlamına sahip olduğu gözlenmiştir. Otoriter ebeveyne sahip bireylerin, anlam arayışı puanları diğer ebeveyn tutumlarına sahip bireylere göre daha düşük bulunmuştur.

Saraç, İpek ve avuş (2018), niversite ğrencilerinin yaşamda anlam düzeylerini, cinsiyet, algılanan sosyo- ekonomik düzey, algılanan ebeveyn tutumu ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre incelemiştir. Araştırma örneklemini yaşları 18 ile 27 arasında değişen 200 ğrenci oluşturmaktadır. Yapılan analizler sonucunda yaşamda anlam düzeyinin, cinsiyet, algılanan sosyo- ekonomik düzey, algılanan ebeveyn tutumuna ve sınıf düzeyine göre değişmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çelik (2016), üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerinin, yaşamda anlam, yaşamda anlam arayışı ve yaşam amacı üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmaya yaşları 18 ile 29 arasında değişen toplam 268 birey katılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla Yaşamda Anlam Ölçeği ve Yaşam Amacı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, yaşamda anlamın varlığı ve yaşam amacının cinsiyete göre farklılaştığı ve yaşamda anlam arayışının cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Çalışmada kadınların yaşamda anlamın varlığı ve yaşam amacı düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Çelik ve Tezcan (2017) , lise öğrenimi gören 348 öğrencinin yaşamda anlam düzeyleri ile öz belirleyicilikleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma sonucunda ergenlerde, yaşamda anlam arayışı ile öz belirleyicilik arasında doğrudan negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca lise öğrencilerinin bireysel farkındalığı ve seçme hakkının artmasının anlam arayışını azaltacağı belirtilmiştir.

Robatmili ve diğerleri (2015), grup logoterapisinin öğrencilerin yaşamda anlamına ve depresyon düzeylerine etkisini araştırmıştır. Verileri elde etmek amacıyla 10'ar kişilik deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney grubuna 10 oturumluk logoterapi uygulaması yapılırken, kontrol grubuna müdahale edilmemiştir. Terapiler sonunda, deney grubunun depresyon puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı seviyede düşük olduğu bulgulanmıştır. Sonuçlar, grup logoterapisinin, öğrencilerin depresyon düzeylerini azaltma ve hayatındaki anlamını geliştirmede olumlu etkisi olduğunu göstermiştir.

Şanlı (2016), logoterapiye dayalı şekilde geliştirilen psiko eğitim programının ileri ergenlik dönemindeki bireylerin, sağlıklı bir kimlik algısı oluşturmasına etkisini incelemiştir. Her biri 16 kişiden oluşan deney ve kontrol grubu oluşturmuştur. Deney grubuna 11 hafta süresince logoterapiye dayalı, psiko eğitim programı uygulanırken, kontrol grubuna bir işlem yapılmamıştır. Yapılan son test analizleri sonucunda, deney grubunun olumsuz kimlik algısı düzeyinin anlamlı bir biçimde azaldığı görülürken, kontrol grubunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Demirbaş (2010) üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam ve yılmazlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada, yaşamda anlamın alt boyutları olan

yaşamda anlamın varlığı ve yaşamda anlamın aranması boyutlarının yılmazlığın iki alt boyutu olan toparlanmaya yönelik kişisel güçlü yönler ve kendine yönelik olumlu değerlendirmelerin pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişkili olduğunu, aynı zamanda yılmazlığın alt boyutu olan yeniliklere açık olma arasında anlamlı bir ilişki olmadığını bulgulamıştır. Çalışmada ayrıca yaşamda anlamın, üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine, fakültelerine ve yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

Anlam arayışı eğitim programının ergenlerin öznel oluş düzeyine etkisinin incelendiği bir araştırmada ilk olarak öznel iyi oluş düzeyi düşük 30 öğrenci belirlenmiştir. Daha sonra bu 30 öğrenci 15'er kişilik katılımcı ve kontrol olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Katılımcı gruba araştırmacı tarafından 10 oturumluk 'Anlam Arayışı Eğitim Programı' uygulanırken, kontrol grubuna hiçbir işlem yapılmamıştır. Eğitim programı sonunda katılımcı ve kontrol grubuna son test uygulanmıştır. Analizler sonucunda katılımcı grubun son test puanlarının arttığı görülmüştür (Ok, 2016).

Parlak (2014), Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumunda barınan kız öğrencilerinde, yaşamda anlam düzeyi ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya 455 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmada, psikolojik dayanıklılık ölçeği, yaşamda anlam ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Analizler sonucunda, psikolojik dayanıklılık ile yaşamda anlam arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Yaşamda anlam düzeyinin, anne babanın sağ/ ölü olma ve öz/ üvey olma durumuna göre farklılaşmadığı görülmüştür.

2.6.3 Öznel İyi Oluş ve Boşanmış Boşanmamış Anne Babaya Sahip

Ergenler ile Yapılan Araştırmalar

Amato ve Keith (1991), annesi babası boşanmış ve boşanmamış çocuklar arasında farklılıklar olup olmadığı incelemek amacıyla, gerçekleştirdikleri meta analiz çalışması sonucunda annesi babası boşanmış olan çocukların, annesi babası boşanmamış çocuklara göre okulda daha fazla sorun yaşadıkları, daha fazla davranışsal problemler gösterdikleri, arkadaşları ve aileleri ile daha fazla çatışma yaşadıklarını ve öznel iyi oluşlarının daha düşük olduklarını bulmuştur.

Dursun (2015), annesi babası boşanmış ergenler için geliştirilen, ‘Öznel İyi Oluşu Artırma Programı’nın, ergenlerin öznel iyi oluşlarındaki etkisini belirlemek amacıyla çalışmalar yapmıştır. Araştırma dokuzu deney, dokuzu kontrol grubunda olmak üzere toplam 18 ergenden oluşmaktadır. Araştırma bulgularına bakıldığında öznel iyi oluşu artırma programının uygulandığı grubun yaşam doyumlarının ve pozitif duyguyu yaşama düzeylerinin kontrol grubuna göre daha yüksek olduğu, negatif duygu yaşama düzeylerinin ise daha düşük olduğu görülmüştür.

Yárnoz-Yaben ve Garmendia (2016), yaşları 18 ve 30 arasında değişen toplam 964 katıldığı çalışmada, ebeveyn boşanmasının gençlerin öznel iyi oluş düzeylerindeki etkisini karşılaştırmıştır. Boşanmış ebeveyne sahip olan gençlerin, yüksek düzeyde olumsuz etkiler gösterdiğini ve öznel iyi oluş puanlarının düşük olduğunu bulmuştur.

Chappel, Suldo ve Ogg (2014), ergenlerin yaşam doyumları ile aile stresleri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Araştırmanın amacı, aile yapısındaki bozulmanın (boşanmanın), sosyo- ekonomik durumun, ailede yaşanan çatışmanın, ergenin yaşam doyumunu üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma grubunu, yaşları 11 ve 15 arasında değişen toplam 183 öğrenci oluşturmuştur. Yapılan analizler sonucunda ailede meydana gelen stresli olayların, öğrencilerin yaşam doyumları ile ters orantılı olduğu bulunmuştur.

Gray, Chamrathirong, Pattaravanich ve Prasartkul (2013), yaşları 15- 18 arasında değişen 905 öğrenci ile bir meta- analiz çalışması yapmışlardır. Araştırmada katılımcıların öznel iyi oluş düzeyleri, aile yapısı, aile birlikteliği, aile ilişkileri, aile dışı faktörler, benlik saygısı ve yakın çevreye göre karşılaştırılmıştır. Aile yapısı, aile ilişkileri ve aile içerisindeki uyumun mutluluk üzerindeki öneminin vurgulandığı çalışmada, her iki ebeveyni ile birlikte yaşayan ergenlerin, diğer akranlarına göre daha mutlu oldukları bulunmuştur.

Dingiltepe (2009), parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerde yaşam doyumunu ve yaşam kalite düzeylerini karşılaştırmıştır. Araştırma grubunu, 186 parçalanmış, 193 tam aileye sahip ergenler oluşturmuştur. Verileri ölçmek amacıyla, Yaşam Doyumu Ölçeği, Brief Yaşam Kalitesi Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. İstatistiksel

analizler sonucunda, parçalanmış aileye sahip ergenlerin, yaşam doyumları ve yaşam kalitelerinin tam aileye sahip ergenlerden daha düşük olduğu bulunmuştur.

2.6.4 Benlik Kavramı ve Boşanmış Boşanmamış Anne Babaya Sahip Ergenler ile Gerçekleştirilen Araştırmalar

Öztürk (2006), yaşları 9-13 arasında değişen annesi babası boşanmış 154 ve aynı sayıda anne babası boşanmamış toplam 308 öğrencinin benlik kavramları ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Örneklem grubunu oluşturan ergenlerin kaygı düzeyi ve benlik kavramı arasındaki ilişkiler korelasyon analizi yapılarak belirlenmiştir. Annesi babası boşanmış ergenlerin benlik saygısı düzeylerinin annesi babası boşanmamış akranlarına göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Kuyucu (2007), boşanmış aileye sahip ergenlerin bilişsel çarpıtmaları ile benlik değeri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Anne babası boşanmış ergenlerin benlik değerleri ile bilişsel çarpıtmaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Benlik saygısı puanları arttığında bilişsel çarpıtmaların azaldığı saptanmıştır.

Kurt (2013), ebeveyni boşanmış olan yaşları 14-18 arasında değişen 307 lise öğrencisinin yılmazlıkları ile benlik saygısı, stresle başa çıkma ve psikolojik belirtileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Katılımcıların risk faktörüne göre dağılımı incelendiğinde %15'inin akademik başarısızlığı ve %86.53'ünün anne baba boşanmasını belirttiği görülmüştür. Araştırma bulgularına göre boşanmış ergenlerin benlik saygıları cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Erkeklerin benlik saygılarının kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Şentürk (2012), parçalanmış aileye sahip çocukların eğitimdeki başarı- başarısızlık durumlarını incelemiştir. Sevgi ve saygının hakim olduğu aile ortamında olan çocukların, kendini sürekli çatışmaların olduğu aile ortamında gören çocuklardan daha başarılı hissettiği bulgulanmıştır.

Alparslan (2016), annesi babası boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerin benlik saygısı ile okula bağlanma düzeylerini karşılaştırmış. Araştırmaya anne babası birlikte 150 ve ayrı 250 olmak üzere toplam 400 lise öğrencisi katılmıştır. Ergenlerin anne baba birliktelik durumu ile benlik saygısı puanları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Analizler sonucunda anne babası boşanmamış

ergenlerin benlik saygısı puanlarının, boşanmış aileye sahip ergenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Karakaya (2018), 140 ailesi boşanmış ve 419 ailesi boşanmamış toplam 559 ortaöğretim öğrencisinin benlik saygısı ve sosyal sorun çözme becerilerini karşılaştırmıştır. Analizler sonucunda, anne babası boşanmış çocukların benlik saygısı ve sosyal sorun çözme becerilerinin ebeveynleri boşanmamış çocuklara göre daha düşük olduğu bulunmuştur.

Arslan (2018) lise öğrenimine devam eden anne babası boşanmış ve boşanmamış toplam 208 öğrencinin benlik saygıları, akademik başarıları ve akran ilişkilerini karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, anne babası boşanmış ergenlerin benlik saygısı puanları, boşanmamışlara göre daha düşük bulunmuştur. Boşanma durumlarına göre okul başarıları değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Bynum ve Durm (1996) yaşları 13 ve 16 arasında değişen 120 öğrencinin anne babalarının birliktelik durumlarının benlik saygısını etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Aynı zamanda boşanmış ve tam aileden gelen çocukların benlik saygısı puanlarını karşılaştırmışlardır. Analizler sonucunda, her iki ebeveyni ile birlikte yaşayan ergenlerin benlik saygısı puanlarının, ayrı yaşayan ebeveyne sahip ergenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Guthman ve Robles-Pina (2002) ebeveynlerin medeni durumunun ergenlerin benlik saygısı üzerindeki etkilerini çeşitli değişkenler açısından karşılaştırmışlardır. Araştırmaya 15 ve 18 arasında değişen, anne babası boşanmış 27 ve anne babası boşanmamış 37 olmak üzere toplam 64 ergen katılım göstermiştir. Araştırma sonucunda boşanmamış anne babaya sahip ergenlerin, boşanmış aileye sahip ergenlere göre %75 oranında daha fazla benlik saygısı hissettikleri bulunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. YÖNTEM

3.1 Araştırma Deseni

Bu araştırma, boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerin yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik saygısı düzeylerinin karşılaştırıldığı kesitsel bir araştırmadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). Araştırmanın bağımlı değişkenlerini yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik saygısı puanları oluştururken, bağımsız değişkenlerini sınıf düzeyi, okul başarısı değerlendirmeleri, kardeş sayısı, anne-eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi oluşturmaktadır.

3.2 Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma grubunu Ordu ili ve ilçelerinde yaşayan annesi babası boşanmış 216, annesi ve babası birlikte olan 245 olmak üzere toplam 461 ergen oluşturmuştur. Öğrenciler uygun örnekleme yoluyla seçilmişlerdir. Uygun örnekleme yöntemi; maliyet, zaman, ulaşılmak istenen evrene kolay ulaşılabilirlik gibi faktörlerin dikkate alınarak yapıldığı örnekleme türlerinden biridir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2017). Örneklemi oluşturan lise öğrencilerinin 234'ü kız ve 227'si erkektir. Annesi ve babası birlikte olan ergenlerin yaş ortalamaları 15.99 (*s. s.*=.99) iken annesi ve babası boşanmış ergenlerin yaş ortalaması 15.92'dir (*s. s.*=1.14). Annesi ve babası boşanmış öğrencilerin %32'si 9. Sınıfta (*n*= 70), % 33,3'ü 10. Sınıfta (*n*=72), % 20.4'ü 11. Sınıfta (*n*=44) ve %13.9'u 12. Sınıfta (*n*=30) öğrenim görmektedir. Annesi ve babası birlikte olan öğrencilerin %26'sı 9. Sınıfta (*n*=65), % 40.4'ü 10. Sınıfta (*n*=99), % 24.9'u 11. Sınıfta (*n*=61) ve %8.2'si 12. Sınıfta (*n*=20) öğrenim görmektedir.

3.3 Veri Toplama Araçları

3.3.1 Kişisel Bilgi Formu

Bu form katılımcıların kişisel ve demografik özelliklerini belirleyebilmek için araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bu formda katılımcıların cinsiyeti, yaşı, sınıf düzeyi, okul başarısını algılama seviyesi, kardeş sayısı, ailedeki kaçıncı çocuk olduğu, anne babanın hayatta olma durumları, anne baba eğitim düzeyi, algılanan gelir düzeyi,

aile birlikteliği, boşanma üzerinden geçen zaman, anne baba ile olan ilişki değerlendirmeleri, kiminle yaşadığı, ebeveynleri ile görüşme sıklığı soruları yanıtlamaları istenmiştir.

3.3.2 Yaşamda Anlam Ölçeği

Yaşamda Anlam Ölçeği Steger ve diğerleri (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe diline uyarlama çalışmaları, geçerliliği, güvenilirliği ilk olarak üniversite öğrencileri üzerinde Demirbaş (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda ölçeğin psikometrik özellikleri lise öğrencileri üzerinde Demirbaş-Çelik ve İşmen-Gazioğlu (2015) tarafından da incelenmiştir. Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu'nun geçerliliğini test etmek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Formun uyum iyiliği istatistikleri gözden geçirildiğinde, modelin veriye iyi bir uyum gösterdiği ve dolayısıyla Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu'nun geçerli bir araç olduğu tespit edilmiştir.

Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu'nun Yaşamda Anlam Varlığı alt boyutu Cronbach's Alpha katsayısı 0.79, Yaşamda Anlam Arayışı alt boyutunun iç tutarlılığı ise 0.84 olarak bulunmuştur. YAÖ'nin, test tekrar test güvenilirliği için ölçek liseli 30 öğrenciye iki hafta ara ile uygulanmıştır. İki uygulama arasındaki ilişki katsayısı Yaşamda Anlamın Varlığı boyutu için 0.82; Yaşamda Anlam Arayışı boyutu için 0.80 olarak saptanmıştır (Demirbaş-Çelik ve İşmen-Gazioğlu, 2015). Sonuç olarak ölçeğin lise öğrencilerinde yaşamda anlamın ölçülmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Yaşamda Anlam Ölçeği 10 maddeden oluşan 7'li likert tipi bir ölçektir. Katılımcılar her bir ölçek ifadesine katılma derecelerini Kesinlikle Doğru Değil (1) den Kesinlikle Doğru (7) ya uzanan seçeneklerden birini işaretleyerek belirtmektedir. Ölçek Yaşamda Anlamın Varlığı (1, 4, 5, 6, 9) ve Yaşamda Anlam Arayışı (2, 3, 7, 8, 10) olarak iki alt ölçek olarak ya da toplam puan alınarak değerlendirilebilmektedir. Ölçeğin 9. Maddesi "Yaşamımın belirgin bir amacı yok" ters kodlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 10 ile 70 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanların artması katılımcıların yaşamda anlam düzeylerinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. Anlamın Varlığı alt boyutunda, "Yaşamımın gayet belirgin bir amacı var.", "Yaşamımı nelerin anlamlı kıldığını iyi biliyorum." gibi maddeler yer alırken; Anlam

Arayışı alt boyutunda “Yaşamımın anlamlı olduğunu bana hissettirecek bir şeyler arıyorum.”, “Daima, yaşamımı değerli hissettirecek bir şeylerin arayışı içindeyim.” Şeklinde maddeler yer almaktadır.

3.3.3 Oxford Mutluluk Ölçeği

Hills ve Argyle (2002) tarafından geliştirilen Oxford Mutluluk Ölçeği bireylerin mutluluk düzeylerini ölçmek geliştirilmiş tek boyutlu bir ölçektir ve Türkçe uyarlaması Doğan ve Akıncı-Çötök (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin orijinali 8 maddeden oluşmaktadır ve 6’li likert tipindedir. Türkçede anlam karmaşasının oluşturabileceği problemleri önlemek amacıyla, uyarlama çalışmasında 5’li likert tipi olarak uyarlanmış ve madde toplam korelasyonunun hesaplanmasında değeri 0.30’un altında kalan 4. madde ölçekten atılmıştır. Sonuç olarak 7 maddeli ve 5’li likert tipi bir ölçek olarak literatüre kazandırılmıştır. Ölçek 1= *hiç katılmıyorum* ve 5= *tamamen katılıyorum* tercihleri arasında puanlanmaktadır. Fakat 1. ve 7. maddeler olumsuz içeriğe sahip olduğundan tersine puanlama yapılmaktadır. Oxford Mutluluk Ölçeği-kısa formunun yapı geçerliğini açıklayabilmek adına açımlayıcı (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. AFA ile ölçeğin asıl formuna benzer şekilde tek faktörlü bir yapıda olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. DFA ile ise Türk üniversite öğrencilerine uygulanıp uygulanmayacağı test edilmiş ve sonuçta uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer ölçek geçerliği kapsamında Oxford Mutluluk Ölçeği kısa formu ile Yaşam Doyumu Ölçeği, Yaşam Yönelimi Testi ve Zung Depresyon Ölçeği arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Oxford Mutluluk Ölçeği kısa formu ile Yaşam Doyumu Ölçeği ve Yaşam Yönelimi Testi arasında pozitif; Zung Depresyon Ölçeği ile ise negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini kanıtlamak için ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ve test tekrar test uygulamaları kullanılmıştır. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.74 olarak belirlenmiştir. Test tekrar test uygulaması kapsamında 81 üniversite öğrencisine iki hafta arayla ölçek uygulanmıştır ve uygulamalar arası korelasyon katsayısı 0.85 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar Oxford Mutluluk Ölçeği kısa formunun geçerli bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir (T. Doğan ve Akıncı-Çötök, 2011).

Ölçeğin ergenler üzerinde uygulanması için güvenilirlik testi Toprak (2014) tarafından yapılmıştır. Güvenirliği test etmek için yapılan analiz sonucu Cronbach Alpha

katsayısı 0.68 olarak bulunmuştur. Ölçek maddelerinin düzeltilmiş madde korelasyon katsayıları ise 0.25 ile 0.53 arasında değişmiştir. Bu sonuçlar Oxford Mutluluk Ölçeği kısa formunun ergenlerde uygulamak için oldukça güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir (Toprak, 2014). Ölçekten örnek madde: “Zihinsel olarak kendimi tamamen zinde (dinç) hissederim.” şeklindedir.

3.3.4 Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Morris Rosenberg, ergenlere yönelik benlik saygısını ölçmek amacıyla 1965 yılında Rosenberg Self- Esteem Scale (Benlik Saygısı Ölçeği)’i geliştirmiştir. Çuhadaroğlu (1986) ölçeğin Türkçe uyarlamasını yapmanın yanı sıra, geri çevirisi ve lise öğrencilerinde geçerlik güvenirlik çalışmalarını da yaparak ölçeği Türkiye’deki ergenler üzerinde uygulanabilecek hale getirmiştir. Rosenberg Amerika’daki ergenler ile yaptığı çalışmada benlik saygısını farklı başka nitelikler ile birlikte değerlendirmek amacıyla başka alt ölçeklerden de faydalanmıştır. Geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına bunları da dahil etmiştir. Ancak her bir alt ölçeğin ölçtüğü özellikler ve değerlendirilme biçimleri birbirinden farklıdır (Çuhadaroğlu, 1986).

Çuhadaroğlu (1986) ölçeğin geçerlik katsayısını 0.71, test tekrar test yöntemi ile belirlediği güvenirlik katsayısını 0.75 olarak bulmuştur. Rosenberg benlik saygısı ölçeği çoktan seçmeli 63 sorudan oluşmaktadır. Ölçek 12 farklı alt kategoriye sahiptir. Bunlar;

- ✓ Benlik saygısı
- ✓ Kendilik kavramının sürekliliği
- ✓ İnsanlara güvenme
- ✓ Eleştiriye duyarlılık
- ✓ Depresif duygulanım
- ✓ Hayalperestlik
- ✓ Psikosomatik belirtiler
- ✓ Kişiler arası ilişkilerde tehdit hissetme
- ✓ Tartışmalara katılabilme
- ✓ Anne baba ilişkisi
- ✓ Babayla ilişki
- ✓ Psikik izolasyon

Araştırmacılar çalışmalarına uygun olarak alt ölçekleri ayrı ayrı kullanabilmektedirler. Bu nedenle bu çalışmada benlik saygısını ölçmeye yönelik olarak ölçeğin ilk 10 maddesinden oluşan 'Benlik Saygısı' alt ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 1=Çok Yanlış ve 4= Çok Doğru seçenekleri arasında puanlanan likert tipi bir yapıdadır. Ölçeğin 5 maddesi olumlu iken diğer 5 maddesi olumsuz özellikleri içermektedir. 1, 2, 4, 6, 7. maddeler olumlu puanlama ile; 3, 5, 8, 9, 10. maddeler ise tersine puanlama ile ölçülmektedir. Ölçekten en az 10, en fazla 40 puan alınabilmektedir. Ölçekten örnek madde: "Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.", "Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim." şeklindedir.

3.4 Veri Toplama Süreci

Veriler 2016- 2017 eğitim- öğretim yılı içerisinde toplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler için öncelikle ölçeklerin geliştiricileri ile iletişime geçilmiştir. Ardından Ordu il milli eğitim müdürlüğüne uygulama izni için bir dilekçe yazılmıştır. Gelen cevap doğrultusunda set haline getirilen veri toplama aracı Ordu ilinde öğrenim görmekte olan lise öğrencilerine uygulanmıştır. Uygulamada öğrenciler gönüllülük esası ile ölçeği doldurmuşlardır. Uygulama her bir öğrenci için tek oturumda ve yaklaşık 10 dakika içerisinde tamamlanmıştır.

3.5 Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 23 istatistik programında gerçekleştirilmiştir. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencisi ergenlerin okul başarısı değerlendirmeleri, kardeş sayısı, anne-eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi değişkenleriyle ilişkili olup olmadığını tespit etmek amacıyla bir dizi ki-kare (χ^2) analizi gerçekleştirilmiştir. Ki-Kare analizlerinin anlamlı olması durumunda, farklılığın hangi kategori ya da kategoriler arasındaki oran farklılığından kaynaklandığını tespit etmek amacıyla Bonferoni düzeltmesi yapılarak z-testi gerçekleştirilmiştir. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencisi ergenlerin anneyle ilişki değerlendirmeleri, babayla ilişki değerlendirmeleri, öznel iyi oluş puanları, benlik saygısı puanları, anlam arayışı puanları ve anlamın varlığı puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla bir dizi bağımsız örneklem için t-testi aracılığıyla incelenmiştir.

Verilerin analizi gerçekleştirilmeden önce ölçme ve değerlendirme uzmanlarının önerileri doğrultusunda (George ve Mallery, 2016; Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014; Ho, 2014; Pituch ve Stevens, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2012) verileri gerçekleştirilecek analizlere hazırlamak amacıyla başlangıç analizleri gerçekleştirilmiştir. Başlangıç analizlerinde, verilerin doğruluğu, kayıp değerler, aykırı değerler, ki-kare (χ^2) analizi ve bağımsız örneklem için t-testinin varsayımları incelenmiştir. Verilerin doğruluğunu tespit etmek amacıyla tüm değişkenlerin en küçük ve en büyük değerleri ve frekans dağılımları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, tüm değerlerin beklenen değer aralıklarında olduğu ve frekans dağılımlarında bir anormal frekansa sahip değerler olmadığı görülmüştür. Ancak her bir katılımcının ölçek maddelerine verdikleri cevapların örüntüsü incelendiğinde 12 katılımcının en az bir ölçeğin tamamını rastgele doldurdukları tespit edilerek bu katılımcılar veri setinden çıkarılmıştır. Aynı zamanda, istatistiksel analizlerin gerçekleştirilebilmesi için okul başarısı değerlendirmeleri, anne-eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi değişkenleri yeniden gruplandırılmıştır. Veri setinde bir ya da iki maddede kayıp değere sahip çok sınırlı sayıdaki katılımcının ($n=11$) kayıp değerlerine, madde sürekli değişken olması durumunda madde medyan değeri ya da kategorik değişken olması durumunda ilgili değişkenin mod değeri atanmıştır.

Veri setindeki tek değişkenli aykırı değişkenleri tespit etmek amacıyla her bir katılımcının yaşı, anneye ilişki değerlendirmeleri, babayla ilişki değerlendirmeleri, öznel iyi oluş puanları, benlik saygısı puanları, anlam arayışı puanları ve anlamın varlığı puanları standardize edilmiş z -puanlarına dönüştürülmüştür. Tabachnick ve Fidell'e (2012) göre standardize edilmiş z -değerlerinin ± 3.29 aralığında olması önerilmektedir. Eğer katılımcıların z -puanları bu değer aralığının dışındaysa tek değişkenli aykırı değer olarak kabul edilmekte ve veri setinden çıkarılmaktadır. Katılımcıların yaşına ilişkin z -değerleri -1.84 ile 2.86 arasında değişirken, anneye ilişki değerlendirmeleri z -değerleri -2.85 ile .68, babayla ilişki değerlendirmeleri z -değerleri -2.09 ile .85, öznel iyi oluş puanları z -değerleri -2.99 ile 1.90, benlik saygısı puanları z -değerleri -3.14 ile 1.85, anlamın varlığı puanları z -değerleri -2.72 ile 1.55, anlam arayışı puanları z -değerleri -2.40 ile 1.57 arasında değişmektedir. Bu bulgular verisetinde tek değişkenli bir aykırı değer olmadığını göstermektedir. Son olarak, ki-kare (χ^2) analizi ve bağımsız örneklem için t-testinin varsayımları incelenmiştir. Ki-

kare (χ^2) analizinin istatistiksel olarak test edilecek bir varsayımı bulunmaktadır (Dancey ve Reidy, 2007). Bunlardan ilki gözlemlerin birbirinden bağımsız olmasıdır. Bu varsayım araştırma tasarımıyla ilgilidir ve istatistiksel olarak test edilemez. İkinci varsayım, her bir hücredeki frekans sayısının 5 üstünde olması, ancak eğer hücrelerde frekans sayısı 5'in altında ise bu hücrelerinin toplam hücrelere oranının %25 ve altında olması gerekmektedir (Dancey ve Reidy, 2007). Bu varsayım χ^2 analizlerinden önce incelenmiş ve karşılandığı görülmüştür. Bağımsız örneklem için *t* testinin ise normallik ve varyansların homojenliği varsayımları bulunmaktadır (Hinton, McMurray ve Brownlow, 2014) Normallik varsayımı örneklem büyüklüğü dikkate alınarak uzmanların önerileri doğrultusunda çarpıklık ve basıklık değerleri ve normal Q-Q plot grafikleri incelenerek kontrol edilmiştir (George ve Mallery, 2016; Hair ve diğerleri, 2014; Pituch ve Stevens, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2012). Genel bir kural olarak, çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 değer aralığında olması verilerin normallikten belirgin bir şekilde sapma göstermediğine işaret etmektedir (George ve Mallery, 2016). Veri setinde anne babası boşanmış lise öğrencisi ergenlerde çarpıklık ve basıklık değerlerinin sırasıyla yaş değişkenini için .14 ve .55, anneyle ilişki değerlendirmelerinde -.99 ve -.23, babayla ilişki değerlendirmelerinde -.25 ve -1.32, öznel iyi oluş puanlarında -.02 ve -.67, benlik saygısı puanlarında .10 ve -.54, anlam arayışı puanlarında -.49 ve -.51, ve anlamın varlığı puanlarında -.46 ve -.81 olarak hesaplanmıştır. Anne ve babası birlikte lise öğrencisi ergenler için ise yaş değişkenini için .18 ve -.03, anneyle ilişki değerlendirmelerinde -.1.66 ve 3.02, babayla ilişki değerlendirmelerinde -.1.69 ve 3.26, öznel iyi oluş puanlarında -.57 ve -.06, benlik saygısı puanlarında -.54 ve .24, anlam arayışı puanlarında -.62 ve -.28, ve anlamın varlığı puanlarında -.46 ve -.81 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular kullanılan değişkenlerinin genel olarak normale yakın bir dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. Anne-babası birlikte ergenlerin normal dağılımdan sapma gösteren iki alt boyut olan anneyle ilişki değerlendirmeleri ve babayla ilişki değerlendirmelerinin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, bu ergenlerin hem anneleriyle hem de babalarıyla ilişkilerini oldukça olumlu bir şekilde değerlendirdikleri ve bu nedenle bu değişkenlerin dağılımlarının çarpık olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, normal Q-Q plot grafiklerinin incelenmesi sonucunda hem anne babası birlikte olan hem de anne babası ayrı ergenlerde verilerin oldukça normale yakın bir dağılım gösterdiği

gözenmiştir. Sonuç olarak, bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde sürekli değişkenlerin her iki grupta normale yakın bir dağılım gösterdiği söylenebilir. Bağımsız örneklem için t-testinin son varsayımı olan varyansların homojenliği varsayımı Levene testi ile kontrol edilmiştir. Levene testi evren varyans değerleri gruplar arasında benzerdir hipotezini test etmektedir (Hinton ve diğerleri, 2014). Bu varsayım bazı bağımsız örneklem için t-testi analizlerinde ihlal edildiğinden, varyansların homojenliği varsayımının ihlali durumunda kullanılması önerilen Welch t-testi kullanılmıştır (Hinton ve diğerleri, 2014; Ho, 2014).

Analiz sonuçları etki büyüklüğü tahminleriyle birlikte rapor edilmiştir (Cohen, 1992). Etki büyüklüğü elde edilen istatistiksel sonuçların pratikte ne kadar anlamlı olduğu hakkında bilgi sağlamaktadır. Ki-kare (χ^2) analizlerinde kullanılan etki büyüklüğü 2x2 tablolarda Phi katsayısı iken 2x2 den büyük tablolarda (Örneğin., 2x3 gibi) Cramér's V'dir (Rea ve Parker, 2014). Her iki etki büyüklüğünde .00 ile .09 arasındaki değerler çok düşük, .10 ile .19 arasındaki değerler düşük, .20 ile .39 arasındaki değerler orta düzeyde, .40 ile .59 arasındaki değerler göreceli olarak yüksek, .60 ile .79 yüksek ve .80 ve üzeri çok yüksek düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir (Rea ve Parker, 2014). Diğer taraftan bağımsız örneklem için t-testinde ise sıklıkla kullanılan etki büyüklüğü Cohen's *d*'dir. Bu etki büyüklüğünde ise .20 civarı değerler düşük, .50 civarı değerler orta, .80 civarı değerler yüksek düzeyde etki büyüklüğünde işaret etmektedir (Cohen, 1992). Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. BULGULAR

Bu bölümde denenceleri test etmek amacıyla yapılan istatistiksel analizlere yönelik bilgiler ve analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1 Örneklemeye İlişkin Bulgular

Tablo 1’de örneklemeye ait betimsel istatistikler verilmiştir. Anne-babası boşanmış ergenlerin cinsiyet ve sınıf düzeyine göre frekans dağılımları ve yüzdeleri, yaş değişkenine ait ortalama ve standart sapma değerleri görülmektedir.

Tablo 1: Çalışma Grubuna İlişkin Betimsel İstatistikler

	Birlikte		Boşanmış	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Cinsiyet				
Erkek	97	39.6	130	60.2
Kadın	148	60.4	86	39.8
Toplam	245	100	216	100
Sınıf Düzeyi				
9. Sınıf	65	26.5	70	32.4
10. Sınıf	99	40.4	72	33.3
11.Sınıf	61	24.9	44	20.4
12.Sınıf	20	8.2	30	13.9
Toplam	245	100	216	100
	Ort.	S.s	Ort.	S.s
Yaş	15.99	.99	15.92	1.14

4.2 Birinci Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 1: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve okul başarısı değerlendirmesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 2’de okul başarısı değerlendirmelerine göre anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin frekans dağılımları ve yüzdeleri aynı zamanda χ^2 analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 2: Okul Başarısı Değerlendirmelerine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ve Ki-Kare Testi Sonuçları

Değişken	Birlikte		Boşanmış		χ^2	<i>p</i>
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%		
Okul Başarısı					5.33	.070
Başarısız	21	8.6	20	9.2		
Orta Düzeyde	124	50.6	130	60.2		
Başarılı	100	40.8	66	30.6		
Toplam	245	100	216	100		

Tablo 2’de görüldüğü gibi okul başarısı değerlendirmeleri ile aile durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($\chi^2(2, N=461) = 5.33, p > .05$, Cramr’s *V* = .11). Bu bulgular anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin algılanan başarı değerlendirmelerinin benzer olduğunu göstermektedir.

4.3 İkinci Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 2: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 3’te kardeş sayısına göre anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin frekans dağılımları ve yüzdeleri aynı zamanda χ^2 analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 3: Kardeş Sayısına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ve Ki-Kare Testi Sonuçları

Değişken	Birlikte		Boşanmış		χ^2	<i>p</i>
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%		
Kardeş Sayısı					50.27	.001**
Kardeşim Yok	5 _b	2.0	35 _a	16.2		
Tek Kardeş	43 _b	17.6	67 _a	31.0		
İki Kardeş	75 _a	30.6	34 _b	15.7		

Üç ve daha Fazla	122 _a	49.8	80 _b	37.0
Toplam	245	100	216	100

Not: $p < .001^{**}$, Oranlar arasında anlamlı bir farklılık vardır: $a > b$.

Tablo 3'te görüldüğü gibi kardeş sayısı ile aile durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2(3, N=461) = 50.27, p < .001$, Cramér's $V = .33$). Farklılığın kaynağını tespit etmek için Bonferoni düzeltmesi yapılarak gerçekleştirilen z -testleri sonucunda, anne babası birlikte olan lise öğrencilerinin iki ya da üç kardeşe sahip olma olasılığının anne babası boşanmış olan lise öğrencilerinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda, anne babası boşanmış olan lise öğrencilerinin kardeşe sahip olmama ya da bir kardeşe sahip olma olasılıkları anne-babası birlikte olan lise öğrencilerinden anlamlı bir şekilde yüksektir.

4.4 Üçüncü Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 3: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 4'te anne eğitim düzeyine göre anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin frekans dağılımları ve yüzdeleri aynı zamanda χ^2 analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 4: Anne Eğitim Düzeyine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ve Ki-Kare Testi Sonuçları

Değişken	Birlikte		Boşanmış		χ^2	p
	n	%	n	%		
Anne Eğitim Düzeyi					25.44	.001 ^{**}
İlkokul ve Altı	143 _a	58.4	93 _b	43.1		
Ortaokul	77	31.4	64	29.6		
Lise	23 _b	9.4	47 _a	21.8		

Üniversite ve Üstü	2 _b	0.8	12 _a	5.6
Toplam	245	100	216	100

Not: $p < .001^{**}$, Oranlar arasında anlamlı bir farklılık vardır: $a > b$.

Tablo 4’te görüldüğü gibi anne eğitim düzeyi ile aile durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2(3, N=461) = 25.44, p < .001$, Cramér’s $V = .24$). Farklılığın kaynağını tespit etmek için Bonferoni düzeltmesi yapılarak gerçekleştirilen z -testleri sonucunda, anne babası birlikte olan lise öğrencilerin anne eğitim düzeyinin ilkökul ve altı olma olasılığının anne-babası boşanmış lise öğrencilerinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan, anne-babası boşanmış lise öğrencilerinden anne eğitim düzeyinin lise ya da üniversite ve üstü olma olasılığının anne babası birlikte olan lise öğrencilerinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, yüksek anne-eğitim düzeyinin boşanma için bir risk faktörü olduğu söylenebilir.

4.5 Dördüncü Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 4: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 5’te baba eğitim düzeyine göre anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin frekans dağılımları ve yüzdeleri aynı zamanda χ^2 analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 5: Baba Eğitim Düzeyine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri ve Ki-Kare Testi Sonuçları

Değişken	Birlikte		Boşanmış		χ^2	p
	n	%	n	%		
Baba Eğitim Düzeyi					4.60	.203
İlkokul ve Altı	88	35.9	85	39.4		
Ortaokul	81	33.1	53	24.5		
Lise	61	24.9	59	27.3		
Üniversite ve Üstü	15	6.1	19	8.8		
Toplam	245	100	216	100		

Tablo 5’te görüldüğü gibi baba eğitim düzeyi ile aile durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($\chi^2(3, N=461) = 4.60, p > .05$, Cramér’s $V = .10$). Başka bir ifadeyle, anne-babası boşanmış lise öğrencilerinin ve anne-babası birlikte lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyleri birbirine benzerdir.

4.6 Beşinci Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 5: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anne ile ilişki değerlendirmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 6’da anneye ilişki değerlendirmelerine göre anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin ortalama ve standart sapma değerleri ve bağımsız örneklem için *t*-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 6: Anneye İlişki Değerlendirmelerine İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları

	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Cohen’s d</i>
Birlikte	3.64	.58	331.83	6.03	.001**	.58
Boşanmış	3.17	1.02				

Not: $p < .001^{**}$.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin anneye ilişki değerlendirmelerinde anlamlı bir farklılık vardır ($t(331.83) = 6.03, p < .001$, Cohen’s $d = .58$). Bu bulgular, anne babası birlikte olan ergenler anne-babası boşanmış ergenlerden daha olumlu anneye ilişki değerlendirmelerine sahip olduğunu göstermektedir.

4.7 Altıncı Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 6: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve baba ile ilişki değerlendirmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 7’de babayla ilişki değerlendirmelerine göre anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin ortalama ve standart sapma değerleri ve bağımsız örneklem için *t*-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 7: Babayla İlişki Değerlendirmelerine İlişkin Bağımsız Örneklemeler İçin T-Testi Sonuçları

	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Cohen's d</i>
Birlikte	3.55	.67	341.82	10.22	.001**	.98
Boşanmış	2.65	1.13				

Not: $p < .001^{**}$.

Tablo 7'de görüldüğü gibi, anne- babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin babayla ilişki değerlendirmelerinde anlamlı bir farklılık vardır ($t(341.82) = 10.22$, $p < .001$, Cohen's $d = .98$). Bu bulgular, anne babası birlikte olan ergenler anne-babası boşanmış ergenlerden daha olumlu babayla ilişki değerlendirmelerine sahip olduğunu göstermektedir.

4.8 Yedinci Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 7: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve öznel iyi oluş arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 8'de anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin öznel iyi oluş puanları ortalama ve standart sapma değerleri ve bağımsız örneklemeler için t -testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 8: Öznel İyi Oluş Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklemeler İçin T-Testi Sonuçları

	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Cohen's d</i>
Birlikte	25.48	5.29	459	5.59	.001**	.52
Boşanmış	22.58	5.84				

Not: $p < .001^{**}$.

Tablo 8'de görüldüğü gibi, anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin öznel iyi oluş puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ($t(459) = 5.59$, $p < .001$, Cohen's $d = .52$). Bu bulgular, anne babası birlikte olan ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin

anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu göstermektedir.

4.9 Sekizinci Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 8: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 9'da anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin benlik saygısı puanları ortalama ve standart sapma değerleri ve bağımsız örneklem için *t*-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 9: Benlik Saygısı Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi

Sonuçları

	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Cohen's d</i>
Birlikte	31.08	5.40	459	4.62	.001**	.43
Boşanmış	28.80	5.18				

Not: $p < .001^{**}$.

Tablo 9'da görüldüğü gibi, anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin benlik saygısı puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ($t(459) = 4.62, p < .001$, Cohen's $d = .43$). Bu bulgular, anne babası birlikte olan ergenler benlik saygısı düzeylerinin anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu göstermektedir.

4.10 Dokuzuncu Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 9: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anlam arayışı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 10'da anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin anlam arayışı puanları ortalama ve standart sapma değerleri ve bağımsız örneklem için *t*-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 10: Anlam Arayışı Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları

	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Cohen's d</i>
Birlikte	23.97	7.50	459	2.57	.010*	.24
Boşanmış	22.17	7.54				

Not: $p < .01^*$.

Tablo 10 da görüldüğü gibi, anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin anlam arayışı puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ($t(459) = 2.57, p < .01, \text{Cohen's } d = .24$). Bu bulgular, anne babası birlikte olan ergenlerin anlam arayışı düzeylerinin anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu göstermektedir.

4.11 Onuncu Denenceye İlişkin Bulgular

Denence 10: Aile birlikteliği durumu (boşanmış, boşanmamış) ve anlamın varlığı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11 de anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin anlam varlığı puanları ortalama ve standart sapma değerleri ve bağımsız örneklem için *t*-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 11: Anlam Varlığı Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Sonuçları

	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Cohen's d</i>
Birlikte	26.00	7.14	459	3.01	.003*	.28
Boşanmış	23.95	7.51				

Not: $p < .01^*$.

Tablo 11 de görüldüğü gibi, anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin anlam varlığı puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ($t(459) = 3.01, p < .01, \text{Cohen's } d = .28$). Bu bulgular, anne babası birlikte olan ergenlerin anlam varlığı düzeylerinin anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

5.1 Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerin sosyo-demografik özellikleri, öznel iyi oluş düzeyleri, benlik saygısı düzeyleri, anlam arayışı düzeyleri ve anlamın varlığı düzeyleri karşılaştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan aile durumu (boşanmış, boşanmamış) ve okul başarısı değerlendirmesi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı hipotezinin test edilmesi sonucunda, aile birlikteliği durumu ve okul başarısı değerlendirmesi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu araştırmanın birinci denencesini desteklememektedir.

Bu bulgular daha önce gerçekleştirilen ve boşanmış- boşanmamış aile çocuklarının okul başarısı değerlendirmesini karşılaştıran bazı araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Örneğin; Uzun (2013), annesi babası boşanmış ve boşanmamış çocukların okul başarılarını karşılaştırdığı çalışmada, boşanmanın okul başarısı ile ilişkili olmadığını bulmuştur. Literatür incelemesi yapıldığında boşanma olayının çocukların akademik başarıları üzerinde olumsuz etkileri olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Kahraman, 2016; Köseoğlu ve Yıldız, 2018; Öngider, 2013; Potter, 2010; Sun, 2001; Şentürk, 2006). Bu çalışmaların yanı sıra ailesi boşanmış öğrencilerin ailesi boşanmamış aileye sahip akranlarına göre daha yüksek okul başarısı gösterdiği araştırmalar da bulunmaktadır (Karakuş, 2003).

Her durumda olduğu gibi boşanma olayında da çocukların etkilenme dereceleri farklılık gösterebilir (Kahraman, 2016). Bu etkilenmeler çocuğun yaşına, gelişim ve kişilik özelliklerine göre değişir (Türkarlan, 2007). Amato (2000), boşanma olayının ergenlerde okul başarısında olumsuz etkilere yol açacağını belirtmiştir. Okul başarısı çocuğun sadece aile hayatıyla ilgili bir kavram değil aynı zamanda öğrencinin zeka düzeyi, bedensel gelişimi, duygusal ve zihinsel özellikleri gibi kişisel faktörlerin yanı sıra öğretmenin öğrenciye ilişkin tutum ve davranışları, öğrencinin öğretmene ilişkin tutum ve davranışları, çocuğun öğrenme motivasyonu gibi okul ve çocukla ilgili

süreçleri içine alan karmaşık bir olgudur. Bu araştırmada boşanmanın okul başarısı ile anlamlı bir ilişki içerisinde bulunmaması, okul başarısını belirleyen tek etmenin boşanma durumu olmadığı ile açıklanabilir.

Araştırmanın bir diğer hipotezinde aile birlikteliği durumu (boşanmış- boşanmamış) ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı test edilmiştir. Aile birlikteliği durumu ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Anne babası boşanmış olan lise öğrencilerinin kardeşe sahip olmama ya da bir kardeşe sahip olma olasılıkları anne-babası birlikte olan lise öğrencilerinden anlamlı bir şekilde yüksektir. Bu bulgu araştırmanın ikinci denencesini desteklemektedir. Daha önce gerçekleştirilen ebeveyn birliktelik durumuna göre kardeş sayısının incelendiği araştırmalarda da benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Örneğin; Altuntaş (2012), kardeş sayısı değişkeni ile boşanma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve kardeş sayısı arttıkça boşanmaların azaldığını bulmuştur. Eyce (2002), demografik özelliklere göre boşanmaları incelemiş ve çocuksuz çiftlerin boşanmaların yarısından fazlasını oluşturduğunu bulmuştur ayrıca boşanmalarda çocuksuz ailelerin en yüksek orana sahip olduğunu ve çocuk sayısı arttıkça boşanmaların azaldığını belirtmiştir. Literatür incelemesi yapıldığında ailedeki çocuk sayısı arttıkça boşanmaların azaldığı ve çocukların boşanma durumu için engelleyici etmen olarak görüldüğü bulunmuştur (Altuntaş, 2012; Knoester ve Booth, 2000; Previti ve Amato, 2003; Sönmez, 2001). Doğan (2016), ebeveynlerin boşanma kararı almadan önce çocukların yaşayacağı olumsuzlukları düşündüklerini ve boşanmayı ertelediklerini belirtmiştir. Bu araştırmanın da çocuk sayısının artmasının boşanma üzerinde caydırıcı bir faktör olduğunu gösteren araştırma sonuçlarını desteklediği söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü hipotezi aile birlikteliği durumu (boşanmış-boşanmamış) ile anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğudur. Araştırmanın bu hipotezi doğrulanmıştır. Aile birlikteliği durumu ile anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve anne eğitim düzeyi arttıkça boşanmaların da arttığı bulunmuştur. Bu bulgu, bu konudaki çeşitli çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Altuntaş (2012), anne eğitim seviyesi ile boşanmayı karşılaştırdığı çalışmasında eğitim seviyesi arttıkça boşanmaların da arttığını bulmuştur. Rao ve Sekhar (2002), boşanmanın sosyo

demografik değişkenler ile ilişkisini incelemiştir ve araştırma sonucunda kadın eğitim düzeyinin yükselmesi boşanmayı artırıcı bir faktör olarak bulgulanmıştır.

Kadınların eşlerine olan ekonomik bağımlılığı, nafaka veya çocuk velayetinde yaşanacak problemler kadınlar için boşanmayı erteleyici sebeplerdendir (Park ve Raymo, 2013). Blau (1997), üniversite mezunu kadınların genelde yüksek gelir ve işgücü katılımına sahip olduklarını belirtmiştir. Bu nedenle boşanmaya giden süreçte eğitim seviyesi yüksek kadınlar boşanmaya karşı izin verici bir tutum içerisindeyler (Martin ve Parashar, 2006).

Çimen (2012) kadının eğitim seviyesinin artması sonucu eşi ile bir problem yaşadığında boşanmayı düşünme oranının da arttığını bulmuştur. Kadının yükselen eğitim düzeyine bağlı olarak elde ettiği meslek ve istihdam olanağı hem aile içerisinde hem de toplumda statüsünün artmasını ve aile içerisindeki kararlarda daha etkin olmasını sağlamıştır (Çimen, 2012). Anne eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak artan ekonomik kendine yeterlilik, kadının boşanmasını artırıcı bir etmen olarak görülmektedir (Heaton, Cammack ve Young, 2001). Geleneksel aile yapısının yerini modern ve çekirdek aileye bırakması, eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak iş imkanlarının genişlemesi ve ekonomik bağımsızlaşma, ekonomik yeterlilik ile çocukların gelecekleri için daha az kaygılanma gibi sebeplerin annelerin boşanmaya ilişkin kararlar alırken daha cesaretli davranmalarına yol açtığı düşünülebilir. Kadının eğitim seviyesinin yükselmesi sonucu, kişisel gelişimine yaptığı katkılardan dolayı kendini daha iyi ifade edebilmesi, duygularını ve düşüncelerini uygulamaya geçirebilmesi, evlilik süresi boyunca yaşadığı olumsuzlukları bitirebilme adına alabileceği kararlarda daha özgür davranabilmesi boşanma olayını artırıcı etmenlerden olabilir. Bu araştırmanın bulgusuna göre kadının eğitim düzeyinin yükselmesinin boşanma için bir risk faktörü olduğu söylenebilir.

Araştırmanın dördüncü hipotezi aile birlikteliği durumu (boşanmış- boşanmamış) ile baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğudur. Bu denence doğrulanmamıştır. Baba eğitim düzeyi ile boşanma arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ve anne babası boşanmış ve anne babası birlikte olan ergenlerin baba eğitim seviyelerinin genel olarak birbirine benzer olduğu bulunmuştur. Literatür incelemesi yapıldığında bu araştırma bulgularına benzer çalışmalar olduğu görülmektedir.

Örneğin; Erkan (2017), boşanma olgusunun belirleyicilerini araştırdığı çalışmasında erkeğin eğitim seviyesi ve boşanma arasında bir ilişki olmadığını bulmuştur.

Literatürde erkek eğitim seviyesi arttıkça boşanmanın da arttığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Sürebiçer (2008), boşanmış aileler ile yaptığı çalışmasında erkeğin eğitim seviyesi arttıkça boşanma oranının da arttığını bulmuştur. Lyngstad (2005) da eğitim seviyesinin yükselmesinin boşanma için bir risk faktörü olduğunu belirtmiştir. Yıldırım (2004) ise eğitim seviyesi yükseldikçe erkeklerde boşanma oranlarının yükseldiğini fakat kadınlarda boşanma oranlarının azaldığını bulmuştur.

Babalar, eğitim düzeylerinin yükselmesi ile aile hakkında daha fazla bilgi sahibi olma, geleneksel evlilik çeşitlerinden ziyade eşlerini tanıyarak ve kendi seçimleri ile bir araya gelerek aile kurma, düzenli bir gelire sahip oldukları için maddi sıkıntılar yaşamama gibi faktörlerden dolayı boşanma düşüncesinden uzaklaşabilirler. Toplumlarda babalık duygusu ve babaların çocuklarına karşı hissettikleri sorumluluklar, kültürler arası farklılık gösterebilmektedir. Ancak pek çok kültürde babalığa çok önem verilmektedir (Anderson, Kaplan ve Lancaster, 2007). Babaların, eğitim seviyelerinden bağımsız olarak çocukları üzerinde sorumluluk hissettikleri ve bu nedenle boşanma fikrini düşünmedikleri söylenebilir. Bu araştırmada, babaların eğitim seviyesi ile boşanma arasında anlamlı bir ilişkinin olmamasının sebebi; baba eğitim seviyesinin boşanmayı tek başına etkileyen bir faktör olmadığı ile açıklanabilir.

Araştırmanın bir diğer hipotezinde, anne- babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin anneyle ilişki değerlendirmelerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Araştırmanın bu hipotezi doğrulanmıştır. Anne ile ilişki değerlendirmesi ve boşanma arasında anlamlı bir ilişki vardır ve anne babası birlikte olan ergenlerin anne-babası boşanmış ergenlerden daha olumlu anneyle ilişki değerlendirmelerine sahip olduğu bulunmuştur. Bu konu ile ilgili daha önce yapılan araştırmalar incelendiğinde benzer bulgulara rastlanmaktadır. Öngider (2013), annesi babası boşanmış olan çocukların, evli aile çocuklarına göre annelerini daha fazla kontrol edici olarak gördüklerini bulmuştur. Boşanma sonucunda evden uzaklaşan babalar çocuğun yaşamından da uzaklaşmakta ve bu durumda anneler çocuğun yaşamında kendilerini 'hem anne hem baba' olarak hissetmektedirler. Bu durumda boşanmış anneler, evli ailelerdeki annelere göre çocuk üzerinde daha fazla denetleyici otorite kurduklarından

dolayı çocukları tarafından kontrol edici anneler olarak algılanabilmektedirler (Öngider, 2013). Bu araştırmada boşanmış aileye sahip ergenlerin, anne ile ilişkilerini olumsuz olarak değerlendirmelerinin sebepleri; boşanma olayını deneyimleyen çocuğun süreç içerisinde günlük yaşamını sekteye uğratan durumlara maruz kalması, yoksunluk hissi, aile birlikteliğinin bozulması, anne ile birlikte yaşıyorsa annenin aşırı koruyucu tutumu, velayet annede değilse çocuğa söylenen anneyi kötüleyici cümleler gibi etmenler olabilir. Boşanma sebepleri de çocuğun anne ile ilişki değerlendirmesinde etkileyici bir faktördür. Annenin evi terk etmesi, aldatması, ev ve çocukları ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmemesi gibi sebeplerden dolayı boşanma durumu gerçekleşmişse çocuklar, anne ile olan ilişkilerini olumsuz olarak değerlendirebilirler.

Bu araştırmanın altıncı hipotezinde anne- babası birlikte ve anne- babası boşanmış olan ergenlerin baba ile ilişki değerlendirmelerinde anlamlı bir farklılaşma olup olmadığı test edilmiştir. Araştırma hipotezi doğrulanmıştır. Baba ile ilişki değerlendirmesi ve boşanma arasında anlamlı bir ilişki vardır ve anne babası birlikte olan ergenlerin anne-babası boşanmış ergenlerden daha olumlu babayla ilişki değerlendirmelerine sahip olduğu bulunmuştur. Bu konu ile ilgili daha önceden yapılan çalışmalar incelendiğinde benzer sonuçlar görülmektedir. Amato ve Gilbreth (1999), yaptıkları meta- analiz çalışmasında boşanma sonrası baba çocuk ilişkisinin çocuğun psikolojik durumuna etkisini incelemişlerdir. Boşanma sonrasında babaların çocukları ile ilgili pek çok sorumluluktan uzaklaştıkları ve çocukları ile ilişkilerinin bozulduğu görülmüştür. Yu, Pettit, Lansford, Dodge ve Bates (2010), ebeveyn çatışması ve boşanmanın çocuk- yetişkin ilişkisine etkisini araştırdıkları boylamsal çalışmalarında, boşanma sonucu yaşanan stresli olayların baba- çocuk ilişkilerindeki kaliteyi bozduğunu bulmuşlardır. Bu araştırmada ergenlerin, babaları ile olan ilişkilerini olumsuz olarak değerlendirmelerinin sebebi; boşanma sonrasında evden ayrılan babanın, çocukları ile iletişim eksikliği yaşaması, paylaşımlarının azalması, birlikte kaldığı ebeveynin olumsuz tutumları, çocukların kendilerini yalnız hissetmeleri gibi faktörler olabilir.

Boşanma sonrası olumlu baba-çocuk ilişkisinin devam ettirilmesi, çocukların öznel iyi oluş düzeylerini yükseltmektedir (Amato, Meyers ve Emery, 2009). Nitekim; King ve

Sobolewski (2006), boşanma sonrası baba- ergen görüşme sıklığı ile olumlu ilişkileri arasında pozitif korelasyon olduğunu bulmuştur. Boşanma sonrası babaları ile daha sık görüşen ergenler, babalarının sevgilerinden daha emin olduklarını belirtmişlerdir (Fabricius ve Luecken, 2007). Boşanma durumu sonucunda, anne veya babadan uzaklaşan bazı gençler içe kapanma, kendilerini terk edilmiş hissetme, hayata ve insanlara karşı güven problemi yaşama gibi olumsuz durumlarla karşılaşmaktadırlar (Kahraman, 2016). Boşanma sonrasında çocuklar velayetinin olduğu ve aynı evde yaşadığı anne veya babasından duygusal destek bekleyebilirler. Ancak velayeti alan anne baba kendi problemlerine daha fazla odaklanabilir ve çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılamada güçlük yaşayabilir (Öngider, 2013). Bu durumda çocuklar anne, baba veya her iki ebeveyne karşı olumsuz bir ilişki tutumu değerlendirmesinde bulunabilirler. Ayrıca boşanma sonucunda ebeveynleri ile yaşayamayan, akraba veya sevgi evleri gibi ortamlarda kalmak zorunda olan ergenler, her iki ebeveynine karşı olumsuz duygu besleyebilirler. Bu olumsuz duyguların ergenin genel mutluluk düzeyini düşürücü bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer hipotezinde aile birlikteliği durumuna göre ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir. Bu hipotez doğrulanmıştır. Anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin öznel iyi oluş puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ve anne babası birlikte olan ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu bulunmuştur. Literatür incelendiğinde benzer bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin; Kartal (2013), anne babası birlikte olan ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin, anne babası ayrı olan ergenlerden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Amato ve Keith (1991), meta- analiz çalışması ile boşanmanın öznel iyi oluş üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Annesi babası boşanmış olan çocukların öznel iyi oluşlarının düşük olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde (árnoz-Yaben ve Garmendia (2016), boşanmış ebeveyne sahip olan bireylerin diğer akranlarına göre daha düşük öznel iyi oluş seviyesi gösterdiklerini bulmuştur. Chappel ve diğerleri (2014), aile içerisinde yaşanan stresli olayların ergenin yaşam doyumunu düşürdüğünü bulgulamışlardır. Gray ve diğerleri (2013), iki ebeveyni ile birlikte yaşayan ergenlerin mutluluk seviyelerinin, ebeveyn eksikliği yaşayan akranlarına göre daha mutlu olduklarını bulmuştur.

Kartal (2013), anne babanın ayrı ya da birlikte olmasının öznel iyi oluşun belirleyicilerinden biri olduğunu belirtmiştir. Dursun (2015) boşanmış anne babaya sahip ergenlerle yaptığı çalışmada öznel iyi oluş düzeyini artırıcı grupla psikolojik danışmanın etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Boşanma olayı ile birlikte ergenler, olumsuz duygularında artış yaşayabilir ve ergenlerin öznel iyi oluş gibi olumlu duygularında azalma görülebilir. Ergenlerin ev ortamında yaşadıkları ve boşanma ile sonuçlanan aile içi çatışmalar, olumlu duyguların azalmasına yol açabilir. Boşanma öncesi ve sonrası süreçte, aile düzenindeki bozulmalar, çatışmalar, ergene gösterilen tutum, ergenlik döneminin getirdiği kimlik bunalımı gibi faktörlerin etkisiyle ergenlerin olumlu duygularında azalma ve öznel iyi oluş seviyelerinde düşüş yaşadıkları söylenebilir. Bu araştırma bulguları, boşanmanın öznel iyi oluş seviyesini düşürdüğünü bulgulayan araştırmaları destekler niteliktedir.

Araştırmanın sekizinci hipotezinde aile birlikteliği durumuna göre benlik saygısının farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir. Araştırmanın bu denencesi doğrulanmıştır. Anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin benlik saygısı puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ve anne babası birlikte olan ergenlerin benlik saygısı düzeylerinin, anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu bulunmuştur. Bu konu ile ilgili daha önceden yapılan araştırmalar incelendiğinde benzer sonuçlar bulunduğu görülmüştür. Örneğin; Öztürk (2006), annesi babası boşanmış ergenlerin benlik saygısı düzeylerinin annesi babası boşanmamış akranlarına göre daha düşük olduğunu bulmuştur. Karakaya (2018), boşanmanın, ergenlerin benlik saygısı ve sosyal sorun çözme becerileri üzerindeki etkisini araştırmış ve boşanmış aileye sahip ergenlerin benlik saygılarının düşük olduğunu bulmuştur. Literatürde boşanmanın benlik saygısında düşüşle ilişkili olduğunu gösteren farklı araştırmalar da bulunmaktadır (Alparslan, 2016; Kurt, 2013; Kuyucu, 2007).

Ebeveyn boşanma sürecine maruz kalan çocuklar, boşanmaya sebep olduklarını düşünerek kendilerini suçlama eğilimindedirler (Goodman ve Pickens, 2001). Kendini suçlama düşüncesi ise, benlik saygısı ile negatif yönde ilişkilidir. Nitekim; boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin öz saygı düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür (Kasuto, 2017). Kendini iyi hissetmek, insan hayatında karşılaşılan zorluklarla mücadele etmede güven veren bir faktördür. Kendine güvenmek ise, sorunlu davranışlara karşı bir tampon görevi görür.

Ergenin, kimlik oluşturma sürecinde kritik bir dönemde bulunması, ben merkezci düşünce yapısında olduğundan dolayı boşanmadan kendisini sorumlu tutması, ev ortamında karşılaşılan çatışmalar sebebiyle kendini ifade edememesi ve güvensiz hissetmesi, genel mutluluk düzeyinin düşmesiyle kendilik imajının oluşamaması, aile birlikteliğinin parçalanmasıyla eksiklik yaşaması gibi sebepler, benlik saygısının düşmesine sebep olan etmenler olarak sıralanabilir. Bu araştırmanın bulguları, boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin benlik saygısının, boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin benlik saygısından daha düşük olduğunu gösteren araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Araştırmanın dokuzuncu hipotezinde aile birlikteliği durumuna göre anlam arayışı puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir. Araştırmanın bu hipotezi doğrulanmıştır. Anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin anlam arayışı puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ve anne babası birlikte olan ergenlerin anlam arayışı düzeylerinin anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir Şekilde yüksek olduğu grlmştir. Buna karşın, Yüksel (2013) ebeveyn birliktelik durumunun niversite ğrencilerinin anlam arayışı puanları ile ilişkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Yaşamda anlam arayışı, ruhsal iyi oluşa katkı sağlayan bir olgudur (Frankl, 2014). Demirbaş (2010), yaşamda anlam ile öznel iyi oluş arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Ergenlerin, aile ilişkilerinin iyi olduğu, kendilerini rahatça ifade ettiği, mutlu bir aile ortamında bulunmalarının, ergenin öznel iyi oluş seviyesini ve beraberinde yaşamda anlam arama düzeyini artıracadığı düşünülebilir. Davis, Wortman, Lehman ve Silver (2000), travma yaşayan kişilerde anlam arayışlarını incelemiş ve travma yaşayan kişilerin travmatik olaya odaklanarak ve onu anlamaya çalışarak mevcut yaşamda anlam arayışı içinde olmadıklarını belirtmiştir. Nitekim bu araştırmada, ergenlik döneminde olan bireyin, boşanmış ebeveyne sahip olması, ergenin, aile durumuna odaklanarak, yaşamda anlam arayışı içerisinde bulunmamasına sebep olduğu düşünülebilir.

Ergenlik döneminde gençler, hayatlarının anlamını ve amacını arayarak toplumda kendi öz kimliklerini geliştirirler. Yaşamla ilgili cevapları bulduklarında, bağımsız olarak ayakta durmaya, hedeflerine ulaşmaya ve nihayet kendileri ile barışık halde

yaşamaya devam ederler (Kang ve diğeri, 2009). Kimlik ve anlam ergenlik döneminde kendiliğinden gelişen birbiriyle uyumlu iki bileşendir (Negru-Subtirica ve diğeri, 2016). Steger ve diğeri (2006), başarılı kimlik gelişimine sahip olan bireylerin yüksek düzeyde anlam arayışı ve yaşam anlamına sahip olduklarını belirtmiştir. Boşanma durumu, ergenin kimlik gelişimini tamamlamasında engelleyici bir etki göstererek, dönemin başarısız geçmesine ve yaşamda anlam arama düşüncesinden uzaklaşmasına sebep olabilir. Araştırmanın bu sonucu, boşanmanın yaşamda anlam arama düzeyini düşürdüğünü bulgulayan araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Araştırmanın onuncu hipotezinde aile birlikteliği durumuna göre anlam varlığı puanlarının farklılaşp farklılaşmadığı test edilmiştir. Araştırmanın bu hipotezi doğrulanmıştır. Anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin anlam varlığı puanlarında anlamlı bir farklılık vardır ve anne babası birlikte olan ergenlerin anlam varlığı düzeylerinin anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur.

Literatür incelendiğinde, ebeveynleri ayrılmış olan ergenlerin, öznel iyi oluş ve benlik saygısı puanlarının düşük, depresyon puanlarının yüksek olduğu görülmektedir (Amato ve Keith, 1991; Karakaya, 2018; Tezcan, 2017). Logoterapiye dayalı olarak yapılan grupla psikolojik danışma çalışmalarında, bireylerin öznel iyi oluş seviyelerinin yükseldiği (Ok, 2016), sağlıklı kimlik geliştirme algılarının oluştuğu (Şanlı, 2016) ve depresyon seviyelerinin azaldığı (Robotmili ve diğeri, 2015) görülmüştür. Blair (2004), ergenlerin, zor durumlarla karşı karşıya kaldıklarında, hayatlarını anlamdan yoksun hissettiklerini ve anlamsızlık durumu yaşadıklarını belirtmiştir. Depresyon; çevresel etmenler, kişiler arası problemler, kişinin hayatındaki anlam eksikliği gibi faktörlerin birleşiminden oluşabilir (Robotmili ve diğeri, 2015). Yapılan bir araştırmada, yaşamının anlamlı olduğuna inanan bireylerin, depresyon seviyelerinin düşük olduğu görülmüştür (Feldman ve Snyder, 2005). Boşanmış ebeveyne sahip bir ergen, gelişim döneminden kaynaklı streslerin de etkisiyle, depresyon ve buna bağlı olarak, hayatta anlam eksiliğinin yaşanması gibi istenmeyen durumları deneyimleyebilir. Bu araştırma bulgusu ile ilgili alan yazında sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmektedir. Araştırma bulgusunda ebeveyni boşanmış olan

ergenlerin, ebeveyni birlikte olan ergenlere göre anlamın varlığı puanlarının düşük olmasının sebebinin; ergenin kendisini depresyonda hissetmesi, genel mutluluk düzeyinin düşük olması, boşanma olayından kendisinin sorumlu olduğunu düşünmesi, yalnızlık hissetmesi, benlik imajının gelişmemiş olması gibi faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç olarak, boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerin okul başarısı değerlendirmeleri incelendiğinde, okul başarısı değerlendirmesi ile ebeveyn boşanmasının ilişkili olmadığı bulunmuştur. Ebeveyn birliktelik durumuna göre kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve ebeveyni boşanmış ergenlerin kardeşe sahip olmama ya da bir kardeşe sahip olma olasılıklarının, ebeveyni birlikte olan ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür. Aile birlikteliği durumu ile anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve anne eğitim düzeyi arttıkça boşanmaların da arttığı bulunmuştur. Buna karşın aile birlikteliği durumuna göre baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgulanmıştır. Anne ve baba ile ilişki değerlendirmesi ve boşanma arasında anlamlı bir ilişki vardır ve anne-babası birlikte olan ergenlerin anne-babası boşanmış ergenlerden daha olumlu anneyle ve babayla ilişki değerlendirmelerine sahip olduğu bulunmuştur. Anne babası birlikte ve anne-babası boşanmış ergenlerin öznel iyi oluş, benlik saygısı, anlam arayışı ve anlamın varlığı anlamlı bir farklılık vardır ve anne babası birlikte olan ergenlerin öznel iyi oluş, benlik saygısı, anlam arayışı ve anlamın varlığı puanlarının, anne-babası boşanmış ergenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu araştırmanın, boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenler ile yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca boşanmış- boşanmamış ebeveyni sahip ergenlerle yapılan; yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik kavramlarının birlikte ele alındığı sınırlı sayıdaki araştırmalara literatür zenginliği katacağı düşünülmektedir.

Son olarak yapılan bu çalışmada elde edilen veriler ve bulgular, belli sınırlılıklar içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma, anne- babası boşanmış ve boşanmamış ergenler ve kullanılan ölçe araçları ile sınırlıdır.

5.2 Öneriler

Araştırma sonuçları ve sınırlılıkları dikkate alınarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir;

1. Annesi babası boşanmış ergenlerin yaşamda anlam seviyelerinin düşük bulunması durumunda yaşamda anlam oluşturma ve geliştirme programları uygulanabilir.
2. Annesi babası boşanmış ergenlerin yaşadığı olumsuzluklarla baş edebilmeleri ve daha çok olumlu duyguya sahip olabilmeleri için ergenlere öznel iyi oluşu artırma programları uygulanabilir.
3. Annesi babası boşanmış ergenlerin benlik saygısı puanlarının düşük bulunması durumunda, ergenler için, olumlu kişilik özelliklerinin artırılarak benlik gelişimini destekleyici psiko eğitim programları uygulanabilir.
4. Eğitim düzeyi yüksek ailelere, boşanmaların önüne geçmek amacıyla evlilikte uyum ve problem çözme becerileri ile ilgili eğitimler verilebilir.
5. Annesi babası boşanmış ergenlerin anne ve babaları ile olan ilişkilerini olumsuz olarak değerlendirmeleri sonucunda; ergenlere bireyle psikolojik danışma çalışmaları ve önleyici çalışmalar uygulanabilir.
6. Okullarda psikolojik danışmanlar grupla ve bireysel çalışmalarla, annesi babası boşanmış ergenler için önleyici çalışmalar düzenleyebilirler.
7. Anne- babalara boşanma sürecinin, kendileri ve çocukları üzerindeki olumsuz etkileri ile baş edebilmeleri için psikolojik destek verilebilir.
8. Ebeveynlere evlilik öncesi aile eğitim programları düzenlenerek, boşanmaların önüne geçilebilir.
9. Boşanmış ve boşanmamış anne babaya sahip ergenlerde, deney ve kontrol grupları oluşturularak yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik saygısını artırıcı eğitim programlarının etkililiğinin incelenmesi araştırılabilir.
10. Örneklem grubu değiştirilerek, üniversite öğrencileri, farklı meslek grupları, yetişkinler gibi gruplarda karşılaştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abbott, P., Tyler, M. ve Wallace, C. (2006). *An introduction to sociology: Feminist perspectives*. Florence: Taylor and Francis.
- Adler, A. (2016). *Yaşamın anlam ve amacı*. (K. Şipal, Çev.) (12. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Ağdemir, S. (1991). Aile ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 11-13. doi:10.21560/spcd.25017
- Ahioğlu-Lindberg, E. N. (2011). Piaget ve ergenlikte bilişsel gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1–10.
- Aktaş, Ö. (2011). *Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Akyol, S. U. (2013). *Boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin yalnızlık, yaşam doyumu, sosyal destek ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Alisinanoğlu, F. (2002). Gençlik dönemi özellikleri ve genç anne-baba iletişimi. *Eğitim ve bilim*, 27(123), 62-63.
- Alparslan, N. (2016). *Anne babası boşanmış ergenlerin benlik saygısı ve okula bağlılık düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Altuntaş, G. (2012). *Boşanmış ebeveynler ile boşanmamış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, benlik saygısı ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1269-1287.
- Amato, P. R. ve Gilbreth, J. G. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 61(3), 557–573. doi:10.2307/353560
- Amato, P. R. ve Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 26–46.
- Amato, P. R., Meyers, C. E. ve Emery, R. E. (2009). Changes in nonresident father-child contact from 1976 to 2002. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 58(1), 41–53. doi:10.1111/j.1741-3729.2008.00533.x

- Anderson, K. G., Kaplan, H. ve Lancaster, J. B. (2007). Confidence of paternity, divorce, and investment in children by Albuquerque men. *Evolution and Human Behavior*, 28(1), 1–10. doi:10.1016/j.evolhumbehav.2006.06.004
- Aral, N. ve Başar, F. (1998). Çocukların kaygı düzeylerinin yaş, cinsiyet, sosyo ekonomik düzey ve ailenin parçalanma durumuna göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 22(110), 7-11.
- Arslan, E. ve Arı, R. (2008). Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlama, güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 53-60.
- Arslan, G. (2017). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış olan ergenlerin internet bağımlılığı düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Arslan, S. (2018). *Boşanmanın lise öğrencileri üzerindeki etkisinin okul sosyal hizmeti bakış açısıyla incelenmesi: Sincan ilçesi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Austin, J. T. ve Vancouver, J. B. (1996). Goal constructs in psychology: Structure, process, and content. *Psychological Bulletin*, 120(3), 338–375. doi:10.1037/0033-2909.120.3.338
- Bahadır, A. (2000). Psikoterapi'de yeni bir yaklaşım: Logoterapi ve Viktor Frankl. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), 1-17.
- Balat, G. U. ve Akman, B. (2004). Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 175–183.
- Balkış-Balmur, F. (1972). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkilap Kitapevi.
- Barber, B. L. ve Eccles, J. S. (1992). Long-term influence of divorce and single parenting on adolescent family- and work-related values, behaviors, and aspirations. *Psychological Bulletin*, 111(1), 108–126.
- Barkley, A. D. (2014). *The effect of an early childhood divorce on self-esteem, relationship quality, and college adjustment in college students*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). University of Hartford, Hartford.
- Barnes, R. C. (2000). Viktor Frankl's logotherapy: Spirituality and meaning in the new millennium. *TCA Journal*, 28(1), 24–31.
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. New York: Guilford Press.
- Baymur, Feriha. (1990). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılâp kitapevi.

- Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 79–110. doi:10.18505/cuifd.254667
- Bilici, A. B. (2018). Çocuklarda hayatı anlamlandırma süreci. *Journal of International Social Research*, 11(60), 1221-1230.
- Blair, R. G. (2004). Helping older adolescents search for meaning in depression. *Journal of Mental Health Counseling*, 26(4), 333–347.
- Blau, F. D. (1997). *Trends in the well-being of American women, 1970-1995* (Working Paper No: 6206). National Bureau of Economic Research. doi:10.3386/w6206
- Brassai, L., Piko, B. F. ve Steger, M. F. (2011). Meaning in life: is it a protective factor for adolescents' psychological health? *International Journal of Behavioral Medicine*, 18(1), 44–51. doi:10.1007/s12529-010-9089-6
- Brown, B. B. ve Lohr, M. J. (1987). Peer-group affiliation and adolescent self-esteem: An integration of ego-identity and symbolic-interaction theories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 47–55. doi:10.1037/0022-3514.52.1.47
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bynum, M. K. ve Durm, M. W. (1996). Children of divorce and its effect on their self-esteem. *Psychological Reports*, 79(2), 447-450.
- Canbay, M. (2010). *Lise öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Cassell, E. J. (1998). The nature of suffering and the goals of medicine. *Loss, Grief & Care*, 8(1-2), 129–142. doi:10.1300/J132v08n01_18
- Chappel, A. M., Suldo, S. M. ve Ogg, J. A. (2014). Associations between adolescents' family stressors and life satisfaction. *Journal of Child and Family Studies*, 23(1), 76–84. doi:10.1007/s10826-012-9687-9
- Chase-Lansdale, P. L., Cherlin, A. J. ve Kiernan, K. E. (1995). The long-term effects of parental divorce on the mental health of young adults: A developmental perspective. *Child Development*, 66(6), 1614-1634. doi:10.1111/j.1467-8624.1995.tb00955.x
- Cihangir-Çankaya, Z. (2009). Özerklik desteği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve öznel iyi olma: Öz-belirleme kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 23-31.

- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159.
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları*. (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. ve Zonderman, A. B. (1987). Environmental and dispositional influences on well-being: longitudinal follow-up of an American national sample. *British Journal of Psychology*, 78 (3), 299–306.
- Crumbaugh, J. C. ve Maholick, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20(2), 200–207. doi:10.1002/1097-4679(196404)20:2<200::AID-JCLP2270200203>3.0.CO;2-U
- Csikszentmihalyi, M. ve Figurski, T. J. (1982). Self-awareness and aversive experience in everyday life. *Journal of Personality*, 50(1), 15-19. doi:10.1111/j.1467-6494.1982.tb00742.x
- Çelik, N.D. (2016). Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam ve yaşam amaçları arasındaki ilişki. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(1), 133–141.
- Çelik, N.D. ve Tezcan, F. (2017). The mediating role of basic psychological needs in the relationship between self-determination and meaning in life in adolescent. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1558–1570. doi:10.14687/jhs.v14i2.4509
- Çimen, L. K. (2012). Bir faktör olarak eğitimin kadının aile içi kararlara katılımı üzerine etkisi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 1(2), 78–90.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda benlik saygısı*. (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dancey, C. P. ve Reidy, J. (2007). *Statistics without maths for psychology: Using SPSS for Windows*. Harlow, England; New York: Pearson/Prentice Hall.
- Davis, C. G., Wortman, C. B., Lehman, D. R. ve Silver, R. C. (2000). Searching for meaning in loss: Are clinical assumptions correct? *Death Studies*, 24(6), 497–540. doi:10.1080/07481180050121471
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demirbaş-Çelik, N. ve İşmen-Gazioğlu, E. (2015). Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu: Türkçe geçerlik ve güvenilirliği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 42–60.

- Demirli, C. ve Arslan, G. (2018). Ergenlerin internet bağımlılığı düzeylerinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33), 49-64.
- Derman, O. (2008). Ergenlerde psikososyal gelişim, *Adolesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi*, 63, 19-21.
- Diener, E. ve Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science*, 7(3), 181-185. doi:10.1111/j.1467-9280.1996.tb00354.x
- Diener, E., Lucas, R. E. ve Scollon, C. N. (2009). Beyond the hedonic treadmill: Revising the adaptation theory of well-being. E. Diener (Ed.), *The Science of Well-Being: The Collected Works of Ed Diener* içinde, Social Indicators Research Series (ss. 103-118). Dordrecht: Springer Netherlands. doi:10.1007/978-90-481-2350-6_5
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Diener, E., Suh, E. ve Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 24(1), 25-41.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- Dilmaç, B. ve Bozgeyikli, H. (2009). Öğretmen adaylarının öznel iyi olma ve karar verme stillerinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 171-187.
- Dingiltepe, T. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile yaşam kalite düzeylerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Doğan, Ş. (2016). Çocukların boşanmaya caydırıcı etkisi. *Journal of Turkish Studies*, 11(2), 321-321. doi:10.7827/TurkishStudies.9352
- Doğan, T. ve Akıncı-Çötök, N. (2011). Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 165-170.
- Doğan, T., Sapmaz, F., Tel, F. D., Sapmaz, S. ve Temizel, S. (2012). Meaning in Life and subjective well-being among Turkish university students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 3rd. International Conference on New Horizons in Education- INTE 2012, 55, 612-617. doi:10.1016/j.sbspro.2012.09.543
- Dost, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Dost, M. T. (2005). Öznel iyi oluş ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 103-111.
- Duran, Ö. ve Eldeleklioğlu, J. (2005). Öfke kontrol programının 15 ve 18 yaş arası ergenler üzerindeki etkililiğinin araştırılması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 267-280. doi:10.17152/gefd.02119
- Dursun, A. (2015). *Anne babası boşanmış ergenlerin öznel iyi oluşunu artırma programının etkinliğinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Ekşi, B. (2005). Evliliğe hazırlık aşamasındaki karı-koca adaylarının evlilik ve anne-baba olma üzerine düşünceleri. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2(8), 75-85.
- Emmons, R. A. (1986). Personal strivings: An approach to personality and subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(5), 1058-1068. doi:10.1037/0022-3514.51.5.1058
- Emmons, R. A. (2005). Striving for the sacred: Personal goals, life meaning, and religion. *Journal of Social Issues*, 61(4), 731-745. doi:10.1111/j.1540-4560.2005.00429.x
- Emmons, R. A. ve McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377-389.
- Ercan, L. (2001). Ergenlik döneminde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 9(2), 47-58.
- Erkan, E. (2017). *Türkiye'de boşanma olgusunun belirleyicileri: panel veri analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Eryılmaz, A. ve Ercan, L. (2016). Öznel iyi oluşun cinsiyet, yaş grupları ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 139-151.
- Eryılmaz, A. ve Yorulmaz, A. (2006). The way of being happy for adolescents. Xth Conference of European Association for Research on Adolescence, sunulmuş bildiri, Antalya.
- Eryılmaz, A. ve Atak, H. (2011). Ergen öznel iyi oluşunun, öz saygı ve iyimserlik eğilimi ile ilişkisinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(37). doi:10.17755/esosder.03097
- Ewalds-Kvist, B. ve Lützn, K. (2015). Miss B pursues death and Miss P life in the light of V. E. Frankl's existential analysis/logotherapy. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 71(2), 169-197. doi:10.1177/0030222815570599

- Eyce, B. (2002). Demografik özelliklere göre Türkiye’de boşanma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 14, 81–98.
- Fabricius, W. V. ve Luecken, L. J. (2007). Postdivorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical health correlates for children of divorce. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 195–205. doi:10.1037/0893-3200.21.2.195
- Feldman, D. B. ve Snyder, C. R. (2005). Hope and the meaningful life: Theoretical and empirical associations between goal-directed thinking and life meaning. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(3), 401–421. doi:10.1521/jscp.24.3.401.65616
- Fiyakalı, N. C. (2008). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Flouri, E. (2006). Parental interest in children’s education, children’s self-esteem and locus of control, and later educational attainment: Twenty-six year follow-up of the 1970 British Birth Cohort. *The British Journal of Educational Psychology*, 76(1), 41–55. doi:10.1348/000709905X52508
- Frankl, V. (2009). *İnsanın anlam arayışı*. (V. Atayman, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Frankl, V. (2014). *Hayatın anlamı ve psikoterapi*. (V. Atayman, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Frisby, C. L. ve Tucker, C. M. (1993). Black children’s perception of self: Implications for educators. *The Educational Forum*, 57(2), 146–156. doi:10.1080/00131729309335405
- Furstenberg, F. F. (1990). Divorce and the American family. *Annual Review of Sociology*, 16(1), 379–403. doi:10.1146/annurev.so.16.080190.002115
- George, D. ve Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference*. New York: Routledge.
- Goodman, C. ve Pickens, J. (2001). Self-blame and self-esteem in college-aged children from divorced families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 34(3-4), 119-135. doi:10.1300/J087v34n03_07
- Gray, R. S., Chamrathirong, A., Pattaravanich, U. ve Prasartkul, P. (2013). Happiness among adolescent students in Thailand: Family and non-family factors. *Social Indicators Research*, 110(2), 703–719. doi:10.1007/s11205-011-9954-y
- Guthman, L. R. ve Robles-Pina, R. A. (2002). Demographic and educational influences on the self-esteem of adolescents from divorced and intact families in rural areas. *Professional Issues in Counseling*, 33, 51–56.

- Guttman, D. (2008). *Finding meaning in life, at midlife and beyond: wisdom and spirit from logotherapy*. London: Praeger.
- Gül, S. K. ve Güneş, İ. D. (2009). Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 79-101.
- Gün, E. (2006). *Spor yapanlarda ve spor yapmayan ergenlerde benlik saygısı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Gündoğdu, R. ve Yavuzer, Y. (2012). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öznel iyi oluş ve psikolojik ihtiyaçlarının demografik değişkenlere göre incelenmesi, 12(23), 115-131.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7. bs.). Harlow: Pearson Education Limited.
- Halama, P. ve Dedova, M. (2007). Meaning in life and hope as predictors of positive mental health: Do they explain residual variance not predicted by personality traits? *Studia psychologica*, 49(3), 191-200.
- Hannum, J. W. ve Dvorak, D. M. (2004). Effects of family conflict, divorce, and attachment patterns on the psychological distress and social adjustment of college freshmen. *Journal of College Student Development*, 45(1), 27-42. doi:10.1353/csd.2004.0008
- Harold, G. T. ve Conger, R. D. (1997). Marital conflict and adolescent distress: The role of adolescent awareness. *Child Development*, 68(2), 333-350. doi:10.1111/j.1467-8624.1997.tb01943.x
- Harter, S. (1993). Causes and Consequences of low self-esteem in children and adolescents. *Self-Esteem içinde* (ss. 87-116). Boston, MA: Springer US.
- Heaton, T. B., Cammack, M. ve Young, L. (2001). Why is the divorce rate declining in Indonesia? *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 480-490.
- Heine, S. J., Proulx, T. ve Vohs, K. D. (2006). The meaning maintenance model: On the coherence of social motivations. *Personality and Social Psychology Review*, 10(2), 88-110. doi:10.1207/s15327957pspr1002_1
- Hicks, J. A. ve King, L. A. (2007). Meaning in life and seeing the big picture: Positive affect and global focus. *Cognition and Emotion*, 21(7), 1577-1584. doi:10.1080/02699930701347304
- Hills, P. ve Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: A compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 33(7), 1073-1082. doi:10.1016/S0191-8869(01)00213-6

- Hinton, P. R., McMurray, I. ve Brownlow, C. (2014). *SPSS explained* (2. bs.). New York: Routledge.
- Ho, R. (2014). *Handbook of univariate and multivariate data analysis with IBM SPSS*. Boca Raton: CRC Press.
- Jurma, A. M. (2015). Impact of divorce and mother's psychological well-being on children's emotional, behavioral, and social competences. *Revista de Cercetare și Intervenție Socială*, 48, 69–82.
- Kahraman, S. (2016). *Boşanma sonrasında genç-ebeveyn ilişkilerinin sürdürülmesi ve öğrencinin akademik başarısına etkisi (Afyon ili örneği)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kang, K. A., Im, J. I., Kim, H. S., Kim, S. J., Song, M. K. ve Sim, S. (2009). The effect of logotherapy on the suffering, finding meaning, and spiritual well-being of adolescents with terminal cancer. *Journal of Korean Academy of Child Health Nursing*, 15(2), 136-144.
- Karahan, T. F. ve Sardoğan, M. E. (2004). *Psikolojik danışma ve psikoterapide kuramlar*. Samsun: Deniz Kültür Yayınları.
- Karakaya, Ş. (2018). *Boşanmanın çocukların benlik saygısı ve sosyal sorun çözme becerilerine etkisi: denizli örneğinde karşılaştırmalı bir çalışma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karakuş, S. (2003). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerinin incelenmesi ve okul başarısına yansımaları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kartal, M. A. (2013). *Ortaöğretim öğrencilerinin bazı değişkenlere göre öznel iyi oluş ve iletişim beceri düzeyleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Kasuto, M. (2017). *Boşanmış ailelerin çocuklarının boşanmamış ailelerin çocuklarına göre öz saygı ve ruh sağlığı değişkenlerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Kayma-Güneş, D. ve Gökler, R. (2017). Türkiye' de suça sürüklenen çocukların aile özellikleri. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3742-3755.
- Keskin, İ. (2007). *Boşanmanın sosyolojik ve psikolojik nedenleri ve boşanmanın ortaya çıkardığı sonuçlar (Niğde ili örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404. doi:10.17755/esosder.38790

- King, V. ve Sobolewski, J. M. (2006). Nonresident fathers' contributions to adolescent well-being. *Journal of marriage and the family*, 68(3), 537–557. doi:10.1111/j.1741-3737.2006.00274.x
- Knoester, C. ve Booth, A. (2000). Barriers to divorce: When are they effective? when are they not? *Journal of Family Issues*, 21(1), 78–99. doi:10.1177/019251300021001004
- Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 231–238.
- Kotan, Ş. T. (2016). *Boşanmış ve boşanmamış ailelere sahip üniversite öğrencilerinde reddedilme duyarlılığının bağlanma stilleriyle ilişkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Köseoğlu, S. A. ve Yıldız, Y. (2018). Tek ebeveynli çocukların yaşam deneyimleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 80–98.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik psikolojisi* (Altıncı Baskı.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurt, T. (2013). *Ebeveynleri boşanmış ergenlerin yılmazlık, benlik saygısı, başa çıkma ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi: Yılmazlığın aracı rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kuyucu, Y. (2007). *Boşanmış ailede yetişen ergenlerin bilişsel çarpıtmalarıyla benlik değeri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Larson, R. (1978). Thirty years of research on the subjective well-being of older Americans. *Journal of Gerontology*, 33(1), 109–125.
- Leary, M. R. ve Baumeister, R. F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (C. 32, ss. 1–62). New York: Academic Press. doi:10.1016/S0065-2601(00)80003-9
- Leontiev, D. A. (2005). Three facets of meaning. *Journal of Russian & East European Psychology*, 43(6), 45–72. doi:10.1080/10610405.2005.11059270
- Luhmann, M., Hofmann, W., Eid, M. ve Lucas, R. E. (2012). Subjective well-being and adaptation to life events: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(3), 592–615. doi:10.1037/a0025948
- Lyngstad, T. H. (2005). Why do couples with highly educated parents have higher divorce rates? *European Sociological Review*, 22(1), 49–60.
- Martin, S. P. ve Parashar, S. (2006). Women's changing attitudes toward divorce, 1974–2002: Evidence for an educational crossover. *Journal of Marriage and Family*, 68(1), 29–40.

- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. doi:10.1037/h0054346
- Myrin, B. ve Lagerström, M. (2006). Health behaviour and sense of coherence among pupils aged 14–15. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 20(3), 339-346. doi:10.1111/j.1471-6712.2006.00413.x
- Nazlı, S. (2009). *Aile danışmanlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Negru-Subtirica, O., Pop, E. I., Luyckx, K., Dezutter, J. ve Steger, M. F. (2016). The meaningful identity: A longitudinal look at the interplay between identity and meaning in life in adolescence. *Developmental Psychology*, 52(11), 1926–1936. doi:10.1037/dev0000176
- Newman, D. B., Nezelek, J. B. ve Thrash, T. M. (2018). The dynamics of searching for meaning and presence of meaning in daily life. *Journal of Personality*, 86(3), 368–379. doi:10.1111/jopy.12321
- Nicholson, T., Higgins, W., Turner, P., James, S., Stickle, F. ve Pruitt, T. (1994). The relation between meaning in life and the occurrence of drug abuse: A retrospective study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 8(1), 24–28. doi:10.1037/0893-164X.8.1.24
- Ok, E. (2016). *Anlam arayışı eğitim programının lise öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Öngider, N. (2011). Anksiyete düzeyleri açısından boşanmış ve evli anneler ile çocuklarının incelenmesi., 48(1), 66-70.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140–161. doi:10.5455/cap.20130510
- Özcan, U. (2018). *Ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış ergenlerin öz yeterlik ve sosyal destek düzeylerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Özen, Y. ve Gülaçti, F. (2010). Benlik-kavramı ve benliğin gelişimi bilen benliğe gereksinim var mı? *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 20–38.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özgüven, İ. E. (2014). *Evlilik ve aile terapisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler. *Düşünen Adam*, 7(3), 4–9.

- Öztekın, C. ve Tezer, E. (2009). The role of sense of coherence and physical activity in positive and negative affect of Turkish adolescents. *Adolescence*, 44(174), 421-432.
- Öztürk, S. (2006). *Anne- babası boşanmış 9- 13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne- babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Park, H. ve Raymo, J. M. (2013). Divorce in Korea: Trends and educational differentials. *Journal of marriage and the family*, 75(1), 110-126. doi:10.1111/j.1741-3737.2012.01024.x
- Parlak, S. (2014). *Yüksek öğrenim kredi yurtlar kurumunda barınan kız öğrencilerin yaşam anlam düzeyleri ile psikolojik dayanıklılıkları arasındaki ilişki (İstanbul örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Peters, B. ve Ehrenberg, M. F. (2008). The influence of parental separation and divorce on father-child relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(1-2), 78-109. doi:10.1080/10502550801973005
- Pituch, K. A. ve Stevens, J. (2016). *Applied multivariate statistics for the social sciences: Analyses with SAS and IBM's SPSS*. New York: Routledge.
- Potter, D. (2010). Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement. *Journal of Marriage and Family*, 72(4), 933-946.
- Previti, D. ve Amato, P. R. (2003). Why stay married? rewards, barriers, and marital stability. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 561-573. doi:10.1111/j.1741-3737.2003.00561.x
- Rathi, N. ve Rastogi, R. (2007). Meaning in life and psychological well-being in pre-adolescents and adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 33(1), 31-38.
- Rea, L. M. ve Parker, R. A. (2014). *Designing and conducting survey research: a comprehensive guide*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Reker, G. T. (2000). Theoretical perspective, dimensions, and measurement of existential meaning. G. T. Reker ve K. Chamberlain (Ed.), *Exploring existential meaning: Optimizing human development across the life span* içinde (ss. 39-55). London: Sage.
- Richardson, S. ve McCabe, M. P. (2001). Parental divorce during adolescence and adjustment in early adulthood. *Adolescence*, 36(143), 467-489.

- Robotmili, S., Sohrabi, F., Shahrak, M. A., Talepasand, S., Nokani, M. ve Hasani, M. (2015). The effect of group logotherapy on meaning in life and depression levels of Iranian Students. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 37(1), 54–62. doi:10.1007/s10447-014-9225-0
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton: Princeton University Press.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Saraç, H., İpek, A. N. ve Çavuş, F. Z. (2018). Üniversite öğrencilerinin yaşam anlamı düzeylerinin farklı değişkenler bağlamında incelenmesi. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 50-61.
- Saygın, Y. (2008). *Üniversite öğrencilerinin sosyal destek, benlik saygısı ve öznel iyi oluş düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Sayiner, B., Savaşan, E., Sözen, D. ve Köknel, Ö. (2007). Yükseköğretim gençliğinin benlik algısının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: İstanbul Ticaret Üniversitesi Örneği., *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 253-265.
- Schnell, T. (2009). The sources of meaning and Meaning in Life Questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 4(6), 483–499. doi:10.1080/17439760903271074
- Schwarz, J. (2016). Meaning-making in early adolescence: Practices and perspectives of school counselors. *The Journal of Counselor Preparation and Supervision*, 8(2), Article 6. doi: 10.7729/82.1174
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Set, T., Dağdeviren, N. ve Aktürk, Z. (2006). Ergenlerde cinsellik. *Genel Tıp Dergisi*, 16(3), 137–141.
- Shavelson, R. J., Hubner, J. J. ve Stanton, G. C. (1976). Self-concept: Validation of construct interpretations. *Review of Educational Research*, 46(3), 407-441. doi:10.2307/1170010
- Shek, D. T. L. (2007). Intact and non-intact families in hong kong. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47(1-2), 157–172. doi:10.1300/J087v47n01_09

- Sonawat, R. (2001). Understanding families in India: A reflection of societal changes. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 17(2), 177–186. doi:10.1590/S0102-37722001000200010
- Sönmez, F. (2001). *Anne-babası boşanmış ergenlerle, anne-babası boşanmamış ergenlerin benlik imgelerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. ve Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80–93. doi:10.1037/0022-0167.53.1.80
- Steger, M. F., Kashdan, T. B., Sullivan, B. A. ve Lorentz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: Personality, cognitive style, and the dynamic between seeking and experiencing meaning. *Journal of Personality*, 76(2), 199–228. doi:10.1111/j.1467-6494.2007.00484.x
- Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T. L. ve Tambs, K. (2006). Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47(1), 75–84. doi:10.1111/j.1467-9450.2006.00494.x
- Strohschein, L. (2005). Parental divorce and child mental health trajectories. *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1286-1300. doi:10.1111/j.1741-3737.2005.00217.x
- Sun, Y. (2001). Family environment and adolescents' well-being before and after parents' marital disruption: A longitudinal analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63(3), 697–713. doi:10.1111/j.1741-3737.2001.00697.x
- Sürerbiçer, E. (2008). *Boşanmış bireylerin deneyimlerine göre evlilik eğitimi gereksinimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şanlı, E. (2016). *Logoterapiye dayalı psikoeğitim programının ergenlerin sağlıklı bir kimlik algısı oluşturmaya etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Şanlı-Yayın, Ş. (2017). *Türk hukukunda anlaşmalı boşanma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Şentürk, D. D. Ü. (2012). Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitimdeki Başarı/Başarısızlık Durumu (Malatya Örneği 2006). *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 105–126. doi:10.21560/spcd.99961
- Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış aile çocuk ilişkisinin sebep olduğu sosyal problemler (Malatya uygulaması)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

- Şirin, A. ve Ulaş, E. (2015). Ortaokul öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile karakter eğitimi uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(30), 279–307.
- Şirvanlı-Özen, E. (1998). *Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics* (6. bs.). Boston: Pearson.
- Tagay, Ö., Voltan-Acar, N. ve Nalbant, A. (2016). Logoterapide kullanılan kavramların ve tekniklerin Türk kültürü'nde uygulanabilirliği. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 105–126. doi:10.12984/eed.53493
- Tahirović, S. ve Demir, G. (2018). Influence of parental divorce on anxiety level of adolescents. Ş. Çetinkaya (Ed.), *Contemporary Perspective on Child Psychology and Education* içinde (ss. 300-349). London: Intech Open.
- Tezcan, G. (2017). *Ebeveynleri 18 yaşından önce boşanmış ve boşanmamış bireylerin kişilik örüntülerinin karşılaştırılması ve çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Tolungüç, N. T. (2016). *Boşanmanın 10-13 yaş gurubundaki çocukların öz kavramları üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Toprak, H. (2014). *Ergenlerde mutluluk ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak psikolojik sağlamlık ve psikolojik ihtiyaç doyumu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tümekaya, S. (2011). Humor styles and socio-demographic variables as predictor of subjective well-being of Turkish university students. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 158-170.
- Türkarlan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla başetme yolları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 11(11), 99-108. doi:10.21560/spcd.50096
- Türkdoğan, T. (2010). *Üniversite öğrencilerinde temel ihtiyaçların karşılanma düzeyinin öznel iyi oluş düzeyini yormadaki rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2017. 18 Nisan 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593> adresinden erişildi.

- Uçan, A. (2013). *Cinsiyetleri farklı lise öğrencilerinin öznel iyi oluşlarının toplumsal konum ile ilgili risk alma ve göç değişkenlerine göre incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Usta, H. K. (2017). *Ergenlerde benlik saygısının algılanan anne- baba tutumları ve olumsuz otomatik düşüncelerle yordanması: Samsun ili örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Uzun, Ç. (2013). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda depresyon ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Wilchek-Aviad, Y. (2015). Meaning in life and suicidal tendency among immigrant (Ethiopian) youth and native-born Israeli youth. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 17(4), 1041–1048. doi:10.1007/s10903-014-0028-5
- Wilson, W. R. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67(4), 294–306. doi:10.1037/h0024431
- Wilt, J. A., Stauner, N., Lindberg, M. J., Grubbs, J. B., Exline, J. J. ve Pargament, K. I. (2018). Struggle with ultimate meaning: Nuanced associations with search for meaning, presence of meaning, and mental health. *The Journal of Positive Psychology*, 13(3), 240–251. doi:10.1080/17439760.2017.1279208
- Wyman, P. A., Cowen, E. L., Hightower, A. D. ve Pedro-Carroll, J. L. (1985). Perceived competence, self-esteem, and anxiety in latency-aged children of divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, 14(1), 20–26. doi:10.1207/s15374424jccp1401_4
- Xu, J. (2010). Logotherapy: A balm of gilead for aging? *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 22(3), 180–195. doi:10.1080/15528031003609498
- Yalom, I. D. (2011). *Varoluşçu psikoterapi*. (Z. İ. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yárnoz-Yaben, S. ve Garmendia, A. (2016). Parental divorce and emerging adults' subjective well-being: The role of “carrying messages”. *Journal of Child and Family Studies*, 25(2), 638–646. doi:10.1007/s10826-015-0229-0
- Yavuz-Güler, Ç. ve İşmen-Gazioğlu, A. E. (2008). Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinde öznel iyi olma hali, psikiyatrik belirtiler ve bazı kişilik özellikleri: karşılaştırmalı bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 107-114.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de boşanma ve sebepleri. *Bilig*, 28, 59–81.

- Yıldız, M. ve Çapar, B. (2010). Orta öğretim öğrencilerinde benlik saygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 103–131.
- Yılmaz, N. D. (2011). *Çatışma yaşayan ve boşanmış ailelerin ilköğretim çağındaki 7-12 yaş çocuklarının benlik algıları ve kaygı düzeyleri açısından çatışma yaşamayan ailelerinin çocuklarıyla karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yu, T., Pettit, G. S., Lansford, J. E., Dodge, K. A. ve Bates, J. E. (2010). The interactive effects of marital conflict and divorce on parent-adult children's relationships. *Journal of marriage and the family*, 72(2), 282–292. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00699.x
- Yüksel, R. (2013). *Genç yetişkinlerde aşk tutumları ve yaşamın anlamı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Zika, S. ve Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology*, 83 (1), 133–145.

EKLER

Ek- 1: Araştırma İzinleri

T.C.
ORDU VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 18802389-44-E.21472252
Konu : Araştırma İzni

14.12.2017

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : a) Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22.08.2017 tarihli ve 12607291 sayılı yazısı (Genelge 2017/25)
b) Mesudiye İlçe Millî Eğitim Müdürlüğünün 07/12/2017 tarihli ve 21035590 sayılı yazısı.

Mesudiye İlçesi Mesudiye Anaokulu okul öncesi öğretmeni Feyzanur MEHEL'in "Boşanmış ve Boşanmamış Anne Babaya Sahip Ergenlerde Yaşamda Anlam, Öznel İyi Oluş ve Benlik Kavramı" adlı anket çalışması Müdürlüğümüz Araştırma Değerlendirme Komisyonu tarafından ilgi (a) genelge hükümleri doğrultusunda incelenmiş olup uygulanmasında sakınca görülmemiştir.

Söz konusu çalışmanın Mesudiye İlçesi Mesudiye Anaokulu okul öncesi öğretmeni Feyzanur MEHEL tarafından; eğitim öğretim faaliyetlerini aksatmamak, uygulamalarda Onay ekinde yer alan mühürlü formun kullanılması ve araştırmada elde edilen sonuçların Müdürlüğümüze dijital ortamda teslim edilmesi kaydıyla, ilimizde öğrenim gören ortaöğrenim öğrencilerine 2017 - 2018 Eğitim Öğretim Yılı içerisinde okul müdürlüğünün sorumluluğunda gönüllülük esasına göre uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde Olur 'larınıza arz ederim.

Avni GÜNAY
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

OLUR
14.12.2017

Dr. Şaban KARATAŞ
Vali a.
Millî Eğitim Müdürü

Eki: 1. Anket formu (..... Sayfa)

T.C.
ORDU VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 18802389-44-E.21603072
Konu : Araştırma İzni

15.12.2017

MESUDİYE KAYMAKAMLIĞINA
(İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü)

İlgi : a) Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22.08.2017 tarihli ve 12607291 sayılı yazısı (Genelge 2017/25)
b) 07/12/2017 tarihli ve 21035590 sayılı yazınız.
c) 14/12/2017 tarihli ve 21472252 sayılı onay.

İlgi (b) yazınız ekinde yer alan araştırma ilgi (a) genelge hükümleri doğrultusunda incelenmiş ve söz konusu çalışmanın eğitim öğretim faaliyetlerini aksatmamak, uygulamalarda Onay ekinde yer alan mühürlü formun kullanılması, araştırmada elde edilen sonuçların Müdürlüğümüze dijital ortamda teslim edilmesi kaydıyla ilgi (c) onayla uygun görülmüştür.
Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Dr. Şaban KARATAŞ
Vali a.
Millî Eğitim Müdürü

Ek :
İlgi (c) onay ve
Mühürlü Araştırma Formu (... Sayfa)

Bilgi :

- 19 İlçe Kaymakamlığına (İlçe MEM)

Ek- 2 Kişisel Bilgi Formu

Sevgili öğrenciler,

Yürütmekte olduğumuz bir araştırma için katılımınıza ihtiyaç duyulmaktadır. Vereceğiniz samimi ve içten cevaplarla bilimsel bir çalışmaya katkıda bulunacaksınız. Lütfen cevapsız ifade bırakmayınız. Vereceğiniz cevaplar gizli kalacak ve grupça değerlendirme yapılacaktır. Katılımınız için şimdiden teşekkür ederim.

1. Okulunuz:

2. Cinsiyetiniz: () Kız () Erkek

3. Yaşınız:

4. Sınıfınız: () 9. Sınıf () 10. Sınıf () 11. Sınıf () 12. Sınıf

5. Okuldaki başarınızı değerlendirdiğinizde kendinizi sınıf içinde aşağıdaki düzeylerden hangisine yerleştirirsiniz:

() Çok başarılı

() Başarılı

() Orta düzeyde

() Ortanın altında

() Başarısız

6. Kardeş Sayınız: () Kardeşim yok () 1 () 2 () 3 ve daha fazla

7. Ailede kaçınıcı çocuk olduğunuzu belirtiniz: () 1. () 2. () 3. () 4. () 5. Ve sonrası

8. Anne babanızla ilgili seçeneklerden uygun olanı işaretleyiniz.

() Annem ve babam sağ

() Annem sağ, babam ölü

() Babam sağ, annem ölü

() Anne ve babam ölü

9. Annenizin ve babanızın en son bitirdiği okulu göz önünde bulundurarak öğrenim durumunu belirtiniz.

	<u>Anne</u>	<u>Baba</u>
Okur-yazar değil	()	()
Sadece okur-yazar	()	()
İlkokul Mezunu	()	()
Ortaokul mezunu	()	()
Lise mezunu	()	()
Yüksekokul mezunu	()	()
Lisans mezunu	()	()
Yüksek lisans ve üzeri	()	()

10. Ailenizin aylık gelir durumunu nasıl algılıyorsunuz:

- () Düşük () Orta () Yüksek

11. Aileniz ile ilgili aşağıdaki şıklardan uygun olanı işaretleyiniz.

- () Annem ve babam birlikteler
 () Annem ve babam boşandılar
 () Boşanmadılar ama ayrı yaşıyorlar

12. Anne ve babanızla ilişkiniz nasıl:

	<u>Anne</u>	<u>Baba</u>
Çok iyi	()	()
İyi	()	()
İyi Değil	()	()
Hiç iyi değil	()	()

13. Anneniz ve babanız boşandı ise boşanalı ne kadar oldu? (Ay olarak belirtiniz)

.....Ay

14. Anne ve babanız boşandı ise şu anda kiminle yaşıyorsunuz?

- () Annemle () Babamla () Akrabalarımle ()
 Diğer.....
 () Ayrı değiller birlikte yaşıyoruz

15. Anne ve babanız boşandı ise onları ne sıklıkla görüyorsunuz?

	<u>Anne</u>	<u>Baba</u>
Her gün görüyorum	()	()
Haftada bir kez görüyorum	()	()
İki haftada bir kez görüyorum	()	()
Ayda bir kez görüyorum	()	()
Hiç görmüyorum	()	()
Diğer.....	()	()

Ek- 3: Yaşamda Anlam Ölçeği

Lütfen sadece <u>bir anlığına</u> yaşamınızı anlamlı kılanın ne olduğunu düşünün ve aşağıdaki ifadelere mümkün olduğunca sizi yansıtan yanıtlar vermeye çalışın. Her bir ifadenin sizin için ne kadar geçerli olduğunu aşağıdaki yedili derecelendirmeyi kullanarak işaretleyiniz.	Kesinlikle Doğru Değil	Çoğunlukla Doğru Değil	Kısmen Doğru Değil	Ne Doğru Ne Yanlış	Kısmen Doğru	Çoğunlukla Doğru	Kesinlikle Doğru
1. Yaşamın anlamının farkındayım							
2. Yaşamımın anlamlı olduğunu bana hissettirecek bir şeyler arıyorum.							
3. Daima yaşamımın amacını arıyorum.							
4. Yaşamımın gayet belirgin bir amacı var.							
5. Yaşamımı neyin anlamlı kıldığını iyi biliyorum.							
6. Tatmin edici bir yaşam amacı keşfetmiş durumdayım.							
7. Daima, yaşamımı değerli hissettirecek bir şeylerin arayışı içindeyim.							
8. Yaşamım için amaç ve hedef arıyorum.							
9. Yaşamımın belirgin bir amacı yok.							
10. Yaşamıma anlam arama çabasındayım.							

Ek- 4: Oxford Mutluluk Ölçeği

Aşağıdaki maddeleri dikkatlice inceleyiniz ve 5'li derecelendirmeyi kullanarak size en uygun olanı işaretleyiniz.	Hiç	Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen
1. Kendimden hoşnut değilim.					
2. Hayatın çok ödüllendirici olduğunu hissediyorum.					
3. Hayatımdaki her şeyden oldukça memnunum.					
4. Çevremdeki güzelliklerin farkına varırım.					
5. Yapmak istediğim her şeye zaman bulabilirim.					
6. Zihinsel olarak kendimi tamamen zinde (dinç) hissederim.					
7. Geçmişle ilgili mutlu anılara sahip değilim.					

Ek- 5: Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Aşağıdaki cümleleri okuyarak sizin için uygun olan şıkkı işaretleyiniz.	Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış
1. Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.				
2. Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.				
3. Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.				
4. Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.				
5. Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.				
6. Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.				
7. Genel olarak kendimden memnunum.				
8. Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.				
9. Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığımı düşünüyorum.				
10. Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığını düşünüyorum.				

Ek- 6: Etik Kurul Kararı

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : 45428382-050-E.132206
Konu : Sosyal Ve Beşeri Bilimler Etik Kurul
Kararları Hk.

28/12/2017

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

- İlgi** : a) Didem Erdoğan 30/11/2017 tarihli ve 28058378988- sayılı yazısı.
b) Şebnem Noyat 29/11/2017 tarihli ve 43087 kurum sayılı yazısı.
c) Arş.Gör.Elif Güven Demir 01/12/2017 tarihli ve 43335 kurum sayılı yazısı.
ç) Yasin Duman 01/12/2017 tarihli ve 43329 kurum sayılı yazısı.
d) Feyzanur Mehel 04/12/2017 tarihli ve 43755 kurum sayılı yazısı.
e) Taner Can 15/12/2017 tarihli ve 45225 kurum sayılı yazısı.
f) Merve Dünder 22/12/2017 tarihli ve 17429733242- sayılı yazısı.
g) Burcu Usta 20/12/2017 tarihli ve 46269 kurum sayılı yazısı.
ğ) İbrahim Can Güngör 18/12/2017 tarihli ve 46434 kurum sayılı yazısı.
h) Necla Afyonkale Talay 26/12/2017 tarihli ve 46582 kurum sayılı yazısı.
ı) Çağlar Bakıoğlu 26/12/2017 tarihli ve 46674 kurum sayılı yazısı.

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 27.12.2017 tarihli toplantısında alınan 2017/273-274-277-278-281-288-297-299-309-313-318 sayılı kararlardan birer suret ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve söz konusu kararların ilgililere tebliğ edilmesi hususunda gereğini rica ederim.

e-imzalıdır

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ
Etik Kurulu Başkanı

Ek:

- 1- 2017-273
- 2- 2017-274
- 3- 2017-277
- 4- 2017-278
- 5- 2017-281
- 6- 2017-288
- 7- 2017-297
- 8- 2017-309
- 9- 2017-313
- 10- 2017-318
- 11- 2017-299

Adres:
Telefon: Faks:
Elektronik Ağ: <http://www.omu.edu.tr/>

Tuğba ÇETİNKAYA
ERGENİ
tugbacetinkaya@omu.edu.tr
Dahili : 7238

5070 Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile üretilmiştir.

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
27.12.2017	12	2017/ 272-322

KARAR NO: 2017 – 281
Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Feyzanur MEHEL’in Doç. Dr. Nursel TOPKAYA danışmanlığında “Boşanmış ve Boşanmamış Anne Babaya Sahip Ergenlerde Yaşamda Anlam, Öznel İyi Oluş ve Benlik Kavramı” konulu yüksek lisans tezine ilişkin anket çalışması okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Feyzanur MEHEL’in Doç. Dr. Nursel TOPKAYA danışmanlığında “Boşanmış ve Boşanmamış Anne Babaya Sahip Ergenlerde Yaşamda Anlam, Öznel İyi Oluş ve Benlik Kavramı” konulu yüksek lisans tezine ilişkin anket çalışmasının kabulüne oybirliği ile karar verilmiştir.

ASLI GİBİDİR.